*0: EK
*1: 2003-2004
*2: 12
*3: WordXP
*4: 12de vergadering
*5: Maandag 15 december 2003
*6: 21.00 uur
**

Voorzitter: Timmerman-Buck

Tegenwoordig zijn 61 leden, te weten:

Van de Beeten, Bemelmans-Videc, Van den Berg, Bierman-Beukema toe Water, Biermans, Broekers-Knol, Van den Broek-Laman Trip, Van Dalen-Schiphorst, Dees, Doek, Dölle, Van Driel, Dupuis, Eigeman, Essers, Van Gennip, De Graaf, Van Heukelum, Hoekzema, Kalsbeek-Schimmelpenninck van der Oye, Ketting, Klink, Koekkoek, Kox, Van der Lans, Van Leeuwen, Lemstra, Van der Linden, Linthorst, Maas-de Brouwer, Meulenbelt, Middel, Van Middelkoop, Nap-Borger, Noten, Van den Oosten, Pastoor, Platvoet, Pormes, Putters, Rabbinge, De Rijk, Rosenthal, Russell, Schouw, Schuurman, Schuyer, Slagter-Roukema, Soutendijk-van Appeldoorn, Sylvester, Tan, Terpstra, Van Thijn, Timmerman-Buck, Wagemakers, Walsma, Werner, Westerveld, Witteman, Woldring en De Wolff,

en de heer Bot, minister van Buitenlandse Zaken, mevrouw Van der Hoeven, minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, en de heer Kamp, minister van Defensie.
**

De **voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede dat zijn ingekomen berichten van verhindering van de leden:

Vedder-Wubben en Van Raak, wegens bezigheden elders;

Jurgens, wegens ziekte.
**

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

*B
!Leden!

De **voorzitter**: Ik verzoek u, te gaan staan voor de herdenking van de heer Braakman.

Op 2 december jongstleden is op 77-jarige leeftijd overleden de heer Braakman. Ted Braakman was lid van deze Kamer voor de VVD-fractie van 23 juni 1987 tot 11 juni 1991. Hij was een wiskundige die zich ontwikkelde tot een leidende autoriteit bij het verzekeringswezen. Bij de verzekeringsmaatschappij Nationale Nederlanden kwam hij binnen als directeur in 1968. Na drie jaar werd hij voorzitter van de directie. Wederom na drie jaar werd hij lid van de raad van bestuur. Na een tienjarig lidmaatschap mocht hij zich voorzitter noemen van diezelfde raad van bestuur van Nationale Nederlanden.

Hij bekleedde dit voorzitterschap toen hij deze Kamer binnentrad. Halverwege zijn Kamerperiode verrijkte hij de Europese Optiebeurs te Amsterdam als lid van het bestuur aldaar. Hij combineerde dit alles met vele functies in de financiële wereld, in en namens werkgeversorganisaties. Wegens zijn verdiensten voor het Belgische bedrijfsleven werd hij benoemd tot Commandeur in de Orde van Leopold II. Daarnaast is hij onderscheiden als Officier in de Orde van Oranje-Nassau en Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw. Gedurende zijn lidmaatschap van deze Kamer heeft hij geopereerd met grote kennis van zaken en als lid van de commissies Financiën, Economische Zaken en Onderwijs het woord gevoerd.

Dat hij zijn Kamerlidmaatschap en onze Kamer gedurende zijn vierjarige periode heeft gewaardeerd, moge blijken uit het feit dat hij zes jaar na het verlaten van de senaat lid werd van de Adviescommissie Kandidaatstelling VVD Eerste Kamer. Die betrokkenheid van deze innemende en wijze man is kenmerkend. In veel overlijdensadvertenties is dan ook gewag gemaakt van zijn blijvende betrokkenheid na een formeel vertrek; van de Bank Nederlandse Gemeenten, waar hij voorzitter is geweest van de raad van commissarissen, tot de raad van toezicht van het Leids Universitair Medisch Centrum, waarvan hij eveneens het voorzitterschap heeft bekleed.

De Eerste Kamer zal zich Ted Braakman herinneren als een bekwaam en gewaardeerd lid dat zich met deskundigheid inzette voor de werkzaamheden die hier worden verricht. Onze gevoelens van deelneming gaan uit naar zijn vrouw, zijn kinderen en zijn kleinkinderen. Moge de goede herinneringen aan onze oud-collega hun de kracht schenken dit grote persoonlijke verlies te dragen.

Ik verzoek u, een ogenblik stilte in acht te nemen.

(De aanwezigen nemen staande enige ogenblikken stilte in acht.)

!Diverse wetsvoorstellen!

Aan de orde is de behandeling van de wetsvoorstellen:

- Wijziging van enkele wetten op het beleidsterrein van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in verband met het herstellen van wetstechnische gebreken en leemten (29046);

- Wijziging van de Telecommunicatiewet en de Wet Onafhankelijke post- en telecommunicatieautoriteit in verband met de invoering van een regeling voor toegang tot openbare telecommunicatienetwerken bestemd voor het bieden van toegang tot internet en een verduidelijking en een verruiming van de regeling voor toegang tot omroepnetwerken (28203);

- Wijziging van diverse wetten op het terrein van VWS, teneinde enkele wetstechnische gebreken te herstellen of andere wijzigingen van ondergeschikte aard aan te brengen (Technische aanpassingen van VWS-wetgeving 2003) (29230);

- Vaststelling van de begrotingsstaat van de Nationale Schuld (IXA) voor het jaar 2004 (29200-IXA);

- Vaststelling van de begrotingsstaat van het Ministerie van Financiën (IXB) voor het jaar 2004 (29200-IXB).

Deze wetsvoorstellen worden zonder beraadslaging en zonder stemming aangenomen.

*B
!NAVO!

Aan de orde is de behandeling van:

- het wetsvoorstel Goedkeuring van de op 26 maart 2003 te Brussel totstandgekomen Protocollen bij het Noord-Atlantisch Verdrag inzake de toetreding van de Republiek Bulgarije, de Republiek Estland, de Republiek Letland, de Republiek Litouwen, de Republiek Roemenië, de Republiek Slovenië en de Republiek Slowakije (Trb. 2003, 53, 54, 55, 56, 57, 58 en 59) (28871).

De **voorzitter**: Ik heet van ganser harte welkom in dit huis de minister van Buitenlandse Zaken, alsmede de minister van Defensie.

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Van Gennip** (CDA): Mevrouw de voorzitter. Namens de fractie van het CDA heet ik van harte welkom de nieuwe minister van Buitenlandse Zaken, de heer Bot. Vele malen is hij in deze Kamer geweest, maar dan op de gereserveerde tribune hier boven ons als adviseur en waarnemer. Met des te meer genoegen zien wij hem nu achter de regeringstafel de stoel bezetten van de vele voorgangers die hij zo lang en zo bekwaam heeft geadviseerd. Wij wensen hem veel zegen en geluk in zijn ministerschap, dat in zijn eerste twee weken al op een ongeëvenaarde wijze vroeg om ervaring, deskundigheid en vastberadenheid.

Het spijt mij daarom oprecht dat ik vanavond moet beginnen met het afdraaien van een valse grammofoonplaat. Wij worden opnieuw, en voor de zoveelste keer, in deze Kamer geconfronteerd met de noodzaak van een overhaaste afdoening van een verdrag. De Tweede Kamer en het ministerie van Buitenlandse Zaken hebben zes en een halve maand genomen voor de behandeling van dit, toch zeer eenvoudige, verdrag. Ook bij andere gelegenheden, zoals FOL -- ik spreek hier ook als voorzitter van de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken -- heb ik moeten aankondigen dat het niet vanzelfsprekend is dat wij voor onze beurt maar twee weken krijgen. De MP doet nu een beroep op ons om voor het kerstreces dit verdrag af te handelen. Het argument is valabel: ons land blijkt regelmatig hekkensluiter te zijn bij de ratificatie van internationale verdragen en wil in het voorjaar de toetreding van zeven nieuwe leden rond kunnen komen, dan moet de uiterste snelheid betracht worden. Willen wij ons werk zorgvuldig doen, dan is een behandelingsperiode van drie maanden niet overdreven en hebben wij al eerder zes weken als minimum geïndiceerd. Ik hoop dat de nieuwe minister zich zal inspannen om aan die termijnen strikt de hand te houden. Wij kunnen in het vervolg anders moeilijk de garantie geven dat wij zullen meewerken aan tijdige afdoening. Gaarne een toezegging in deze zin van de minister.

Het onderwerp van onze behandeling is -- hoe eenvoudig wellicht ook volkenrechtelijk -- toch van historische betekenis. De voorganger van de minister refereerde aan tot tranen toe bewogen regeringsleiders op de top van Praag vorig jaar. Toetreding van bijvoorbeeld het Balticum tot de NAVO: wie had dat zelfs twaalf jaar geleden voor mogelijk gehouden? Er zijn andere beelden: een demonstratie vier jaar geleden voor het stadhuis in Vilnius. Ik kom dat stadhuis uit, na een vergadering van de NAVO-assemblee. NATO en demonstraties: de reflex van de jaren zeventig en tachtig kwam plotseling weer op. Maar ik vergis mij: de spandoeken en de kreten roepen het tegengestelde uit: "NATO is cool! We want in!" Historische momenten uit een land waarvan eenderde van de bevolking door de voormalige Sovjetbezetter naar Siberië is gedeporteerd. En vorig jaar in Boekarest, in dat overdimensionale cultuurpaleis, dat voor een eeuwigheid de onoverwinnelijkheid van de communisten in steen en marmer moest bevestigen, ooit getooid met alleen maar rode vlaggen en beelden van hamer en sikkel, en nu de vlaggen van Vaticaanstad, Bulgarije en de NATO. Tezelfdertijd herbergde het de bezoekende paus, de vergaderende NAVO-assemblee en de ontvangende ex-koning, nu premier, Simeon van Saksen Coburg. De scheppers van dat paleis zullen het zich wel anders hebben voorgesteld voor het Europa van het begin van de 21ste eeuw.

Dankbaar begroet mijn fractie daarom de toetreding van de zeven nieuwe leden als een volgende stap in de heling van Europa. Wij onderstrepen de algehele ontspanning die deze toetreding mogelijk maakt. De aanhouders hebben het gered. Dat was, zeker als wij de gigantische strategische betekenis van het Balticum bekijken, niet altijd voor de hand liggend en dat was het evenmin als wij de kritiek in ons eigen land wegen. Vijf jaar geleden moesten wij stelling nemen tegen standpunten als die van onze ambassadeur in Moskou en de toenmalige VVD-leider, tegen zijn eigen minister van BUZA in, dat dit soort uitbreidingen onnodige provocaties waren van de Russische Federatie. Hoe ziet de regering dat nu?

Toch zijn er ook vragen te stellen, zorgen te uiten bij dit verdrag. Naast wat in de Tweede Kamer is gezegd, voor ons een viertal. De zorgen van Bolkestein mochten vijf jaar geleden overdreven zijn, ik weet niet of de huidige plannen van de VS -- als zij waar zijn -- om eigen bases te vestigen in de toetredingslanden van 1997 en in die van nu, zo wijs zijn. Angst is een slechte raadgever in relatie met Rusland, maar onnodige provocatie moet ook vermeden worden. Wij denken dat er allereerst enorm moet worden geïnvesteerd om Rusland zoveel mogelijk te betrekken bij de Atlantische waardegemeenschap, ook door intensivering van de relatie met de EU. Wij sluiten uiteraard de wenselijkheid van bases tegen het terrorisme niet uit, maar dan toch graag in het kader van een samenhangend beleid ten aanzien van Rusland, dat wij in die strijd als bondgenoot moeten houden. Het zou ook voor Nederland goed zijn, als wij aan de verhouding met Rusland meer aandacht zouden schenken en aan de

verhouding met de Oekraïne. Wij, Europa, de westerse wereld, hebben alle baat bij een geciviliseerd, in de diepe betekenis van het woord, op onze waarden aanspreekbaar, open en welvarend Rusland. Maar ook de onzekerheid over de richting die de Oekraïne kan gaan inslaan, onderstreept dat de kaarten in Europa en verder oostwaarts nog lang niet definitief getekend zijn; en dat op een moment, dat de situatie in de Centraal-Aziatische republieken met het jaar verslechtert. Ik verwijs voor deze ontwikkelingen en de perspectieven naar het artikel van ambassadeur Hoekema in de Internationale Spectator van januari van dit jaar waarin hij de collectieve defensie ziet uitgroeien tot een systeem van coöperatieve veiligheid.

Atlantische waardegemeenschap, zeiden wij, maar dat roept ook meteen de grenzen op van het NAVO-gebied. Wij zien dat vele landen in de wachtkamer zitten, zichzelf uitnodigen of uitgenodigd zijn. Maar mogen wij er nog eens aan herinneren, hoe kritisch -- en terecht -- wij indertijd hebben gekeken naar het toetredingsproces van een land als Spanje? Hoe belangrijk dat land ook strategisch gezien was, er kon geen sprake van zijn dat dit onder het Franco-regime deel uitmaakte van de NATO. Maar wij zien nu allerlei druk om landen als Azerbeidzjan of Georgië steeds intensiever bij het bondgenootschap te betrekken. We kunnen zoveel Amerikaanse bronnen citeren, die stellen dat er een onevenwichtigheid dreigt tussen de prioriteit van de strijd tegen het terrorisme en de strijd voor democratie, mensenrechten en vrijheid. Ik ben zelf bepaald Atlanticus, en ik heb daarvan ook in recente publicaties getuigd, maar de grenzen van het Atlantisch Bondgenootschap houden voor mij op, waar de dragende waarden van het Westen ook ophouden. Kan de regering onze terughoudendheid delen, en is het niet hoog tijd voor een "wider NATO"-beleid parallel aan het "wider Europe"-beleid?

Ons derde punt is meer militair-technisch van aard. Zesentwintig landen gaan nu deel uitmaken van de verdragorganisatie. Wij kennen de zeer tekortschietende rendementen van onze Europese defensie-inspanning; 15 eurocent op een dollar, zeggen sommigen. De toetreding van deze zeven bovenop de vorige toetreders creëert een NAVO van zesentwintig landen, vooral landjes. Dat alleen al maakt een taakverdeling en specialisatie onvermijdelijk. Is het waar, dat er in een land als Slowakije een paar duizend luchtmachtmilitairen ingezet zijn om vier à vijf straaljagers in de lucht te houden? Zesentwintig lidstaten maken niet alleen de besluitvorming -- bij consensus! -- wel heel ingewikkeld; dat totaal maakt ook specialisatie voor de nieuwe en de oude leden onvermijdelijk. Hoe ziet de regering deze consequentie van de uitbreiding?

Ons vierde, laatste en belangrijkste punt gaat ver uit boven het militair-technische. Het gaat in wezen om de vraag hoe de nieuwe lidstaten omgaan met hun eigen verleden. Zeker, daar zitten ook gewone militaire aspecten aan vast, met name ter zake van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten. Binnenkort verschijnt een moedige studie van het Romanian Institute for Recent History, een soort RIOD, over hoe gebrekkig het communistische tijdperk is afgesloten. Moedig, omdat, zoals wordt aangetoond, sleutelfiguren van de Securitate tot in dit decennium invloed konden en kunnen uitoefenen, misschien zelfs een bepalende, ter zake van de politieke machtsverhoudingen. Van de 24 kilometer -- vierentwintig kilometer! -- persoonlijke dossiers van de Roemenen die door deze dienst zijn aangelegd, zijn ettelijke tienduizenden, zo niet honderdduizenden dossiers zoek, en dus zijn in die orde van grootte Roemeense staatsburgers voorwerp van chantage en belastering. Vorige week nog werd in Tsjechië duidelijk, dat voormalige leden van de inlichtingendiensten nog steeds politici en medeburgers chanteren. Het kan niet zo zijn, dat juist de toetreding tot de NATO de positie van de voormalige vervolgers van hun landgenoten zal beschermen of zelfs versterken. Het is al zo velen in Centraal- en Oost-Europa een doorn in het oog, dat de wachttorens en regenjassen van weleer voor vele voormalige agenten vervangen zijn door BMW's en maatpakken, terwijl de meerderheid van de bevolking, met name gepensioneerden, er juist slechter aan toe is dan vroeger. Het is velen in West en Oost een ergernis, dat de oude nomenclatuur op zoveel plaatsen de macht heeft hernomen. Het niet echt afrekenen met het verschrikkelijke verleden van collaboratie en onderdrukking, van vervolging en martelaarschap zal een generatielange hypotheek leggen op samenlevingen en cultuur van de nieuwe toetreders, tenzij zij, wat wij die volkeren van harte gunnen en waartoe zij ook in staat zijn, met dat verleden in het reine weten te komen. De zucht naar normalisatie is begrijpelijk, maar "waarheid en verzoening" zijn niet alleen voor landen als Zuid-Afrika en Chili noodzakelijke recepten voor heling en een echt nieuw begin. De geschiedenis van Europa in de twintigste eeuw zal voor altijd getekend zijn door het litteken van wat onder nazistische en fascistische onderdrukking is gebeurd en het is noodzakelijk dat daarvoor "Vergangenheitsbewaeltigung" in het Europa van na de Tweede Wereldoorlog heeft plaatsgevonden. Wat er in het communistisch tijdvak heeft plaatsgevonden, is echter minstens van eenzelfde orde van gruwelijkheid en mensenverachting. Dat is het andere, onverwijderbare litteken op het gelaat van Europa.

Theoretische beschouwingen? Wij vragen allereerst van de Nederlandse regering en de "oude" NAVO-leden een zeer strikt beleid ten aanzien van de positie krijgsmacht-civiel bestuur in die landen en met name alle inzet om aan misbruik van de kennis en invloed van de voormalige veiligheids- en inlichtingendiensten paal en perk te stellen. Ik erken dat men op de goede weg is, maar er moet nog veel gebeuren. Wij vragen dat in onze contacten duidelijk wordt gemaakt dat wij weet hebben van dat verleden van vervolging en onderdrukking. Wij vragen -- daar waar aangelegen en verzocht -- steun voor initiatieven van die eigen "Vergangenheitsbewaeltigung". Hoe zit het, vragen wij aan de regering, met die garanties rond misbruik van de positie van "de diensten"? Ziet de regering ook de noodzaak van voortzetting, misschien intensivering van haar beleid tot versterking van het maatschappelijk middenveld in het algemeen en misschien tot samenwerking met en steun aan initiatieven en instituten die een rol kunnen spelen in dat proces van waarheid en verzoening?

Onze fractie zal de toetreding van zeven nieuwe leden van harte ondersteunen, maar wij zien tezelfdertijd met grote belangstelling de antwoorden van de regering tegemoet.

*N

De heer **Pormes** (GroenLinks): Mevrouw de voorzitter. Ook mijn fractie heet de minister van harte welkom. Ik sluit mij aan bij de wijze en kritische opmerkingen van de voorzitter van onze commissie over de behandeling van deze goedkeuringswet.

Bij de NAVO-top in Praag vloeiden letterlijk emotietranen. Ik heb geprobeerd mij daar een voorstelling van te maken. Volgens mij zijn de regeringsleiders, generaals en admiraals elkaar huilend in de armen gevallen. Dit is toch een heel emotioneel tafereel. Ontroerender kan het niet en ik ben blij dat wij de verdediging van het bondgenootschappelijk grondgebied aan hen kunnen toevertrouwen.

Leek de NAVO aan het begin van de jaren negentig grotendeels overbodig en op zoek naar een nieuwe missie, aan het einde van dat decennium leek de organisatie een wedergeboorte te hebben ondergaan. Na de diepe crisis over Bosnië kwam de gezamenlijke actie in de Balkan in 1995 en 1999. Onder leiding van Washington breidde de NAVO zich uit naar het oosten. Dit was overigens onderdeel van een vaag omschreven beleid om in de post-koude oorlog vrede te waarborgen.

Aan de andere kant liep de NAVO het risico Moskou tegen zich in het harnas te jagen en angst en achterdocht te zaaien over de toekomstige taken en ambities door landen op te nemen die tijdens de koude oorlog met de Sovjet Unie geallieerd waren geweest en aan Rusland grensden.

Het besluit de Tsjechische Republiek, Hongarije en Polen uit te nodigen om toe te treden tot het bondgenootschap dat tijdens de NAVO-top in Madrid in 1997 werd aangenomen, werd zowel geprezen als een stap om de veiligheid van het continent te vergroten als verguisd als een poging om nieuwe scheidslijnen in Europa te trekken.

Het probleem Rusland lijkt opgelost te zijn nu de minister van Buitenlandse Zaken Ivanov vorige week op bezoek in München, duidelijk heeft gemaakt geen bezwaar te maken tegen uitbreiding. Rusland heeft de ambitie om samen te werken, niet om lid te worden van de NAVO noch van de Europese Unie. Rusland streeft naar samenwerking met de Europese Unie, NAVO, OVSE en de Verenigde Staten om op die wijze de veiligheid wereldwijd te garanderen.

Over de achtergronden van de uitbreiding naar het oosten is veel geschreven en dat het vooral ging om een Amerikaans belang, is ook geen geheim. De Europeanen gingen akkoord om de VS te vriend te houden, de Atlantische band te versterken en omdat het hen niets zou kosten.

In Europa is ook weinig debat gevoerd. Toen minister Van Mierlo werd gevraagd of wij daarover niet eens moesten discussiëren, was het antwoord: die trein heeft het station al verlaten. Dit gold toen en dit geldt nog steeds.

De NAVO is met opzet vaag over de criteria voor uitbreiding. Officieel is het standpunt dat de NAVO "will decide by consensus whether to invite each member to join according to the judgement of whether doing so will contribute to security and stability in the North Atlantic area at the time such a decision is made". Vager kan het niet. Om het toch enigszins in de pas te laten lopen, is tijdens de top in Washington het Membership Action Plan (MAP) in het leven geroepen. Dit plan geeft geen garanties over toekomstig lidmaatschap, en is ook geen checklist van voorwaarden waaraan de geïnteresseerde landen moeten voldoen. Net als het "partnership for peace programme" van de NAVO is het MAP gebaseerd op zelfdifferentiatie. De deelnemende landen mogen zelf bepalen welke elementen van het programma het beste passen bij de nationale omstandigheden en prioriteiten. De NAVO houdt de voortgang die de aspirant-leden al dan niet maken, in de gaten, en geeft politiek en technisch advies. Een keer per jaar, in het voorjaar, worden de verrichtingen van de landen in de Noord-Atlantische Raad geëvalueerd. In dit plan staan zaken genoemd als mensenrechten; het oplossen van etnische of externe conflicten met vreedzame middelen; het land moet op weg zijn naar stabiliteit en welvaart; de regering moet principes van vrije markt, sociale gerechtigheid en een schoon milieu naleven; democratische civiele controle op de strijdkrachten; hervorming van de strijdkrachten; vertrouwelijke behandeling van gevoelige informatie moet zijn gegarandeerd.

Het rapport van het Centre for European Security Studies, getiteld Organising national defences for NATO membership, gaat in op de vraag in welke mate de MAP-landen klaar zijn voor het lidmaatschap. Een van de belangrijke conclusies van de CESS-studie is dat verwaarlozing van human capital en expertise, en de onwil om daarin te investeren, de voornaamste redenen zijn voor de vele jaren die verloren zijn gegaan bij de defensiehervormingen. Herschikking van personeel en herstructurering van organisaties en strijdkrachten hebben niets gedaan aan de veel te grote pool van mankracht die niet gekwalificeerd is en ongelofelijk topzwaar in de hogere rangen; noch aan de volkomen onrealistische planning van voornamelijk holle strijdkrachten; noch aan de noodzakelijke mentaliteitsverandering en reorganisatie van civiele en militaire verantwoordelijkheden.

Er is het laatste jaar terecht veel veranderd, maar wij weten niet precies wat de stand van zaken is. Dat komt natuurlijk vanwege de vele vertrouwelijke stukken. Om 19.30 uur hebben wij overigens ook zo'n pakket aan vertrouwelijk informatie gekregen. Het is ons onmogelijk om dat tussen 19.30 uur en 21.00 uur goed door te lezen, terwijl er een fractievergadering staat gepland. Zo kan het niet. Mijn fractie is van mening dat tenminste de Tweede Kamer optimaal geïnformeerd moet worden. Het is onvoldoende, deze uitsluitend zoet te houden met het vertrouwelijk informeren van de commissie. Dit gebeurt te vaak en veelal onnodig. Als ik de eerste pagina's van die stukken lees, vraag ik mij af wat daar nu zo vertrouwelijk aan is. Dit moet echt op een andere manier worden aangepakt.

Het Protocol behoeft ingevolge artikel 91 van de Grondwet de goedkeuring van de Staten-Generaal,

alvorens het Koninkrijk aan het Protocol kan worden gebonden. Als dit zo is geregeld, moeten wij dit ook goed doen. Het moet geen formaliteit en wassen neus zijn. Wij moeten de minister niet vertrouwen op wat hij zegt, wij moeten kunnen controleren dat wat hij zegt correct is. Mijn fractie spreekt haar zorgen hierover uit. Een ander probleem dat uit de discussie aan de overzijde zichtbaar is geworden, is de grote zorg, ook bij het kabinet, over de betrouwbaarheid van de veiligheidsdiensten; kennelijk is daarvoor aanleiding op basis van de rapporten. Dit moet worden bezien in het licht van de ongetemde corruptie en de slechte financiële staat van verschillende toetredende landen.

In welke mate zijn de landen gereed op het terrein van goed bestuur? Zijn zij in staat een transparant defensiebeleid te ontwikkelen en begrotingsdiscipline op te brengen? Kunnen zij de verzekering geven dat zij in de toekomst een betaalbaar, passend en sociaal acceptabel defensiebeleid zullen voeren? De NAVO zal hen onderwerpen aan de discipline van de verdragsorganisatie oftewel het "defense review process". Wat zijn dan de gevolgen als wij na een jaar constateren dat er geen veranderingen tot stand zijn gebracht? Mag ik de regering in dit verband vragen naar de evaluatie van Tsjechië, Polen en Hongarije? Ook bij de toetreding van deze landen werden vele tekorten geconstateerd en vele toezeggingen gedaan. Hoe staat het ermee, wordt de Kamer hierover nog geïnformeerd? In dit verband zal ik een voorbeeld geven. Tsjechië en Polen spenderen een groot deel van het voor investeringen beschikbare geld aan materieel dat moeilijk inpasbaar is in de gezamenlijke militaire NAVO-organisatie. De modernisering van de Russische MIG-29-gevechtsvliegtuigen van de Poolse luchtmacht is in dit verband een teken aan de wand. Wat vindt de minister van deze ontwikkeling?

Met betrekking tot de militaire capaciteiten kan ik kort zijn. Alle landen hebben last van gebrek aan middelen en van de erfenis van achterhaalde wapens en systemen. De omvang van de strijdkrachten varieert echter enorm, net als de kwaliteit die verwacht kan worden van de verschillende landen. Waarom is er niet voor gekozen dat de kandidaten hun huidige inspanning voortzetten? Waarom worden de landen niet uitgenodigd, nadat de geplande maatregelen zijn uitgevoerd? Dit is voor de landen die zo snel mogelijk willen toetreden verre van ideaal, maar het is beter dan een algeheel uitstel. Het zou logisch zijn de landen aan te moedigen het juiste pad te volgen en ze een concreet perspectief te bieden met zo'n toezegging.

Voor mijn fractie is een veel belangrijker vraag wat de uitbreidingskwestie voor invloed heeft op het algemene proces van consolidering van democratische en economische hervormingen en van de stabilisering van de veiligheid in Europa. De NAVO lijkt te verworden tot een politieke, overzeesachtige organisatie, weliswaar met een duidelijke missie, maar met een defensie-uitgave van ongeveer 500 mld dollar. De NAVO-lidstaten moeten toch erkennen dat het bij de uitbreiding gaat om een vergroting van de veiligheidsgemeenschap en om een zone van stabiliteit. De militaire middelen moeten dienovereenkomstig worden georganiseerd, rekeninghoudend met dreigementen van buiten Europa. Over wat voor dreigingen spreken wij dan, behalve het internationaal terrorisme dat al zo vaak wordt genoemd? Hoe groot is de zone van stabiliteit? Waar trekken wij de grens?

Mijn fractie heeft een andere benadering van veiligheid. Het inzetten van militaire middelen krijgt hierin geen prominente plaats, laat staan het preventief gebruik van geweld. Wij opteren voor het uitputten van alle vreedzame middelen van crisismanagement, van preventieve diplomatie tot economische sancties, vooraleer tot het gebruik van geweld over te gaan. Een dergelijke aanpak sluit aan op het veiligheidsbeleid van de Europese Unie op lange termijn. Dat beleid is gericht op conflictpreventie door dialoog, samenwerking en partnerschap. Deze brede benadering van veiligheid komt bijvoorbeeld duidelijk naar voren in het EU programme for the Prevention of Violent Conflict, dat is goedgekeurd door de Europese Raad. Een gestage uitbreiding van de NAVO roept tenslotte vragen op over de verhouding tussen de meer en meer op conflictpreventie en -beheersing gerichte NAVO en het zich langs dezelfde lijnen ontwikkelende Europese veiligheids- en defensiebeleid. Het ongetwijfeld moeizame zoeken naar consensus over de toetreding van nieuwe NAVO-lidstaten heeft onvermijdelijk een uitwerking op de voortgang van een gemeenschappelijk Europees veiligheidsbeleid. Daarbij denk ik aan de realisatie van de snellereactiemacht van 60.000 man.

Ik heb begrepen dat het kabinet van mening is dat wij de komende drie à vier jaar geen nieuwe landen meer moeten toelaten. Die periode moet dan worden benut om het materieel en de manschappen beter inzetbaar te maken en vooral intern orde op zaken te brengen. Wat betekent dit nu? Is de nood zo hoog? Als er aanleiding is om geen nieuwe landen toe te laten, waarom is dan niet eerder een pas op de plaats gemaakt? Hoe gaan wij om met de landen die min of meer hadden gerekend op toetreding, maar vroegtijdig zijn afgevallen? Krijgen ze geen herkansing? Mogelijk is mijn informatie onjuist; ik heb haar ontleend aan een bericht van het ANP, dat de minister op 1 of 2 december heeft geciteerd.

De bewindsman heeft gekozen voor een collectieve goedkeuringswet en niet voor een goedkeuringswet voor elk toetredend land afzonderlijk. Wij vinden dit lastig, omdat hierdoor in onvoldoende mate een afzonderlijk oordeel kan worden gegeven.

Volgend jaar zullen wij uitvoerig debatteren met de minister over de NAVO. Uitbreiding ervan zal er volgens mijn fractie toe leiden dat de VS, nog meer dan in het verleden, hun eigen weg zoeken en dat Europese lidstaten free-ridergedrag zullen vertonen. Een fundamenteel debat over de rol van de NAVO is dan ook wenselijk.

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Het overgrote deel van het verhaal van de heer Pormes doet mij vermoeden dat de fractie van GroenLinks de wens van een aantal Europese landen wil honoreren om lid te worden van de NAVO. Aan het eind van zijn betoog komt er echter een merkwaardige draai. Daaruit blijkt volgens mij dat de fractie van GroenLinks niet zozeer tegen de

uitbreiding is, als wel gewoon tegen de NAVO. Klopt die waarneming? Het zou mij zeer verbazen. Ik heb namelijk begrepen dat de fractie van GroenLinks de afgelopen jaren in een aantal gevallen daadwerkelijk steun heeft gegeven aan bepaalde crisisbeheersingsoperaties waarin de NAVO participeerde. Het politieke signaal is nu zeer onhelder.

De heer **Pormes** (GroenLinks): Misschien kan ik het duidelijker maken. Wij hebben bijvoorbeeld ook een helder standpunt tegenover de Eerste Kamer. Wij vinden namelijk dat zij opgeheven dient te worden. Wij zijn heel kritisch en vinden dat de strategie en doelstellingen van de NAVO de afgelopen jaren behoorlijk zijn gewijzigd. Wij vinden dan ook dat er een hernieuwd debat moet plaatsvinden over het nut en de noodzaak van de NAVO.

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Als die analogie klopt, dan zou mijn conclusie zijn dat u ermee akkoord gaat dat de wens van andere landen wordt gehonoreerd zo lang de NAVO bestaat.

De heer **Pormes** (GroenLinks): Wij gaan niet akkoord zo lang de NAVO bestaat, maar wij zullen de NAVO kritisch volgen zo lang wij lid zijn. Net zoals nu met de uitbreiding, zullen wij onze eigen afweging blijven maken.

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): En die is? Ik vraag dat voor alle duidelijkheid, want u hebt het niet met zoveel woorden gezegd.

De heer **Pormes** (GroenLinks): Ik wil het nog wel explicieter maken: op dit moment zien wij geen reden om akkoord te gaan met deze goedkeuringswet.

*N

De heer **Kox** (SP): Voorzitter. Namens de SP-fractie heet ik de nieuwe minister van Buitenlandse Zaken hartelijk welkom. Wij kunnen hem vandaag begroeten in de senaat omdat wij de oude minister van Buitenlandse Zaken hebben kunnen doorschuiven naar het Noord-Atlantisch bondgenootschap. Als de senaat vanavond "ja" zegt zal de NAVO volgend jaar worden uitgebreid met zeven nieuwe lidstaten, mits alle andere lidstaten natuurlijk eveneens "ja" zeggen. Dat betekent dat het verdragsgebied zal reiken van de Grote Oceaan tot de Zwarte Zee. Alleen Rusland ontbreekt om het bondgenootschap werkelijk wereldbolomspannend te laten zijn. Volgens mij was er nog nooit zo'n grote militaire macht op aard en nog nooit was een Nederlander zo machtig als Jaap de Hoop Scheffer gaat worden. Zelfs de heer Luns heeft dat in zijn gloriedagen niet bereikt. Jaap de Hoop Scheffer valt daar persoonlijk mee te feliciteren -- en dat heb ik ook gedaan - - maar of Nederland en de wereld daar blij mee moeten zijn, waag ik te betwijfelen.

Voordat ik daar verder op inga, wil ik een opmerking maken over de procedure. Ik sluit mij aan bij de woorden van de heer Van Gennip. Het is een beetje onbeleefd om tegen zeven landen die heel graag lid willen worden van de NAVO, te zeggen "ja hoor, doe maar". Als je gaat trouwen antwoord je ook niet "ja hoor, doe maar" als er wordt gevraagd: wat is daarop uw antwoord. Dat gaat zo niet. Zij hebben naar lidmaatschap gestreefd en dat dient op een goede wijze bekrachtigd te worden. Daarover dient gedebatteerd te worden, want het is een verbintenis die je aangaat voor het leven. Ik bedoel dat laatste niet in de zin van het huwelijk, maar deze verbintenis gaat letterlijk over leven en dood.

De heer **Van Gennip** (CDA): Er worden weleens, ondanks de snelheid van het jawoord, uit volle overtuiging spoedhuwelijken gesloten.

De heer **Kox** (SP): Je spreekt dan van moetjes.

De heer **Van Gennip** (CDA): Zelfs dat kunnen heel goede huwelijken zijn. Hier was niet de kracht van het jawoord, maar het tempo van het jawoord aan de orde. Aan de kracht heeft dat wat mijn fractie betreft niets afgedaan.

De heer **Kox** (SP): Ik had het ook voor de nieuwe lidstaten fijn gevonden als wij daarover volgens de normale procedure hadden kunnen spreken. Als nieuwe minister kun je niet alles direct goed doen, maar ik had het ook iets beleefder gevonden als wij wat eerder dan een minuut geleden de stukken voor vanavond hadden gekregen. Op de envelop staat "strikt vertrouwelijk" en "teruggeven na afloop", dus ik kan er ook niet uit voorlezen. Ik heb deze stukken trouwens helemaal niet kunnen lezen. Stel dat er iets belangrijks in staat, dan kan ik daar niet over spreken. Ik vind niet dat dit kan. Ik stel daarom voor -- en volgens mij voorziet de agenda daar ook in -- dat wij niet eerder dan morgen stemmen over dit voorstel, want ik vind dat ik op zijn minst de kans moet krijgen om de stukken die de minister ons heeft toegestuurd, door te nemen. Misschien staat er namelijk iets in dat zin heeft. Als de minister direct kan zeggen "u hoeft het niet te lezen want er staat absoluut niets verstandigs in" dan had hij ze ons ook niet hoeven toesturen. Op deze manier kan het alleen niet. Ik begrijp dat de stukken ingaan op de vraag hoe het er voorstaat in al die landen. Als je verdragen serieus moet nemen, dan dienen wij ook serieus de kans te krijgen om dit tot ons te nemen.

De heer **Van Gennip** (CDA): Ik denk dat hier een kleine opheldering op zijn plaats is. De ministers zijn uiteraard uitstekend in staat om zichzelf te verdedigen, maar het feit dat deze stukken er nog gekomen zijn, is te wijten of te danken -- het ligt eraan hoe u het wilt interpreteren -- aan mijn verzoek van hedenochtend.

De heer **Kox** (SP): Wij weten allang dat de Eerste Kamer zonder de heer Van Gennip überhaupt niet kan functioneren. Ik begrijp absoluut niet waarom hij nooit minister is geworden.

Ik heb graag, al is het maar in theorie, de mogelijkheid om morgen nog een debat hierover te voeren. Als de minister ons uitlegt dat dit allemaal niets voorstelt, hoor ik het graag.

Ik zou uitleggen waarom mijn fractie niet blij is met de voorgestelde uitbreidingen en waarom zij daar ook niet mee zal instemmen. Het is opmerkelijk dat het volledige Warschaupact in twee tranches overstapt naar de NAVO. Dit zal sommige mensen deugd doen; bijzonder is het in ieder geval. Op Rusland na, hebben wij de hele zaak overgenomen. Wie had zich dat vijftien jaar geleden kunnen voorstellen? Hoe zal de wereld er over vijftien jaar uitzien? Wij kunnen ons dat nu niet goed voorstellen. Ik ben er in ieder geval niet gerust op dat de wereld er goed uitziet als zij militair voor een belangrijk deel wordt beheerst door de NAVO. Welk toekomstbeeld van de wereld heeft de minister?

Het bondgenootschap verplicht de zeven nieuwe leden tot wederzijdse bijstand indien een van de lidstaten wordt aangevallen, zonodig met behulp van al het beschikbare militaire geweld. Wij zijn weer verplicht om hen bijstand te verlenen indien zij worden aangevallen. Je kunt je afvragen waar je nog zo veel solidariteit tegenkomt in deze steeds individueler wordende wereld. Als je dit nader bestudeert, vraag je je echter af waarom al die landen vinden dat zij elkaar moeten beschermen. Waartegen moeten zij zich eigenlijk beschermen? Kan de minister mij vertellen waardoor Letland, Slovenië, Bulgarije, Slowakije en de rest worden bedreigd? Wie is de vijand? Deze niet onbelangrijke vraag stel je toch als je voornemens bent een militair bondgenootschap aan te gaan?

Onlangs was ik als lid van de Nederlandse delegatie bij de parlementaire assemblee van de NAVO in Orlando. Daar heb ik met name dankzij de Amerikaanse inbreng vernomen dat er een vijand is: het terrorisme. Als je vraagt om een nadere omschrijving van de term terrorisme, komt er niet zoveel uit. Het is namelijk al het dreigende geweld tegen burgers. Op mijn vraag of dit betekende dat wij de Koude Oorlog met terugwerkende kracht als terrorisme van beide zijden moesten beschouwen, werd ontkennend geantwoord. Wat terrorisme is, werd mij niet duidelijk. Ik hoorde wel dat wij ons tegen die vijand moesten verdedigen en dat de Amerikanen vonden dat de NAVO nog veel groter en sterker moest worden. Ik hoorde dat trouwens ook toen generaal Meyers ons aan de hand van zeer spannende videoclips duidelijk maakte hoe snel een oorlog tegenwoordig kan losbarsten. Hij toonde dit aan de hand van fictieve staten en oproerbewegingen. Ik hoorde dat hij vond dat de NAVO groter moest worden, besluitvaardiger en een stuk minder democratisch, want dat ging volgens hem niet zo goed samen. Sam Pormes heeft hierover al iets gezegd. Kan de minister ook zijn toekomstbeeld daarop ontvouwen? Krijgen wij een steeds grotere NAVO die steeds minder democratisch kan zijn? Generaal Meyers zei dat het hem speet, maar dat de tijden voorbij waren dat dit allemaal democratisch kon worden besloten of zoiets dergelijks. Ik ben het zeer eens met de uitspraak van de heer Van Gennip dat de uitbreiding van de NAVO op zijn minst moet ophouden als ondemocratische landen dreigen te worden geïncorporeerd. Ik herinner de heer Van Gennip er overigens aan dat Portugal lid van de NAVO is geweest in een periode waarin de regering niet helemaal in orde was. Blijkbaar kunnen ondemocratische landen allang lid zijn van de NAVO.

Ik doe niet ingewikkeld over onze mening dat de NAVO zichzelf heeft overleefd. Over haar rol in het verleden kunnen wij uitgebreid discussiëren; ik wil duidelijk zijn over haar rol in de toekomst. Wij moeten het bondgenootschap niet uitbreiden, maar opheffen. Is dat erg? Nee, dat is niet erg. Het is fijn, want het betekent dat de Koude Oorlog die ons allemaal de kop had kunnen kosten, goed is afgelopen. Dat was bekend in het Oosten en het Westen, in het Noorden en het Zuiden. Opheffing is helemaal niet erg; het is juist een stap voorwaarts. Ik begrijp dat deze regering geen plannen in die richting heeft, maar ik begrijp ook dat wij hier binnenkort inhoudelijk over gaan discussiëren. Het valt mij op dat er wel Oost-Europese nieuwkomers in de NAVO zijn maar dat de niet-gebonden, vroeger neutraal genoemde landen blijkbaar helemaal geen aandrang voelen om zich als nieuw NAVO-lid te melden. Kan de minister mij uitleggen waarom Estland wél en Zweden beslist geen lid van de nieuwe NAVO wil worden als die nieuwe NAVO zoals wordt gezegd geheel nieuwe taken in een hele andere wereld zou hebben? Wat snappen de Esten wel wat de Zweden niet begrijpen? Wat begrijpen de Bulgaren wél wat in Oostenrijk maar niet helder kan worden? Waarom zijn de inwoners van Slowakije een stuk slimmer dan de Finnen? Wat is er toch mis met de Ieren dat zij níet begrijpen wat men in Roemenië wél begrijpt? Ik begrijp het in ieder geval niet. Als de nieuwe NAVO een grote betekenis zou hebben voor de wereldvrede enz., zouden toch ook de ongebonden landen die stap moeten gaan zetten? Het feit dat zij dat niet doen, doet mij twijfelen of de enige reden om tot de NAVO te willen toetreden, ligt in het besef dat de zeven nieuwe landen vinden dat zij onder onze veiligheidsparaplu thuishoren. Is het niet eerlijker om gewoon te zeggen dat zij denken dat de toegang tot de vleespotten van het westen loopt via de NAVO en dat zij daarom bereid zijn die prijs te betalen? Is het dan geen erg dure koop? Er moet immers nog veel gebeuren in die landen om de legers NAVO-geschikt te maken? Dat gaat erg veel geld kosten.

Bestaat er volgens de minister een kans dat er in de nieuwe lidstaten op kortere of langere termijn weapons of mass destruction gestationeerd gaan worden? Ik heb nooit in een leger gezeten, dus ik begrijp daarvan niet zoveel, maar als men dan toch kernbommen heeft, kan ik mij voorstellen dat deze beter op Volkel weggehaald kunnen worden en in Boekarest worden neergelegd. Dan liggen zij wat dichter bij een mogelijk doel. Maar is dat niet vreemd in het kader van de wereldwijde zoektocht naar massavernietigingswapens? Kan het zo zijn dat wij straks aan de ene kant van de Zwarte Zee wapens neerleggen terwijl het bezit daarvan in een land aan de andere kant van de Zwarte Zee tot een oorlog met de

NAVO zou kunnen leiden? Kan de minister uitleggen hoe dat zit: één binnenzee die een wereld van verschil maakt?

Kan de minister mij ook nog kort aangeven welke extra bewapeningsverplichtingen de nieuwe landen in ieder geval moeten aangaan? Wat gaat dat allemaal kosten? Zonder een schot te lossen, kost het al verschrikkelijk veel mensenlevens. Als wij alle miljarden die aan bewapening worden uitgegeven, zouden kunnen inzetten voor de bestrijding honger, ziekten en armoede zouden wij erg veel mensen in leven kunnen houden.

Kan de minister mij ook zeggen of er al een berekening is gemaakt hoe groot de kansen zijn op conflicten tussen de nieuwe lidstaten en hun buurlanden? Daar wringt immers nogal wat: deels als resultaat van het Warschaupact en deels omdat minderheden in het ene en in het andere land wonen.

Wat gaat er gebeuren als er zich in de nieuwe lidstaten op niet al te lange termijn spanningen voordoen die leiden tot conflicten waarbij zelfs geweld te pas komt? Is dat terrorisme waartegen de NAVO gaat optreden? Wij hebben ons altijd afzijdig gehouden van de ETA en de IRA omdat wij wel wisten dat het rampzalige gevolgen zou hebben als wij dat niet zouden doen. Wat nu als het in Roemenië of Slowakije gaat botsen? Dat zou immers kunnen gebeuren. Wat doen wij dan?

Waarom wordt er eigenlijk nooit een zuidelijk land lid van de NAVO: India, Brazilië of Zuid-Afrika? Dat zijn toch mooie democratieën. Waarom zijn die eigenlijk uitgesloten van het lidmaatschap van de NAVO? Omdat zij niet Noord-Atlantisch zijn? Maar hoe Noord-Atlantisch is Roemenië?

Ik kan heel duidelijk zijn, ook in de richting van de heer Van Middelkoop. De SP is tegen de NAVO. Wij willen de NAVO graag opheffen; positiever gezegd: wij willen de NAVO graag verheffen. Wij willen dat de militaire machten van deze wereld onder toezicht van de VN komen te staan. Om dat te bereiken, moet de NAVO in ieder geval niet worden uitgebreid. Ons voorstel is: hef te NAVO op en begin met het niet toelaten van zeven nieuwe landen.

*N

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Mevrouw de voorzitter. Ik spreek namens de fracties van de ChristenUnie en de SGP.

Voorzitter. Ik kan de verleiding niet weerstaan om te reageren op de woorden van de heer Kox. Ik hoop dat ik het moment nog zal meemaken waarop de Verenigde Naties de beschikking krijgen over een echte krijgsmacht, inclusief kernwapens. Het is vreselijk om dit te moeten zeggen, maar ik weet absoluut zeker dat als dit gebeurt de SP ook tegen die krijgsmacht grote bezwaren zal hebben. Ik ben blij dat wij een zodanige VN niet hebben, zodat alle kritiek op de NAVO en vergelijkbare bondgenootschappen onverkort gedebiteerd kan worden.

De heer **Kox** (SP): Voorzitter. Ik weet dat de heer Van Middelkoop vanwege zijn geloofsovertuiging niet mag wedden. Als hij dat wel mocht, zou ik hem graag vragen om iets in te zetten. Ik vind dat hij niet moet voorspellen wat wij in zo'n geval zouden doen. Wij zijn redelijk consequent geweest. Wij zijn tegen deze NAVO, omdat die een bedreiging voor de wereldvrede is. Dat wil weer niet zeggen dat wij er per definitie op tegen zijn om de militaire macht ergens anders onder te brengen. Ik meen daarom dat de heer Van Middelkoop iets minder stellig moet zijn en een iets milder standpunt moet innemen. Misschien kunnen wij het later eens worden. Als hij zich nu met mij tegen deze NAVO uitspreekt, kunnen wij samen het volgende punt uitwerken.

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Ik bevond mij even in Utopia, mevrouw de voorzitter. Ik meen dat ik er nu verstandig aan doe de discussie niet voort te zetten, al was het alleen al vanwege het kleine zinnetje dat de heer Kox uitspraak. Hij zei de NAVO als een bedreiging voor de wereldvrede te zien. Zelfs een discussie daarover ambieer ik niet. Maar laat ik ter zake komen.

Ook onze fractie heet de nieuwe minister van Buitenlandse Zaken van harte welkom. Natuurlijk hadden wij vandaag ook graag met hem gesproken over het echec van de Europese Raad van het afgelopen weekend. De ironie is dat wij uitgerekend in het eerste debat met hem aandacht moeten besteden aan de uitbreiding van het bondgenootschap waarover zijn voorganger over enige tijd de scepter zal zwaaien. Nogmaals, ik verheug mij in de samenwerking met deze nieuwe minister van Buitenlandse Zaken. Ik heb daar alle vertrouwen in. Dezer dagen zag ik in de krant een foto die in Brussel was genomen. Op die foto waren de heren Bot en Chirac samen te zien. Ik zie de minister van Buitenlandse Zaken nu knikken. Wat mij opviel was dat de heer Bot sprak en president Chirac aandachtig luisterde. Toen ik dat zag, mompelde ik: zo zie ik dat graag.

Voorzitter. Wij houden ons nu bezig met de tweede uitbreidingstranche waarbij een zevental landen zal toetreden. Het is al eerder gezegd: deze uitbreidingstranche heeft aanzienlijk minder politieke beroering gewekt dan de eerste. De eerste was internationaal spannend, omdat het de vraag was wie wel en wie niet mee mochten doen. Ik herinner mij dat ik destijds teleurgesteld was dat een land als Roemenië zich niet mocht aansluiten bij de eerste drie die wel mochten toetreden. Ook nationaal was die uitbreiding toen een stuk interessanter, zeg ik met verontschuldiging aan de heren Kox en Pormes. Toen was er in de Tweede Kamer vitaal verzet onder leiding van de heer Bolkestein. De VVD was destijds een van de coalitiepartners en dat gaf een apart cachet aan het debat over de eerste tranche. Dat verzet van de heer Bolkestein had wel enigszins mijn sympathie. Ik heb dat toen in het debat in de Tweede Kamer laten merken, maar de werkelijkheid van dit moment gebiedt te zeggen dat het een achterhoedegevecht was. Dat achterhoedegevecht was ook wel begrijpelijk, want zij vormde een illustratie van de moeite die velen, mijzelf inbegrepen, hadden met het afscheid van een NAVO die wij tientallen jaren hadden gekend als een traditionele defensieorganisatie, een

defensiebondgenootschap. Natuurlijk heeft het dat karakter nog altijd, maar gelukkig is dat op het tweede plan gekomen. Verder gold dat wij te maken hadden met de overgang naar de aanvaarding van een nieuwe realiteit, te weten de NAVO als een collectieve veiligheidsorganisatie. Sommige argumenten die vandaag tegen deze uitbreiding zijn geuit, richten zich tegen de NAVO die nog nauwelijks bestaat. Die argumenten hebben weinig te maken met de NAVO die er wel is en die zijn betekenis heeft bewezen. Landen die nu tot de tweede tranche behoren, willen graag internationale verantwoordelijkheid dragen bij crisisbeheersingsoperaties waarvan de NAVO de leiding is gaan nemen. De NAVO is ingrijpend veranderd en in dat licht moeten wij deze uitbreiding beoordelen. Beter geformuleerd: de term uitbreiding is niet helemaal correct. Het is goed om, zoals in de stukken staat, te spreken van toetreding.

Er doen zich daarbij tal van nieuwe vragen voor. Ik ga die niet allemaal debiteren. Misschien wordt er nog eens een debat over de NAVO als zodanig geagendeerd. Ik denk wel aan de verhouding tussen de NAVO aan de ene kant en de veiligheidspolitieke ambities van de Europese Unie aan de andere. Wellicht biedt die voor de minister van Buitenlandse Zaken de mogelijkheid om iets te zeggen over het bijna-akkoord -- zo noem ik het -- dat op dit punt kennelijk in Brussel wel bereikt was met betrekking tot de verdere uitwerking van de defensieorganisatie. Heb ik het goed begrepen dat in elk geval de lijn niet zou zijn gepasseerd die ook de Nederlandse regering met mijn instemming heeft getrokken, te weten: er mag geen EU-hoofdkwartier komen? Dan komt er immers echt een probleem met de NAVO. Er doen zich natuurlijk heel andere vraagstukken voor, die vanavond al helemaal geen bespreking behoeven, te weten dat de homogeniteit van het Atlantisch bondgenootschap de laatste jaren ernstig op de proef wordt gesteld. We hebben immers te maken met een eerste speler, de VS, onder leiding van George Bush, die hegemonistische doelen kent en het unilateralisme als instrument daarvoor inzet. Ik hoop dat dat nog eens verandert. Ook dat maakt het karakter van het Noord-Atlantisch Bondgenootschap een totaal andere dan in het verleden.

Vragen die wel onmiddellijk op ons afkomen, zijn de volgende. Ik begin met de rol van Eerste en Tweede Kamer bij de besluitvorming, als de NATO Response Force wordt ingezet. De minister van Defensie zal begrijpen waar ik het over heb, en dat ík het erover heb. Ik heb het namelijk over de vraag, of artikel 100 van de Grondwet nog wel voldoet. Sta mij toe in dit debat op te merken -- ik heb het debat in de Tweede Kamer gevolgd -- dat ik het niet al te chique vind van de minister van Defensie als deze aan de Tweede Kamer, en dus ook aan ons, vraagt om te kijken of er wellicht aanpassingen nodig zijn. Ik vind dat er ook een constitutionele plicht op het kabinet, en dus op de minister van Defensie, rust om daarover zelf met gedachten te komen. We zijn met elkaar immers tot de ontdekking gekomen dat ook het kabinet belang heeft bij een parlementair draagvlak. Als daaraan iets moet gebeuren, mag je toch niet tegen de Tweede Kamer zeggen: roept u maar een werkgroep in het leven, ik denk wel mee. Ik zou het op prijs stellen als het kabinet wat assertiever was, met de minister van Defensie in de allereerste plaats. Hij kent zijn belangen daarbij.

Een ander vraagstuk dat ook onvermijdelijk op ons afkomt, is wat we hebben leren kennen als de Bush-doctrine van de preventieve aanval. Daarover is veel geschamperd, deels niet ten onrechte. Hij had er ook nooit een doctrine van moeten maken. Maar het leidt geen twijfel, als je een strategische analyse maakt van de wereld om ons heen, dat vragen als die van de preventieve aanval wel degelijk ook op ons bordje terechtkomen. De secretaris-generaal van de VN studeert er al op, de Nederlandse regering heeft al om advies gevraagd, en ik vraag haar of zij de betekenis van dit soort nieuwe vragen ook voor ons onderkent.

De toetreding van de zeven nieuwe landen is van betrekkelijk geringe betekenis voor de NAVO als zodanig. Daarbij is het te billijken, zeg ik met enige soepelheid, dat misschien niet alles helemaal op orde is, een jaar na de besluitvorming in Praag. Maar dat brengt onze gemeenschappelijke veiligheid niet in gevaar. Het is dan ook niet zozeer de NAVO die er veel belang bij heeft dat er weer een zevental landen bijkomt, maar het gaat vooral om het belang van die landen zelf. Voor die landen is deze toetreding een element in een proces van politieke en militaire modernisering. Het is goed dat dat plaatsvindt en dat wij daarbij betrokken zijn. De heer De Hoop Scheffer, de toenmalige minister van Buitenlandse Zaken, memoreerde in het debat in de Tweede Kamer dat bij de besluitvorming in Praag, toen de kogel door de kerk was, er emotietranen vloeiden bij een aantal regeringsleiders van de invités. De heer Pormes schamperde daar zo-even wat over, maar ik vind dat eerlijk gezegd niet nodig. Dat was namelijk wel een eerlijk moment, en ik begrijp dat wel. In 1991 ben ik als lid van een parlementaire delegatie onder leiding van de heer Van Traa op bezoek geweest in de Baltische staten. Dat was een buitengewoon interessant politiek bezoek. Die landen hadden zichzelf net onafhankelijk verklaard, maar dat was internationaal nog niet erkend. De Russische troepen waren nog in het land, en de parlementen hadden zichzelf op een bijna aandoenlijke wijze gebarricadeerd in Tallinn, Riga en Vilnius. Wat mij van dat bezoek in elk geval is bijgebleven, is dat ons toen werd gezegd: u hebt vijf jaar lang te lijden gehad van de bezetting van de door de Duitsers, maar wij 50 jaar van bezetting door Duitsers en Russen. De vrijheidsdrang was indrukwekkend. Dan vind ik het zeer bijzonder -- dat is een argument om dit debat zijn betekenis te geven -- dat die landen nu mogen toetreden tot de NAVO, en volgend jaar een aantal daarvan tot de EU. Het begrip "historische gebeurtenis" is de laatste jaren al zo vaak gevallen, dat ik daarmee nu voorzichtig zal zijn, maar voor die landen is het dat wel degelijk.

De toetreding is een onderdeel van de opendeur politiek van de NAVO. Er komen er nog meer. Ik heb uit de debatten in de Tweede Kamer begrepen dat landen als Bosnië-Herzegovina en Servië-Montenegro ook de ambitie hebben, toe te treden tot het Partnership for Peace Program, wat in toenemende mate het voorportaal voor het lidmaatschap van de NAVO is geworden. Ik zou het op prijs stellen als ik daar een begin van een reflectie van een van de bewindspersonen, waarschijnlijk de minister van

Buitenlandse Zaken, op zou kunnen krijgen. Eerlijk gezegd, vind ik het curieus dat een land als Bosnië, dat op dit moment een internationaal protectoraat is en niet meer dan dat, het uitzicht wordt gegeven op een lidmaatschap van de NAVO. Dat geldt ook voor Servië en Montenegro, waar nog zoveel interne labiliteit is, waar de spanningen rond Kosovo nog niet zijn opgelost en waar men nog moeite heeft om mensen uit te leveren aan het tribunaal. Moet je die al een uitzicht geven op het lidmaatschap van de NAVO? Het belang van de NAVO is nihil. Laat die landen eerst maar eens aan hun eigen zaken werken en die op orde brengen, voordat een stap wordt gezet, zoals met de andere landen. Als de minister van Buitenlandse Zaken een begin van een antwoord zou willen geven, zou ik dat op prijs stellen.

Het is mij niet helemaal duidelijk waarom de Nederlandse regering voorstander zou zijn van toetreding van het Balticum en Slovenië tot het CSE-verdrag, of beter gezegd, het aangepaste CSE-verdrag. Wat is de materiële betekenis daarvan? Tegen de heer Van Gennip wil ik nog zeggen dat als de Verenigde Staten bases willen verplaatsen naar de Midden- en Oost-Europese landen, ik het argument van een mogelijke verontrusting aan Russische zijde op dit moment nauwelijks meer valide vind. Als het om financiële redenen verstandig is om dat te doen, moeten zij dat niet nalaten. Ik zou het iets anders vinden als zij het zouden doen als een soort represaillemaatregel voor de Duitse positie in de Irak-oorlog. Ik hoop dat ze dat niet zullen doen, zoals dat aanvankelijk wel het geval leek te zijn.

Ten slotte wil ik opmerken dat ik het onzin vind om de stemming uit te stellen tot morgen, ook al weet ik dat het in het totaal niets uitmaakt. Vanaf mei kon iedereen weten dat er zogenaamde geclassificeerde stukken waren. Ik vind het wat raar om de minister van Buitenlandse Zaken te verwijten dat wij nu geen tijd hebben om ze in te zien, aangezien wij als Kamer zo lang hebben gewacht om ze ter inzage te krijgen. Laten wij dan ook fair zijn tegen de minister van Buitenlandse Zaken en gewoon aan het eind van dit debat de zaken in stemming brengen.

De heer **Van Gennip** (CDA): Zijn wij het ook oneens als het gaat om de behoefte aan verduidelijking over die eventuele plannen voor verplaatsing of stichting van bases? Als je dit soort zaken alleen maar zo naakt ziet, roept dat allerlei vragen op, zoals de vraag of het inderdaad een represaille is voor het niet meedoen aan de Irak-veldtocht. Dat is mijn zorg. Ik heb geprobeerd aan te tonen dat het geplaatst moet worden in het veel bredere perspectief van een veiligheidscoöperatie waarin Rusland ook een plaats heeft.

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Zo geformuleerd, vind ik het moeilijk daarmee akkoord te gaan. Dat vooronderstelt namelijk nog altijd dat je -- dat was ook het debat bij de eerste uitbreiding -- pas dan iets mag doen binnen de NAVO of met de NAVO, als je eerst langs Moskou bent geweest om je af te melden. Laten wij reëel zijn: de Russen zitten al in Brussel, hebben hun plaats in het NAVO-hoofdkwartier en worden geconsulteerd. De heren Bush en Poetin zijn meen ik de grootste vrienden van elkaar. Kortom, het argument van de Russische dreiging is volgens mij nauwelijks meer valide. Er zullen niet al te veel Russen zijn die zich daar nog in herkennen. Roep dat dus ook niet op.

De heer **Van Gennip** (CDA): De heer Van Middelkoop heeft gezegd dat hij indertijd een zekere sympathie had voor het standpunt van de heer Bolkestein. Dat had ik, inhoudelijk in ieder geval, niet tijdens de behandeling. Ik heb ook gezegd dat wij ons niet moesten laten afschrikken door de Russische Federatie en zeker aan de Russen geen vetorecht moeten geven over dit soort zaken. Het is echter iets anders om iets in een breder en zwaarder perspectief te zien.

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Het bezwaar van de heer Bolkestein was destijds -- ik zei al dat ik daar enige sympathie voor had -- niet zozeer de Russische dreiging of een mogelijk veto, maar hij realiseerde zich dat het karakter van de NAVO als militaire organisatie ingrijpend zou gaan wijzigen -- zeker als je dat vergelijkt met het verleden -- als je er zoveel landen aan gaat toevoegen. Daar had ik wel enige sympathie voor. Ook mij kostte het enige tijd om mij te realiseren dat wij van een defensieorganisatie zijn overgegaan naar een collectieve veiligheidsorganisatie, waar je heel andere eisen aan mag en moet stellen.

*N

De heer **Hoekzema** (VVD): Mevrouw de voorzitter. Allereerst namens de fractie van de VVD een welkom aan de minister van Buitenlandse Zaken. Wij feliciteren hem met deze benoeming en wij wensen hem heel veel succes in dit mooie ambt.

Ik wil mij graag aansluiten bij de kritische opmerkingen van collega Van Gennip over de grote haast waarin wij gedrongen zijn. Hierbij echter toch onze inbreng.

Mevrouw de voorzitter. Mijn fractie vindt het een goede zaak dat de scheidslijn in Europa verdwijnt. Met de toetreding van Polen, Tsjechië en Hongarije is hiermee een goed begin gemaakt. Wij staan nu voor het besluit om Bulgarije, Estland, Letland, Litouwen, Roemenië, Slovenië en Slowakije definitief toe te laten door de ratificering van de daarbij behorende protocollen bij het Noord-Atlantisch Verdrag. Mijn fractie juicht deze ontwikkeling toe.

In de memorie van toelichting constateert de regering dat de zeven toetredende landen aan de verplichtingen uit het Verdrag van Washington van 4 april 1949 willen en kunnen voldoen en ook aan het politieke acquis. De toetreding bevordert het definitief verdwijnen van de scheidslijn in Europa en zij bevordert de stabiliteit in Midden- en Oost-Europa. Mijn fractie stemt dan ook in met de voorliggende uitbreiding van de NAVO met de zeven genoemde landen.

Wij hebben nog een aantal vragen aan de regering. Ook na de toetreding van de genoemde landen zullen er nog hervormingen in deze nieuwe lidstaten moeten worden doorgevoerd. Het is daarbij van belang dat erop wordt toegezien dat deze hervormingen ook daadwerkelijk plaatsvinden. Hoe zijn op dit punt de resultaten van Polen, Tsjechië en Hongarije na hun toetreding in 1990? Het is jammer dat, zoals bleek bij de behandeling van het onderhavige wetsvoorstel in de Tweede Kamer, dat de NATO Defense Planning Review 2002 vertrouwelijk moest blijven en ook het Report to Council on the Accession Talks betreffende de nieuwe toetreders. Dat geldt ook voor ons als Eerste-Kamerleden. Wij hebben vlak voor de vergadering deze vertrouwelijke stukken kort kunnen inzien -- dank daarvoor aan de minister van Buitenlandse Zaken -- maar helaas te kort om een goed beeld te krijgen. Bovendien blijven de stukken vertrouwelijk en kunnen wij er niet concreet over praten in deze vergadering. In een rapport van David Price, lid van de House of Commons van Canada, behandeld door hem in de NAVO-assemblee in Orlando van 7 t/m 11 november jongstleden, las ik dat redelijk transparant is beschreven dat het niet eenvoudig zal zijn voor de toetredende landen om tot een goede bijdrage aan de Alliantie te komen. Dat is begrijpelijk, omdat Letland, Litouwen, Estland en Slovenië uit het niets een militair apparaat moeten opbouwen, terwijl Bulgarije, Roemenië en Slowakije de omschakeling moeten maken van een op Sovjetstijl gestructureerde krijgsmacht naar een NAVO compatibele krijgsmacht. Wij willen de ministers dan ook vragen of de regering op basis van de ervaringen met Polen, Tsjechië en Hongarije duidelijk de verwachting en het vertrouwen heeft dat de zeven nieuwe lidstaten ook na hun toetreding op een grondige wijze hun hervormingstaken zullen afwerken. Daarnaast wil mijn fractie met betrekking tot de verwachting dat de lidstaten een bijdrage leveren aan de inspanningen van het bondgenootschap aan de regering vragen of zij kan aangeven dat de nieuwe lidstaten in de toekomst een goede militaire bijdrage kunnen leveren.

Mijn fractie vindt dat de uitbreiding van 19 naar 26 leden niet de gewenste versterking van de besluitvorming en de slagvaardigheid van de NAVO mag aantasten. Ik moet zeggen dat de ervaringen met Polen, Tsjechië en Hongarije in dezen positief zijn. Ik zie dat de nieuwe toetreders echt een transatlantische instelling hebben. Toch willen wij graag de zienswijze van de regering op de consequenties van deze uitbreiding voor de consensus die de NATO-besluitvorming nu eenmaal vereist.

Tot slot wil ik het namens mijn fractie nog hebben over de relatie met Rusland. Rusland heeft zich bij deze uitbreiding neergelegd. Toch wil ik graag van de regering horen hoe zij de gevolgen voor de relatie met Rusland beoordeelt. Immers, een goede relatie met dit grote land blijft van groot belang voor de stabiliteit in ons werelddeel en is geopolitiek van vitale betekenis.

De heer **Pormes** (GroenLinks): De heer Hoekzema stelt dat de uitbreiding de stabiliteit in Midden- en Oost-Europa bevordert. Welke onstabiele situatie ontstaat als die uitbreiding niet doorgaat?

De heer **Hoekzema** (VVD): In feite wordt dan de tweedeling op ons Europese continent bevestigd en dat is bepaald geen goede zaak. Het is juist goed als wij deze landen én via NAVO én daaropvolgend via Europese Unie betrekken bij onze waardegemeenschap. Het lijkt mij dat wij daarmee een resultaat bereiken dat een stuk stabiliteit in ons werelddeel garandeert. Dat vind ik een groot goed.

De heer **Pormes** (GroenLinks): Waaruit bestaat die tweedeling dan? Kunt u dat concreet maken?

De heer **Hoekzema** (VVD): Deze landen horen nu nog niet bij onze waardegemeenschap. Alleen dit feit al houdt een tweedeling in.

De heer **Pormes** (GroenLinks): Met andere woorden: zonder de NAVO kunnen deze landen niet behoren tot onze waardegemeenschap.

De heer **Hoekzema** (VVD): Zonder de NAVO en de Europese Unie kunnen zij niet behoren tot die waardegemeenschap.

*N

De heer **Middel** (PvdA): Voorzitter. Dit is het eerste debat met de nieuwe minister van Buitenlandse Zaken.

Mijnheer Bot. Namens de sociaal-democratie, en speciaal namens onze fractie in dit huis, heet ik u van harte welkom. U heeft een fantastische reputatie als topdiplomaat. Dat betekent niet meteen dat u ook een topminister wordt, maar wij hopen het wel, voor u, voor het land en voor ons, de oppositie. Dat wij het met elkaar eens zullen zijn, is niet op voorhand een gegeven, maar wij verheugen ons op de discussies met u hier. Veel succes!

Voorzitter. Een kleine persoonlijke noot. Het is heel leuk dat Henk Kamp hier als minister van Defensie is. Hij is persoonlijk mijn vriend en was in een nog niet zo ver verleden mijn favoriete tegenstander in het vreemdelingendebat.

De uitbreiding van de NAVO met zeven lidstaten typeert in feite de paradox waarin wij verzeild zijn geraakt. De NAVO is van karakter veranderd, maar eigenlijk ook weer niet. Eerst zijn er drie landen bij gekomen en als alles goed gaat, komen er nog zeven landen bij. Het zijn landen uit het voormalige Oostblok, uit de voormalige Sovjet-Unie. Er is zelfs een land bij, Slovenië, dat voor de val van de muur in 1989 nog helemaal niet bestond. Het is een gigantische uitbreiding vanuit een heel andere hoek dan wij gewend zijn. Toch blijft de NAVO hetzelfde, want zij heeft tot doel de vrede en de stabiliteit te bevorderen. Nooit meer oorlog in Europa, nooit meer oorlog tegen Europa: dat is de slogan die in dit verband past.

Deze paradox zit in zekere zin ook in de Partij van de Arbeid. Ruim 25 jaar geleden besloot het partijcongres van de Partij van de Arbeid op voorstel van de afdeling Groningen, waar ik toen nogal wat mee te maken had, dat Nederland zo snel mogelijk uit de NAVO moest. Het tweede kabinet-Den Uyl moest dat regelen. Hoe het met het tweede kabinet-Den Uyl is gegaan, is bekend. Wij blijven hopen, maar het is er niet van gekomen. Nederland is dus niet uit de NAVO. Nu praten wij over diezelfde NAVO, in totaal gewijzigde omstandigheden, als een gegeven. En toch moet ik zeggen dat ik dat 25 jaar geleden een ontzettend goed congresbesluit van de PvdA vond, in de context van die tijd. Maar wij moeten eerlijk toegeven: het is allemaal heel anders geworden. Ik kan niet zeggen hoe het over 25 jaar zal zijn, net zoals de heer Kox ook niet kan zeggen hoe het over 15 jaar zal zijn. Maar het geeft wel weer met welke paradox wij allen te maken hebben.

Voorzitter. Ik heb twee punten van kritiek naar aanleiding van het voorstel dat nu voorligt. Ik wil allereerst iets zeggen over de evaluaties van de militaire bijdragen van Hongarije, Polen en Tsjechië aan de NAVO en het rapport over de defensie-inspanningen van de zeven kandidaat-lidstaten. Wij kunnen een heel verhaal houden dat het allemaal anders had gemoeten, maar het blijft natuurlijk merkwaardig dat wij wel een rapport vertrouwelijk mogen inzien, maar dat wij met de inhoud van het rapport hier verder niets mogen. Hier, waar het publieke debat gevoerd wordt en ook gevoerd moet worden. Het blijft merkwaardig dat wij eigenlijk ook geen conclusies mogen verbinden aan die vertrouwelijke rapportages. Als gevraagd wordt waarop ik bepaalde conclusies baseer, mag ik dat vervolgens niet toelichten. Ik heb nadat ik ook die mooie plastic zak geopend had, die meteen maar weer teruggegeven aan de griffier. Wij hebben er op deze manier helemaal niets aan.

Dit betekent echter niet dat het daarmee een gedane zaak is. De PvdA-fractie wil de minister vragen, ervoor te zorgen dat dit in de toekomst anders gaat. Er komen binnenkort meer aanvragen van nieuwe lidstaten. Ik denk aan Macedonië, Albanië en Kroatië. Het is van belang dat wij weten hoe het gegaan is met de lidstaten die nu zullen toetreden tot de NAVO. Het is van belang dat wij de evaluaties die dan gemaakt worden, kunnen gebruiken in de discussie straks. Ik weet dat de voorganger van de huidige minister, de heer De Hoop Scheffer, in de Tweede Kamer heeft gezegd dat het niet aan Nederland ligt dat die vertrouwelijkheid in acht moet worden genomen, maar dat dit de voorschriften van de NAVO zijn. Het blijft echter vreemd dat een organisatie die pal staat voor democratie, openheid, transparantie en al die waarden die wij zo aanhangen, zich op dit punt zo gesloten, bijna op een onbenullige wijze, gedraagt. Als de minister toch al met ons van mening is dat het eigenlijk niet kan, laat hij zich dan ook hard maken richting de NAVO en erover spreken met de nieuwe secretaris-generaal om aan te geven dat dit de volgende keer toch echt anders moet.

Mijn tweede punt van kritiek heeft te maken met het gegeven dat wij nu moeten besluiten over een toetreden van zeven landen in één keer. Het is dus één keer zeven in plaats van zeven keer één. Het is alles of niets. Dat is een beetje merkwaardig. Wij zouden hier toch liever een beoordeling van alle landen afzonderlijk geven, zodat wij ook nog even kunnen stilstaan bij de vraag of bepaalde landen op dit moment eigenlijk wel thuishoren in het bondgenootschap. Ik geef een voorbeeld: Roemenië, het meest corrupte land van Europa. De heer Van Gennip heeft daar ook al behartigenswaardige woorden over gesproken. Waarom kunnen wij nu niet even stilstaan bij dat land? Als wij zouden concluderen dat Roemenië eigenlijk geen lid zou mogen worden van de NAVO -- en ik heb sterk de neiging om dat te zeggen -- dan zou dat volgens dit voorstel betekenen dat ook die andere zes landen geen lid zouden kunnen worden. Een heel ander voorbeeld is Litouwen, een land met een president die sterke banden heeft met de Russische maffia. Wij kunnen dan natuurlijk tegelijkertijd zeggen dat het parlement in Litouwen in staat is om een commissie in te stellen om ervoor te zorgen dat daar een eind aan komt en dat die president waarschijnlijk wordt afgezet. Dat zegt dus ook iets over het democratische gehalte van Litouwen.

Kortom, op zichzelf klopt het natuurlijk niet wat wij hier aan het doen zijn. Wij moeten nu in één keer beslissen over zeven landen. Er zitten een paar zeer bonafide landen bij -- als je die kwalificatie in dit verband mag gebruiken -- maar er zitten ook een paar landen bij waarvan je zou zeggen: eigenlijk liever niet. Ik hoop dat dit de volgende keer anders zal gaan, dat wij dan afzonderlijk over landen als Macedonië en Kroatië kunnen praten.

De heer **Kox** (SP): De heer Middel zegt dat het de volgende keer anders moet. Ik neem aan dat wij het daar allemaal over eens zijn. Maar waarom moet het dan nu zo? Hij heeft gezegd: als ik het mocht zeggen, dan wordt Roemenië op dit moment niet toegelaten en worden andere landen wellicht niet toegelaten. Dan moet hij dat toch gewoon zeggen? Dan kan hij toch niet zeggen: het ligt nu eenmaal voor, dus doe ik het maar? Wat is daar het nut van?

De heer **Middel** (PvdA): Het gaat niet zozeer om het nut, het gaat om de systematiek die gevolgd is. Als je verklaart dat je tegen de toetreding van één lid bent, dan draag je ook de consequentie voor het feit dat zes andere landen niet worden toegelaten.

De heer **Kox** (SP): Ik hoorde u zeggen: als het aan mij ligt… Ik neem aan dat u namens uw fractie spreekt.

De heer **Middel** (PvdA): Gelukkig wel!

De heer **Kox** (SP): Dat komt ook altijd voor in uw club.

De heer **Middel** (PvdA): Nou, dat valt mee.

De heer **Kox** (SP): Soms niet, nu wel.

U zegt: als het aan onze fractie lag, zou Roemenië nu niet worden toegelaten. Hoe kunt u dan besluiten om dat toch te doen? Omdat het een procedure zou zijn? Dan is de procedure toch ondergeschikt aan uw wens?

De heer **Middel** (PvdA): Als wij hier in de positie zouden verkeren dat wij breedvoerig over elk afzonderlijk land zouden kunnen spreken en daar afzonderlijke consequenties en besluitvorming aan zouden kunnen verbinden, dan zou die discussie anders verlopen dan zij nu verloopt. Je weet nu dat als je het over één land hebt, je het over het totale voorstel hebt.

De heer **Kox** (SP): U neemt dus ergens een besluit over waar u het uiteindelijk niet mee eens bent?

De heer **Middel** (PvdA): Zo diep hebben wij er als fractie nog niet over gediscussieerd, maar ik denk dat mijn fractie het met mij eens is dat het heel prematuur is om Roemenië nu toe te laten. Omdat wij nu een besluit moeten nemen over zeven landen ineens en er gelukkig ook landen bij zijn die in een andere positie verkeren, zeggen wij dat het misschien nog bijtrekt. De heer Van Gennip heeft daar al verstandige dingen over gezegd. Het opnemen in de NAVO-familie zou ook een positieve invloed kunnen hebben.

Voorzitter. Tot slot plaats ik twee kanttekeningen bij wat woordvoerders van andere fracties in eerste termijn gezegd hebben. De heer Van Gennip heeft zeer behartigenswaardige dingen gezegd over Rusland en de Oekraïne. Ik zal zijn vragen niet herhalen, maar ik vraag de minister alleen nog om nog even stil te staan bij de positie van die landen. Het is jammer dat de heer Van Gennip geen minister is geworden. Wij hadden het hem graag gegund, maar wij gaan daar niet over. Dat geldt overigens ook voor de heer Van Middelkoop. De heer Van Middelkoop was misschien al minister geweest als hij lid was geweest van een andere partij. Hij heeft ook enkele behartigenswaardige dingen gezegd over de positie van Servië, Montenegro en Bosnië-Herzegovina. Ik zal zijn vragen niet herhalen, maar ik onderstreep wel het belang daarvan.

De beraadslaging wordt geschorst.

*B
!Bestedingsvrijheid scholen!

Aan de orde is de behandeling van:

- het wetsvoorstel Wijziging van de Wet op het primair onderwijs, de Wet op de expertisecentra, de Wet op het voortgezet onderwijs en de Wet medezeggenschap onderwijs 1992 in verband met een verruiming van de bestedingsvrijheid voor scholen in het primair en voortgezet onderwijs (28762).

De beraadslaging wordt geopend.

*N

De heer **Koekkoek** (CDA): Mevrouw de voorzitter. Het is een genoegen om vanavond voor de eerste maal te discussiëren met de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Ik zeg op voorhand dat ik hoop dat er nog vele malen zullen volgen. Ik zal in de eerste plaats iets zeggen namens de CDA-fractie en daarna zal ik een aantal opmerkingen maken namens de gehele commissie voor Onderwijs van de Eerste Kamer.

Dit wetsvoorstel beoogt in de eerste plaats de bestedingsvrijheid voor scholen voor het primair onderwijs te vergroten. Door aanvaarding van een amendement-Jan de Vries in de Tweede Kamer worden de schotten tussen de personele en materiële uitgaven al per 1 augustus 2004 weggehaald. Dat heeft de instemming van de CDA-fractie. Bij een grotere vrijheid voor scholen zal de behoefte aan toezicht van de overheid en aan verantwoording door de scholen toenemen. Wij moeten ervoor oppassen dat de scholen de grotere autonomie niet vervolgens kwijtraken door de extra controle. De minister wil bij de financiële controle de administratieve lasten beperken. Daarmee zijn wij blij, maar onze vraag is of zij er ook naar wil streven dat deze lasten daadwerkelijk minder worden bij de invoering van het financieel jaarverslag.

De CDA-fractie is blij dat de minister de verhouding tussen schoolbestuur en management niet in de wet zelf wil regelen. Zij willen alleen dat het bevoegd gezag daarvoor zelf een regeling treft. Dat vinden wij een goede benadering.

In de tweede plaats maakt dit wetsvoorstel experimenten mogelijk om ervaring op te doen met lumpsumfinanciering. Wij stemmen in met die experimenten, maar onze instemming daarmee houdt niet in dat wij ook zonder meer instemmen met de invoering van lumpsumfinanciering. Dat zal afhangen van de voorwaarden waaronder het werken met een lumpsum mogelijk is. De minister komt nog met een uitwerkingsnotitie waaruit zal blijken wat de herverdeeleffecten zijn van de invoering van lumpsumbekostiging. Hoeveel mag een school erop voor- of achteruitgaan? Als een school er te veel op achteruitgaat, staat al snel haar voortbestaan op het spel. Wat dit betreft, is de nadere memorie van antwoord niet geruststellend. De minister schrijft daarin: "Deze herverdeeleffecten kunnen voor individuele schoolbesturen verschillend uitpakken." Het is toch de bedoeling dat een school bekostigingseenheid blijft? Dat stond ook nog in de memorie van antwoord. Mijn vraag aan de minister is of zij kan bevestigen dat de herverdelingseffecten niet per bevoegd gezag, maar per school zullen worden berekend.

Mevrouw de voorzitter. Ik maak nu enkele opmerkingen namens de vaste commissie voor Onderwijs.

De kwaliteit van wetgeving gaat ons als Eerste Kamer zeer ter harte. Helaas geeft dit wetsvoorstel aanleiding, twee problemen aan de orde te stellen: de terugwerkende kracht en de afwijking van de wet per ministeriële regeling in het belang van een goede invoering van de wet. Deze wet werkt terug tot augustus 2001. U hoort het goed. Een zo groot tijdsverloop maakt parlementaire wetgeving tot een formaliteit. De nadere memorie van antwoord leert dat ons nog meer te wachten staat. De minister kondigt aan dat zij op verzoek van de Tweede Kamer de indicatiestelling voor de leerlinggebonden financiering, het zogenaamde rugzakje, wil vereenvoudigen. Daarvoor is wetswijziging nodig, maar de minister wil op de wetswijziging vooruitlopen. Als wetten in de weg staan aan praktische oplossingen, moeten die wetten als de wiedeweerga worden gewijzigd, maar zolang een wet geldt, moet zij worden uitgevoerd. Als de overheid zich niet aan de wetten houdt, wie dan wel? Wij verzoeken de minister daarom met klem de koninklijke weg te volgen en de snelle indiening van een wetsvoorstel te bevorderen.

Een ander voorbeeld van vooruitlopen op wetswijziging is het functioneren van het Kenniscentrum examens op het terrein van educatie en beroepsonderwijs. Kwaliteitstoetsing op vrijwillige basis is uiteraard geen probleem, maar als de minister sancties wil stellen indien examens niet aan de eisen voldoen, is er wel een probleem. De vraag is hoe de minister dat denkt op te lossen zonder wetswijziging. In de memorie van antwoord schreef de minister nog dat slechts in uitzonderlijke gevallen gebruik wordt gemaakt van de bevoegdheid om bij ministeriële regeling af te wijken van de wet. In de nadere memorie van antwoord blijkt dat op basis van zes wetsbepalingen de afgelopen jaren maar liefst 23 afwijkingsregelingen zijn tot stand gekomen. Kan men dan in alle gemoede nog spreken van uitzonderlijke gevallen? Bovendien is niet uitgesloten dat bij ministeriële regeling iets wordt geregeld wat de wetgever niet heeft gewild. De voorkeur van de vaste commissie voor Onderwijs is dat de minister bij het maken van wetsvoorstellen afziet van deze praktijk. Wij vragen u in ieder geval deze praktijk drastisch terug te dringen.

De commissie ziet met belangstelling de reactie van de minister tegemoet. Dit geldt uiteraard ook voor de CDA-fractie.

*N

Mevrouw **Linthorst** (PvdA): Mevrouw de voorzitter. Dit wetsvoorstel gaat vooral over het vertrouwen in de professionals. Wij zijn daar voor. Wij vinden dat mensen die in de uitvoering werken niet in detail moet worden voorgeschreven wat zij moeten doen en vooral niet hoe zij dit moeten doen. Wij hebben daar de laatste tijd te veel een handje van. Mensen in het onderwijs doen hun werk meestal met hart en ziel en zij stellen er een eer in om hun werk goed te doen. Wij moeten van hen geen veredelde boekhouders willen maken. Wij hebben echter wel zorgen en die richten zich met name op de vraag of de spelers in het veld wel voldoende zijn toegerust om hun verantwoordelijkheid waar te maken. Dit geldt zowel voor de schooldirecties als voor de schoolbesturen.

Bij de behandeling van het wetsvoorstel heeft de minister twee belangrijke toezeggingen gedaan. De eerste is dat zij via flankerend beleid wil komen tot een grotere professionaliteit van schooldirecties en schoolbesturen. Wij zijn daar erg blij mee. De tweede is dat zij streeft naar een nieuw evenwicht tussen schoolbesturen en schooldirecties. Daar zijn wij zo mogelijk nog blijer mee. Met alle waardering voor de inzet die in het onderwijs wordt gepleegd, moeten wij natuurlijk wel realistisch blijven.

Met de invoering van de lumpsum in het primair onderwijs ontstaat er voor schoolbesturen de mogelijkheid om gelden te besteden voor andere doelen en andere scholen dan waarvoor zij zijn uitgekeerd. Dit kan nodig en nuttig zijn, maar hier kleven ook risico's aan. Mijn fractie onderkent het belang van een regierol, want die krijgen de scholen nu door de minister toebedeeld. In het kader van het onderwijsachterstandenbeleid zullen wij ongetwijfeld nog verder spreken over die belangrijke regierol die boven de scholen moet worden gelegd. Als je zo'n regierol instelt, moet je wel aan een aantal voorwaarden voldoen en het is de vraag of die voorwaarden wel allemaal zijn vervuld.

Het gaat nu niet alleen over de competentie van de schoolbesturen. Wij hebben daarover al gesproken en hierin wordt hopelijk voorzien via flankerend beleid. Ik zie echter twee knelpunten. In de eerste plaats het spanningsveld tussen de samenwerking die met dit wetsvoorstel wordt gevraagd en de steeds sterker wordende noodzaak tot profilering van scholen. Ik ben zelf lid van een schoolbestuur en daarin wordt ook wel gesproken over zaken als "marktaandeel". Wij vragen ons af hoe je kunt bevorderen dat besturen zich in een steeds concurrerender omgeving toch laten leiden door kwaliteitseisen, want daarover zou het toch in het onderwijs moeten gaan. Hoe sterk wordt bijvoorbeeld de positie van de zwakste scholen? Zullen schoolbesturen niet geneigd zijn vooral hun paradepaardjes te promoten? Dit zijn heel serieuze zorgen die om een serieus antwoord vragen.

Dit hangt samen met het tweede punt. In een situatie waarin de besturen meer bevoegdheden krijgen, moeten de directies volwaardig tegenspel kunnen bieden. In de debatten die hier zijn gevoerd over de privatisering van de energiesector, heet dit zo mooi dat wij moeten zorgen voor het creëren van een "level playing field". Wij kunnen in het onderwijs misschien weleens iets overnemen van de harde sectoren. Daar proberen zij dit soort dingen immers goed te regelen. In mijn interpretatie betekent dit dat je ervoor moet zorgen dat de spelers aan elkaar zijn gewaagd. Wij vragen ons af of de directies en de schoolbesturen wel in alle gevallen aan elkaar zijn gewaagd. Dit leidt tot mijn slotvraag: welke mogelijkheid ziet de minister om de kwaliteit van de directies en hun positie ten opzichte van het bestuur te versterken? Ik wacht het antwoord met belangstelling af.

*N

Mevrouw **Dupuis** (VVD): Voorzitter. Er rest mij eigenlijk weinig anders dan het versterken van hetgeen mevrouw Linthorst al naar voren heeft gebracht. Kennelijk is dit punt in ons beider fracties gerezen. Het is goed dat zowel de PvdA-fractie als de VVD-fractie onderstreept dat hier een probleem ligt. Daarbij gaat het om de relatie tussen het bevoegd gezag, de schoolbesturen, en de individuele scholen. De minister is daarnaar gevraagd. Zowel in het voorlopig verslag als in het nader voorlopig verslag blijft zij echter buitengewoon vaag over de verhouding die zij ziet. Als liberalen zullen wij niet snel protesteren als zaken niet in de wet worden vastgelegd; wij houden niet zo van dichtgemetselde wetgeving en willen de ervaring uit de praktijk de ruimte geven. Als echter alles wordt geregeld -- wat het ministerie van OCW in het algemeen en ook bij dit wetsvoorstel doet -- is het vreemd dat juist het punt van het bevoegd gezag, de schoolbesturen, en de directies van de individuele scholen openblijft.

Ik heb een heel concrete vraag. Stel dat er inderdaad verschil van mening is tussen het bevoegd gezag en een schooldirectie. Wie heeft dan het laatste woord? Is de minister bereid om daar toch iets meer over te zeggen? De VVD-fractie vraagt niet om een heel gedetailleerde regeling, maar wel om de redenen die de minister heeft om het niet te regelen. Zij kan zich toch net als wij voorstellen dat er daadwerkelijk problemen ontstaan. Hoe verloopt dit dan? Kan een school protesteren als deze vindt dat het bevoegd gezag onjuiste beslissingen neemt? Het is ons natuurlijk duidelijk dat het gaat om een experiment, een pilot met tien schoolbesturen. Niettemin blijft dit punt voor mijn fractie een prangende vraag.

*N

De heer **Kox** (SP): Voorzitter. De vraag ligt voor of wij willen besluiten tot een experiment met lumpsumfinanciering in het primair onderwijs. Zoals andere fracties ook duidelijk hebben gemaakt, willen wij goed vastleggen dat het gaat om een experiment waaraan geen aanspraken voor de toekomst kunnen worden ontleend. Mijn fractie stelt dit zo omdat zij er nog niet zeker van is dat op deze weg verder moet worden gegaan. Ervaringen in het voortgezet onderwijs hebben laten zien dat er verschuivingen plaatsvinden van personeel naar materiaal. Als dat hierbij ook gebeurt, zouden wij dat een buitengewoon ongelukkige ontwikkeling vinden. Verder bestaat het gevaar -- andere sprekers hebben dit ook opgemerkt -- dat wij steeds meer van onderwijzers boekhouders maken. De minister zegt wellicht dat dit wel meevalt, maar dan moet zij toch eens op de scholen gaan rondkijken; dat doet zij natuurlijk al. Mevrouw Linthorst zei zonet al dat zaken als marktaandeel belangrijke gespreksonderwerpen zijn geworden; eigenlijk is het vervelend dat dit gebeurt. Wij zien dit dus met niet al te veel vertrouwen tegemoet. Desalniettemin mag de minister van onze fractie aan de slag met de voorgestelde experimenten. Daarvoor stellen wij echter wel twee voorwaarden. Ten eerste moet zij toezeggen dat het bedrag dat een school krijgt voor personeel, wordt geoormerkt en buiten de lumpsum blijft. Ten tweede zou voorafgaand aan het experiment de medezeggenschap van de scholen als zodanig moeten worden geregeld. De minister heeft op dit laatste punt een uitvoeringsnotitie toegezegd, maar naar ik heb begrepen, is die er nog niet.

*N

De heer **Schuurman** (ChristenUnie): Voorzitter. Ik voer op dit onderwerp ook het woord namens de SGP-fractie.

Zoals onze geestverwante fracties aan de overkant instemming met dit wetsvoorstel hebben betuigd, zullen wij dat ook graag doen. Wij vinden het plezierig dat er meer vrijheid en verantwoordelijkheid komt, toegesneden op de behoeften van degenen die onderwijs volgen. Het is dan ook onze wens dat daarmee een eind komt aan de circulairestroom vanuit het ministerie van OCW. Onze instemming betekent geen definitieve instemming met de wetgeving die nog volgt. Wij zullen op een aantal punten letten. Het gaat om experimenten en die zullen het een en ander leren. Ten eerste moeten wij erom denken dat de administratieve last bij de lumpsumfinanciering, die op maat zal worden gegeven, niet te groot wordt. Dat dreigt gemakkelijk te gebeuren, want als je de financiering op maat wilt maken, moet je met ontzettend veel factoren rekening houden. Dat zijn er misschien wel meer dan wij op het ogenblik voorzien. Wellicht zijn er ook factoren die wij momenteel nog helemaal niet kunnen voorzien. Ten tweede geven wij de uitwerking van het amendement-De Vries over de ontschotting het voordeel van de twijfel. Wij zijn er niet helemaal zeker van dat een goed evenwicht zal ontstaan tussen personele en materiële voorziening. Als je de verdeling overlaat aan scholen is die twijfel bijna vanzelfsprekend. Ten derde bestaat er een gevaar dat wij kennen van andere beleidsterreinen. Het geld dat voor onderwijs is bestemd, mag niet afvloeien naar het management.

Op deze zaken zullen wij in elk geval letten, voordat wij een definitief oordeel geven over de totale lumpsumfinanciering voor de scholen die de minister op het oog heeft.

*N

Minister **van der Hoeven**: Mevrouw de voorzitter. Bij mijn beantwoording in eerste instantie ga ik in op de vragen die de heer Koekkoek namens de commissie heeft gesteld. Vervolgens ga ik in op de vragen die de verschillende leden van de Kamer hebben gesteld. In reactie op de woorden van de heer Koekkoek zeg ik dat ik hier ook nog vaak hoop te staan. Als dat de komende jaren het geval is, blijkt eruit dat de regering stabiel is. Daarvoor staan wij ook met elkaar.

De heer Koekkoek heeft namens de commissie uitdrukkelijk gezegd dat wij wetgevers zijn. Wetgeving

dient volgens hem zodanig tot stand te komen dat zij de schoonheidsprijs kan verdienen. Ik moet hem daarin gelijk geven. Laten wij wel wezen, zowel deze Kamer als de Tweede Kamer en de regering is wetgever. Het is goed dat wij elkaar in die rol laten en elkaar in die rol respecteren. Precies om die reden wordt de Kamer altijd geïnformeerd als er vooruitgelopen wordt op iets. Dat is gebeurd in de voorbeelden die de heer Koekkoek noemde. De Kamer heeft op 4 april 2001 een afschrift ontvangen van een brief aan de Tweede Kamer over de terugwerkende kracht van het wetsvoorstel inzake de schoolbudgetten. Een ander voorbeeld dat hij noemde betrof het KwaliteitsCentrum Examinering. Daarover is de Kamer geïnformeerd via een aparte brief op 18 maart 2003. Wij hebben met elkaar afgesproken dat als zich zaken voordoen dat die volgens de Kamer eigenlijk niet kunnen, zij mij ter verantwoording roept of in ieder geval laat blijken dat zij het met iets niet eens is. Dat is in beide gevallen niet gebeurt. Daarom ben ik ervan uitgegaan dat een en ander kon. Overigens is het van belang dat er heel goede redenen zijn om iets dergelijks te doen. De Kamer heeft mij gevraagd om ervoor te zorgen dat dit soort zaken tot het uiterste beperkt blijft. Ik kan haar daarin alleen maar gelijk geven, want ik vind ook dat dit moet. Met name in het geval van terugwerkende kracht of het vooruitlopen op iets, moet je ervoor zorgen dat dit alleen gebeurd als er geen misverstand over bestaat. Dat betekent dat er goede redenen voor moeten zijn, zoals groot belang voor de betrokkenen. Verder moet er breed draagvlak zijn, want het mag noch in het veld noch in de Tweede Kamer omstreden zijn. Het mag geen achteruitgang vormen voor individuele scholen, want anders krijg je juridische procedures. Voorts moet de Tweede Kamer geïnformeerd worden en vervolgens moet zij laten blijken ermee akkoord te gaan. Dat geldt uiteraard ook voor de Eerste Kamer. Het signaal van de Eerste Kamer is helder. Ik hecht zeer aan de rol van de Eerste en Tweede Kamer als medewetgever en dat betekent dan ook dat ik daarop toezie.

De suggestie wordt een beetje gewekt dat afwijken van de wet bij AMvB of ministeriële regeling alleen in OCW-wetten zou voorkomen, maar dat is niet het geval. Er is ook een aantal wetten van andere ministerie waarin je dit soort bepalingen kunt vinden. Overigens is dat wat mij betreft geen reden om daar verder op in te gaan.

De heer **Koekkoek** (CDA): Dat lijkt mij ook verstandig, want ik heb namelijk niet gezegd dat dit alleen bij OCW gebeurt. Ik weet niet of u zich daaraan wil spiegelen, maar het gebeurt ook bij Financiën.

Minister **Van der Hoeven**: Uit uw opmerking begrijp ik dat ik mij daaraan niet moet spiegelen en dat doe ik dan ook maar niet.

Het is inderdaad de bedoeling dat grotere vrijheid ook inderdaad leidt tot grotere vrijheid. Wij moeten zeer beducht zijn dat wij niet aan de achterkant dichtregelen wat aan de voorkant aan vrijheid is gegeven. Ik moet dat niet alleen als minister van Onderwijs voor ogen houden, maar ik denk dat ook de Kamer dit in de gaten moet houden. Voorkomen moet worden dat de Kamer in haar verlangen om een aantal zaken verder te controleren, aan de achterkant gaat dichtregelen. Dat zou niet goed zijn. Ik ben het zeer eens met de heer Koekkoek dat de administratieve lasten niet beperkt maar verminderd moeten worden. Het jaarverslag moet dat ook beogen, anders leidt het alleen maar tot iets extra's en dat is niet de bedoeling.

Een aantal leden heeft gevraagd naar de verhouding tussen schoolbestuur en management. Het is inderdaad mijn bedoeling om te regelen dat er iets geregeld moet worden, maar ik wil niet voorschrijven hoe het geregeld moet worden. Dat heeft te maken met het feit dat wij toe willen naar heldere verhoudingen tussen bestuur en management. Ik kom dus met een voorstel om de schoolbestuurders te verplichting die verhoudingen helder te maken. Ik kan echter niet regelen hoe de verhoudingen moeten liggen, want dan zou ik precies datgene doen waarvan ik zojuist heb gezegd dat wij dat eigenlijk niet zouden moeten doen. Dat zou ook geen recht doen aan de diversiteit aan rechtspersonen en organisatiestructuren die in de praktijk is gegroeid. Het gaat mij om een transparante besluitvorming en daarvoor is nodig dat taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden helder en eenduidig zijn belegd en dat de besluitvormingsprocedures helder zijn beschreven.

Mevrouw **Dupuis** (VVD): Gaat het nu om transparantie of om vrijheid voor de scholen? Als vrijheid voor de scholen het doel is, begrijp ik niet waarom de minister zo op die transparantie blijft koersen. Het doel van dit wetsvoorstel is het opzetten van een experiment waarbij de scholen meer vrijheid krijgen. Laten wij dat dan ook volledig overeind houden en niet een situatie creëren waarin scholen overruled kunnen worden door hun eigen bevoegd gezag. Ik heb niets negatiefs te melden over schoolbesturen, maar het is van wezenlijk belang wie er kan kiezen: de scholen zelf of de schoolbesturen. Ik begrijp niet waar de minister heen wil.

Minister **Van der Hoeven**: Het zou een stuk gemakkelijker zijn als wij alleen maar eenpitters hadden: één schoolbestuur met één school. Dat is echter niet het geval. Een groot aantal schoolbesturen heeft tien tot twintig scholen onder zijn hoede. Ik ga nu zowel in op de vraag van mevrouw Dupuis als op de vraag die de heer Koekkoek over hetzelfde onderwerp heeft gesteld. Voor de bekostiging zijn de scholen de eenheid van berekening. Over de uitkomsten daarvan worden zowel het bestuur als de school geïnformeerd. Dit heeft ook te maken met de herverdeeleffecten. De bekostiging wordt toegekend aan het bevoegd gezag en niet aan de individuele school. Het bevoegd gezag kan de middelen nu al over de scholen herverdelen dankzij de overdracht van formatieruimte. Het bestuur beslist namelijk binnen een bestuurlijk en financieel kader over de middelen. Daarom is transparantie vereist. Ook wil ik dat medezeggenschapsprocedures gaan gelden voor het vaststellen van de kaders. Als wij dat niet regelen, ontstaat het impliciet door u gesignaleerde gevaar.

Het bestuur verantwoordt de inzet van de middelen. In het voorschrift over de verantwoording zal worden gewaarborgd dat voldoende tot uitdrukking komt wat het schoolniveau is. Daarop kom ik in de uitwerkingsnotitie terug.

De heer **Koekkoek** (CDA): Mevrouw de voorzitter. Wil de minister de herverdelingseffecten per school of per schoolbestuur berekenen? Onze wens is dat ze per school worden berekend. Dankzij optelling ervan worden de effecten natuurlijk ook per schoolbestuur zichtbaar. Dat is wel nodig. Is dat inderdaad de bedoeling?

Minister **Van der Hoeven**: De heer Koekkoek geeft exact het antwoord op de vraag die hij stelt. De herverdelingseffecten worden per school berekend. De uitkomsten worden vervolgens bij elkaar opgeteld en gesaldeerd. De plussen en minnen van de scholen met hetzelfde bestuur vallen tegen elkaar weg. Het saldo van de herverdelingseffecten komt voor rekening van het bestuur. Ik werk dit uit in de uitwerkingsnotitie. Dat betekent in ieder geval dat zowel de herverdelingseffecten als de winst per school zichtbaar moeten blijven. Het schoolbestuur wijst het geld definitief toe aan de scholen. Ik wil per se dat de medezeggenschapsprocedures ook op dat niveau gelden. Dat is op dit moment namelijk niet het geval.

Mevrouw **Linthorst** (PvdA): Ik ben benieuwd naar het antwoord van de minister op de vraag van mevrouw Dupuis, want dat vond ik een interessante vraag. Welke beroepsmogelijkheid heeft een school die het niet eens is met de toedeling van middelen door het bestuur? De minister zegt dat een bestuur dat nu al doet. Is zij het niet met mij eens dat de mogelijkheden om herverdelen veel groter worden? Ik zie in dat dit soms nuttig en nodig is, maar soms gaat het ten koste van een aantal scholen als zij op een verkeerde manier worden ingezet. Wat zijn dan de beroepsmogelijkheden van de school?

Minister **Van der Hoeven**: Er bestaat geen mogelijkheid om beroep aan te tekenen bij mij. Dit is precies de reden waarom medezeggenschap noodzakelijk is in de op bestuursniveau op te stellen regeling. Het is noodzakelijk dat de regeling duidelijk stelt wat de verantwoordelijkheden en de mogelijkheden van de medezeggenschap zijn. Ik wil ook dat in een managementstatuut wordt vastgelegd wat de verhouding tussen het bestuur en het schoolmanagement is. De regels waarover afspraken moeten worden gemaakt, dienen helder en transparant te zijn. Zij mogen geen twijfel laten bestaan over de gevallen waarin het bestuur om een goede reden mag beslissen dat deze of gene school in een bepaald jaar extra financiële hulp moet krijgen. Er is geen beroepsmogelijkheid in de zin dat men zich tot mij kan wenden indien het schoolbestuur de zaak niet eerlijk verdeelt en men van mening is dat men meer geld nodig heeft. Het bestuur rekent uiteindelijk ook af bij ons.

Mevrouw **Linthorst** (PvdA): Betekent dat in feite dat de school geen beroepsmogelijkheid heeft tegen de toekenning van aan hen toegekend geld op basis van hun karakteristieken? Behelst de medezeggenschapsregeling voorts een adviesrecht of een instemmingsrecht?

Minister **Van der Hoeven**: Ik ben blij dat u die vraag stelt, want dit wordt op dit moment juist uitgezocht. Ik ben het zeer met u eens dat transparantie geen nut heeft als er geen goede afspraken kunnen worden gemaakt. Met name de scholen dringen erop aan dat dit goed wordt geregeld, zodat niet alleen op schoolniveau medezeggenschap bestaat, maar ook op bestuursniveau. Ik kom hier zeker op terug in de uitwerkingsnotitie. Dat neemt niet weg dat ook op dit moment het bevoegd gezag middelen over scholen kan herverdelen. Die bevoegdheid heeft het bevoegd gezag op dit moment al.

De heer Koekkoek heeft gevraagd naar de experimenten met de lumpsum. Ik heb goed gehoord dat het akkoord gaan met de lumpsumexperimenten niet betekent dat men op dit moment akkoord gaat met de lumpsum als zodanig. Dat vergt twee verschillende beslissingen. Dat ben ik met u eens. Het is natuurlijk wel zo dat iets in gang gezet wordt om te kijken of het uitvoerbaar is. Wij gaan niet iets in gang zetten dat wij eigenlijk niet willen doen.

De uitkomsten van de pilots zijn nodig voor de uiteindelijke regelgeving over de lumpsum. Wij kunnen het wetsvoorstel niet ophouden totdat alle resultaten van de pilot bekend zijn. Dat gaat niet; dat is volgtijdelijk. Eigenlijk vraagt de heer Kox daarnaar. Hij wil eerst de medezeggenschap geregeld hebben voordat de experimenten van start gaan. Dat kan echt niet want dan moet ik een jaar of misschien wel twee jaar wachten. Wij kunnen niet alle resultaten van de pilots afwachten voordat wij tot invoering van de lumpsum overgaan. Dat zou namelijk betekenen dat wij volgtijdelijk zouden gaan werken. Wij nemen de resultaten wél mee.

Mevrouw **Linthorst** (PvdA): Het kan zijn dat ik het niet goed verstaan heb, maar hoorde ik de minister zeggen dat de resultaten van de pilot niet geëvalueerd kunnen worden alvorens een besluit te nemen over de invoering van de lumpsum? Heb ik dat goed verstaan?

Minister **Van der Hoeven**: Ik zei dat het wetsvoorstel niet kan worden opgehouden totdat alle resultaten er zijn. Wij kunnen niet eerst alle resultaten van de pilots moeten afwachten voordat er aan de voorbereiding van het wetsvoorstel kan worden begonnen. Die volgtijdelijkheid zou namelijk betekenen dat de invoering van de lumpsum in 2006 onmogelijk gemaakt wordt.

Wat doen wij dan wel met de ervaringen die met de pilots worden opgegaan? Vóór de zomer komt de eerste pilotrapportage uit. Die wordt meegenomen bij de behandeling van het wetsvoorstel in de Tweede Kamer.

Begin 2005 komt de tweede pilotrapportage uit. Die kan ook van invloed zijn op lagere regelgeving. Begin 2006 komt de laatste rapportage en die kan van invloed zijn op de invoeringsmaatregel. Er is dus eigenlijk sprake van een drietrapsraket.

Dat betekent dat wij voldoende zeker kunnen stellen dat de resultaten van de pilots worden meegenomen bij de invoering van de lumpsum. Het betekent ook dat tot het laatste moment de mogelijkheid bestaat -- dus als u er hierover spreekt -- om een aantal zaken toch anders te willen. Ik weet wel dat dit via een novelle moet worden geregeld, maar de mogelijkheid is er.

De heer **Kox** (SP): Ik begrijp nu iets beter wat de minister wil. Zij wil lumpsumfinanciering.

Minister **Van der Hoeven**: Daarvan maak ik geen geheim.

De heer **Kox** (SP): Dat klopt, dat is goed want dan is het duidelijk. De pilots zijn er niet om uiteindelijk te beslissen of het wel of niet moet gebeuren, maar om te kijken op welke manier dit het beste gedaan kan worden. Als wij deze weg volgen, betekent dit dat wij feitelijk instemmen met het overgaan op lumpsumfinanciering. Er wordt een aantal proeven gedaan om te kijken hoe dat zo goed mogelijk kan gebeuren, maar het parlement moet zich niet voorstellen dat er dan nog mogelijkheden zijn om niet door te gaan op dat traject. Het is dus niet of, maar hoe?

Minister **Van der Hoeven**: Dat heb ik ook altijd in de Tweede Kamer gezegd, laten wij daarover geen misverstand bestaan. Op het moment dat helder wordt dat er geen parlementaire meerderheid voor is, houdt het natuurlijk op.

De heer **Kox** (SP): Als duidelijk zou worden dat het eigenlijk helemaal niet zo goed gaat met die experimenten, komt de minister dan naar de Kamers terug om te zeggen dat het beter is om het niet te doen?

Minister **Van der Hoeven**: Ik ben ook naar uw Kamer en naar de Tweede Kamer teruggekomen om te zeggen dat ik het niet kon invoeren per 1 augustus 2006. Daarvoor heb ik aan de overkant van het Binnenhof behoorlijk op mijn kop gekregen. Wat dat betreft heb ik mijn ogen niet in mijn zak.

Ik ben het zeer eens met mevrouw Linthorst dat wij vertrouwen moeten hebben in de professionals. Dat wordt af en toe weleens onderschat. Er wordt weleens gedacht dat wij het in Den Haag beter kunnen regelen dan in de school of in de klas. Ik ben het zeer met mevrouw Linthorst eens dat wij ervoor moeten zorgen dat degenen die het werk doen, voldoende toegerust zijn om het te kunnen doen.

Er is geld uitgetrokken voor flankerend beleid. Het bedrag loopt op van 32 mln tot 100 mln in 2007 en komt structureel beschikbaar. Het geld kan men op een aantal momenten inzetten. Het kan aangewend worden voor de verbetering van de kwaliteit van de directies en voor de verbetering van het functioneren van de besturen als zodanig, ook als het gaat om de onderlinge verhoudingen. Ik ben ervan overtuigd dat het geld dat wij daarvoor hebben uitgetrokken voldoende is voor met name de kwalitatieve verbeteringen.

Mevrouw de voorzitter. De heer Kox stelde een vraag over het oormerken van het budget voor het personeel. Hij wil geld daarvoor buiten de lumpsum houden. Maar mijnheer Kox, dat kan natuurlijk niet. Dat snapt u zelf ook wel. Een wezenlijk kenmerk van de lumpsum is nu juist dat er geen schotten in zitten. Ik vind wel dat uw partij verdraaid consistent is, want zij heeft in de Tweede Kamer precies hetzelfde gezegd. Ik geef dan ook hetzelfde antwoord.

De heer Schuurman vroeg om te zorgen voor minder circulaires. Mijn antwoord is: ja. Hij geeft de ontschotting het voordeel van de twijfel. Ook daarin is hij consistent. Waarover ik het zeer met hem eens ben, is dat het geld voor het onderwijs ook moet worden benut voor het onderwijs en niet op de plank moet blijven liggen. Ik wil de nodige transparantie op dat punt dan ook bewaken.

Mevrouw de voorzitter. Hiermee ben ik gekomen aan het eind van mijn beantwoording.

*N

De heer **Koekkoek** (CDA): Mevrouw de voorzitter. Zowel namens de vaste commissie voor Onderwijs als namens de CDA-fractie wil ik de minister danken voor de beantwoording van de vragen. Ik wil nog iets zeggen over het vooruitlopen op wetgeving en het achteraf door het parlement fiatteren van wat is gebeurd. De minister zei dat wij bepaalde zaken hadden kunnen weten. Uit de woorden van de minister begrijp ik dat zij de bezwaren tegen deze praktijk kent, met name op het punt van het rugzakje, de leerlinggebonden financiering en de problemen bij de uitvoering van de regels daarvoor. Van die problemen hebben wij pas kennis genomen bij lezing van de nadere memorie van antwoord. Van de minister vraag ik daarom te bevestigen dat zij voortaan de koninklijke weg zal volgen. Het kan zijn dat in het verleden de Kamer niet gereageerd heeft op een brief. Wel vraag ik mij af of dat een brief was aan de Eerste Kamer. Graag hoor ik van de minister dus dat in de toekomst niet meer vooruit zal worden gelopen op wetgeving. Met de regels voor het rugzakje kan men met de goede aanpak beginnen.

Sprekend als vertegenwoordiger van de CDA-fractie wil ik reageren op de opmerkingen van mevrouw Dupuis op een bepaald punt. Zij heeft zich zorgen gemaakt over de vrijheid van scholen tegenover het bevoegd gezag. Niet voor niets wordt echter gesproken van bevoegd gezag. Dat bevoegd gezag, het schoolbestuur, kan beslissingen nemen, maar dient daarbij uiteraard rekening te houden met de medezeggenschap. Wat in feite in het geding is, is de vrijheid om zich te organiseren als rechtspersoon. Dus de vrijheid van vereniging is in het

geding. Men moet heel goede redenen hebben om daarop inbreuk te willen maken. Dat kan wel in het belang van de openbare orde, maar dat is nogal wat. Dus de minister volgt de weg die met zich brengt dat schoolbesturen een interne regeling voor de besluitvorming opstellen. Wij kunnen dus niet spreken van de vrijheid van scholen, maar wel van de vrijheid van schoolbesturen.

Mevrouw **Dupuis** (VVD): Voorzitter. Ik kan mijn geachte collega werkelijk niet volgen. Het gaat erom dat scholen eindelijk de ruimte krijgen om hun budgetten uit te geven op de manier die ze goeddunkt. Volgens de Nederlandse structuur geldt in een aantal gevallen het toezicht van de schoolbesturen. Mijn vraag is dan: wiens belang is hier uiteindelijk aan de orde? Het gaat hierbij toch niet om de ruimte die schoolbesturen moeten hebben om allerlei beslissingen te nemen. Het gaat daarentegen om het belang van het onderwijs. Degenen die zich daarover het beste kunnen uitspreken, zijn de schooldirecties en het schoolmanagement. Wat dat te maken heeft met het recht op het vormen van een vereniging begrijp ik werkelijk niet. Het gaat hier namelijk om iets heel anders. De geachte collega kan er wel van alles bij halen, maar laten we ons nu toch tot de essentie van de zaak bepalen!

De heer **Koekkoek** (CDA): Ik vrees dat ik in herhaling moet vallen, maar ik zal proberen het bondig te zeggen. Inderdaad is het bestuur van een schoolvereniging of een schoolstichting het bevoegd gezag, dat één tot 100 scholen onder zich kan hebben. Hoe het zich organiseert, daarin is het schoolbestuur vrij. Daaraan wordt een aantal wettelijke eisen gesteld, maar dat zijn even zovele beperkingen van de vrijheid van vereniging. U kunt wel zeggen dat ik dat erbij sleep, maar met alle respect, dat is een kwestie van verenigingsrecht, geregeld in het BW, waarop je geen inbreuk kunt maken. U zegt dat het om de vrijheid van de scholen gaat. Ja, maar die scholen maken deel uit van een bepaald verband. Zij vallen onder een bepaald bevoegd gezag. Zo is het onderwijs in Nederland georganiseerd, mevrouw Dupuis!

Mevrouw **Dupuis** (VVD): Dat mag wel zo wezen, maar het punt blijft natuurlijk dat de scholen het onderwijs geven, en dat de scholen het geld krijgen. Het gaat hier toch om het besteden van overheidsgeld. Je kunt aan verenigingen stichten wat je wilt, maar als het gaat om het uitgeven van overheidsgeld, is het wel belangrijk dat de overheid erop toeziet dat het geld op de juiste plaats terechtkomt.

De heer **Koekkoek** (CDA): De scholen krijgen niet het geld, maar het bevoegd gezag, op basis van een berekening waarbij de school bekostigingseenheid is. Ik begrijp werkelijk niet van een liberaal hoe zij hier dwang en regelzucht wil gaan uitoefenen.

Mevrouw **Linthorst** (PvdA): Ik wil mevrouw Dupuis hierin van harte ondersteunen. Het klinkt natuurlijk mooi, vrijheid van vereniging, maar die publieke middelen worden niet verstrekt omdat de overheid dat zo'n leuke vereniging vindt, maar omdat zij een doelstelling heeft, namelijk het geven van onderwijs. Een schoolbestuur wordt niet democratisch gecontroleerd, dus moet de overheid de besteding van de middelen controleren. Wij geven dat geld omdat wij dat onderwijs op een bepaalde manier gegeven willen zien, en omdat wij het van een bepaald kwalitatief niveau willen hebben.

De heer **Koekkoek** (CDA): Dat ben ik helemaal met u eens. Daarom moet het toezicht op het onderwijs worden uitgeoefend, zodat aan de wettelijke voorschriften wordt voldaan. Over het doel zullen we het eens zijn: er moet goed onderwijs worden gegeven. Vervolgens is het de vraag hoe je dat bereikt. De ervaring heeft geleerd dat het verstandig is, aan schoolbesturen en daarbinnen aan scholen een zekere autonomie te laten, en niet alles vanuit "Den Haag" te regelen. Over het doel zijn we het eens, maar ik meende toch even de vinger op dit punt te moeten leggen: het gaat niet zozeer om de vrijheid van scholen die wij hier even moeten regelen, maar bij lumpsumfinanciering hoort onontkoombaar dat het bevoegd gezag een bepaalde vrijheid heeft. Wel moet het bevoegd gezag zelf een regeling treffen om de verhouding tussen management en schoolbestuur duidelijk te maken.

Wij zien een uitwerkingsnotitie betreffende lumpsumfinanciering met belangstelling tegemoet. Dat betekent ook dat lumpsumfinanciering, willen wij daarmee instemmen vanuit de CDA-fractie, moet voldoen aan bepaalde voorwaarden. Het is dus niet zonder meer zo dat -- ik zeg dat ook tegen de heer Kox -- nu wij experimenten houden om te kijken hoe het gaat, wij op voorhand instemmen met lumpsumfinanciering. Die experimenten hebben als doel, ermee vertrouwd te raken.

De heer **Kox** (SP): Ik zou denken dat CDA'ers onder elkaar elkaar beter moeten begrijpen dan een eenvoudig socialist en een christen-democraat. Volgens mij maakte de minister toch echt duidelijk dat zij het gaat doen, en dat zij zich over de experimenten nog wat beter wil laten informeren. Zij heeft gezegd: ik laat er geen misverstand over bestaan, dit is wat ik wil. Als u nu zegt "nee hoor, wij hebben nog de vrijheid om te doen en te laten wat wij willen", denk ik dat u zich meer vrijheid toeeigent dan uw partijgenoot-minister in haar hoofd had.

De heer **Koekkoek** (CDA): Binnen het CDA liggen de verhoudingen wat anders dan binnen de SP.

De heer **Kox** (SP): Wij hebben nog geen ministers. Dat is een kwestie van tijd, maar dan pas kunt u dat praktisch beoordelen. Op dit moment is uw conclusie nog iets te voorbarig.

De heer **Koekkoek** (CDA): Ik kan mij daar iets bij voorstellen. Wij spreken hier niet als CDA'ers onder elkaar. Wij spreken hier als Kamer met de regering. Dan moet de positie van de CDA-fractie duidelijk zijn. Wij staan niet negatief tegenover lumpsumfinanciering, maar wij zien bepaalde risico's. Wij hebben daarover gesproken en wij hebben vanaf onze eerste inbreng gezegd dat wij de lumpsumfinanciering willen zien tegelijk met de voorwaarden waaronder die wordt ingevoerd. Ik denk dat u die wens van ons deelt.

*N

Mevrouw **Linthorst** (PvdA): Voorzitter. De minister zei dat je niet aan de achterkant dicht moet regelen wat je aan de voorkant vrijgeeft. Daar zijn wij het mee eens. Het probleem is alleen dat er twee niveaus in de discussie spelen: de schoolbesturen en de schoolleiding. Hoe je het ook wendt of keert, de belangen van die twee zijn niet altijd identiek. Dat levert in de antwoorden van de minister nog een aantal nadere vragen op. De minister zegt dat het schoolniveau voldoende zichtbaar moet zijn in de verantwoording. Wat betekent "voldoende"? Dat is een begrip waar je veel kanten mee uit kunt.

Er gaat naar mijn gevoel steeds meer afhangen van de uitwerkingsnotitie. Daar komt alles in wat nog niet in het wetsvoorstel zit. Wordt die notitie hier ook behandeld?

De minister stelt 100 mln structureel ter beschikking voor flankerend beleid. Blijft dit buiten de lumpsum of wordt het daar onderdeel van? In het laatste geval zou je de bizarre situatie kunnen krijgen dat flankerend beleid nodig wordt gevonden voor het versterken van de positie van de schooldirecties, terwijl de schoolbesturen het misschien helemaal niet in hun belang vinden om de directies verder te versterken.

Wij hebben als commissie -- daar waren wij gelukkig unaniem in -- gezegd dat wij vinden dat het wetsvoorstel op zijn eigen merites beoordeeld moet worden en dat de minister wat ons betreft met de experimenten van start kan gaan. Dat wil echter niet zeggen dat wij ook voor de invoering van lumpsum zullen stemmen. Ik wil dat benadrukken, want de minister zei in haar beantwoording dat er wellicht nog iets kan worden gewijzigd via een novelle. Het begint hier een beetje traditie te worden dat je, omdat het veld er al op rekent en omdat er al zoveel stappen zijn gezet, eigenlijk al niet meer een wetsvoorstel tegen kan houden. Voor mijn fractie zal dat wat dit wetsvoorstel betreft, niet gelden. Wij zullen ons niet laten leiden door argumenten als "het is al zo ver". Wij vinden dat het tijdstip van invoering af moet hangen van de analyse of een aanpak voldragen is en in de praktijk kan worden toegepast en niet andersom. Wij kunnen niet zeggen: wij moeten het nu maar zo doen, want de datum van 1 augustus 2006 staat vast. Dat is volgens ons de verkeerde weg.

*N

Mevrouw **Dupuis** (VVD): Voorzitter. Ik wil graag namens de VVD-fractie zeggen dat wij wel voor de lumpsum zijn en ook voor dit wetsvoorstel zullen stemmen, maar dat wij ons uiteraard het recht voorbehouden om, als er werkelijk op het niveau van de verhouding tussen de schoolbesturen en schooldirecties, grote problemen ontstaan, niet voor nadere wetgeving te stemmen. Een belangrijk punt van toetsing is wat er in de komende jaren zal gebeuren op dat belangrijke punt van de verhouding tussen de schoolbesturen en de schooldirecties. Dat zal ertoe ons brengen om al dan niet voor de definitieve wet te stemmen. Wij zullen onze stem echter niet onthouden aan het experiment.

*N

De heer **Kox** (SP): Voorzitter. Ik beken dat de minister mij snel doorhad. Ik stelde het allemaal iets vriendelijker voor dan aan de overkant, maar ik zei in principe hetzelfde als mijn fractie daar. Enige consistentie is mijn partij niet vreemd. Ik begrijp dat dit ook voor de minister geldt. Dit is niet de slechtste eigenschap. Ik mag hopen en ik vertrouw hier ten volle op dat dit ook geldt voor de senaat als zodanig. Ik constateer een verschil van beleving tussen de minister die zegt dat zij hiermee aan de slag gaat en dat dit het voortraject is en de senaat die zegt dat zij mag gaan experimenteren maar op de merites zal beoordelen of zij echt met de lumpsumfinanciering aan de slag kan. Ik zou kunnen zeggen dat mijn fractie daar ook mee instemt. Mijn fractie zal echter tegen het voorstel stemmen om goed te markeren dat er duidelijke twijfel bestaat bij dit deel van het parlement en de minister eraan te herinneren dat de senaat enigszins genuanceerder over deze kwestie denkt dan de minister mocht hopen.

*N

Minister **Van der Hoeven**: Mevrouw de voorzitter. Laat ik beginnen met de vraag van de heer Koekkoek over het vooruitlopen op wetgeving. Wij hebben met elkaar gewisseld hoe wij hierover denken. De heer Koekkoek heeft gezegd dat de voorstellen over het rugzakje er ook nog liggen. Hij heeft mij gevraagd om de koninklijke weg te bewandelen voor de toekomst en te beginnen met de wetgeving over het rugzakje. Ik ben het daar niet helemaal mee eens. Er kunnen in het belang van het onderwijs goede redenen zijn om, zoals ik eerder heb gezegd, vooruit te lopen op wetgeving. Ik heb in de nadere memorie van antwoord aangekondigd dat ik voornemens ben om de Tweede Kamer een voorstel te doen over de inhoud van de voornoemde wetswijziging, waarbij tevens zal worden voorgesteld vooruit te lopen op de noodzakelijke wetswijziging.

Voorzitter. De wet bepaalt op dit moment dat alle onderzoeksrapporten voor de indicatiestelling naar de Landelijke Commissie Toezicht Indicatiestelling moeten worden gestuurd. Dat geeft een geweldige administratieve last. Alles wordt gekopieerd en de dossiers worden met bestelbusjes bij de LCTI aangevoerd. Zo gebeurt het in de praktijk. Inmiddels is er iets veranderd. De LCTI heeft een geautomatiseerd systeem ontwikkeld, waarmee op alle indicaties toezicht kan worden gehouden. De commissie kan zodra zij het wil, elk dossier opvragen. Steekproefsgewijze worden dan de complete dossiers ingestuurd. De wijze waarop het toezicht dan wordt ingevuld, zal volledig in lijn zijn met de bedoeling van goed toezicht in de wet. De technische invulling is alleen anders. Deze technische mogelijkheid was niet voorhanden, toen wij de wet met elkaar bespraken in de Kamer. Er kan nu goed gebruik gemaakt worden van ICT-hulpmiddelen. Dat was eerst niet mogelijk. De administratieve last, namelijk het zinloos kopiëren en het overbodig vervoeren van dossiers, kan daardoor worden vermeden, terwijl de LCTI toch volledig haar toezichthoudende taak vervult. Deze oplossing was, zoals ik al zei, nog niet voorhanden op het moment dat wij de wettelijke bepaling over het toezicht hebben geformuleerd. Ik zal uiteraard een wetswijziging op dit punt laten voorbereiden. Het gaat om een kleine aanpassing in de wetgeving, maar ook die kleine aanpassing -- de heer Koekkoek weet dat als geen ander -- moet de gehele wetgevingsprocedure doorlopen. Het valt daarbij echt niet van tevoren in te schatten hoe lang deze procedure duurt. Ik vind het om die redenen -- de inhoud, de administratieve lastendruk en de duur van het geheel -- verantwoord om gelet op de verminderde administratieve belasting vooruit te lopen op die wetswijziging.

De heer **Koekkoek** (CDA): Mevrouw de voorzitter. Ik neem aan dat de minister de Kamer precies zal informeren wat zij zou willen doen. Haar uiteenzetting klinkt mij in de oren als een redelijke wetsuitleg. Ik wil graag zien wat de minister precies zou willen doen om vooruit te lopen op de wet. Het uitgangspunt moet zijn dat de wet wordt uitgevoerd en dat hij wordt gewijzigd, als hij onuitvoerbaar is.

Minister **Van der Hoeven**: Voorzitter. Ik ben het zeer eens met wat de heer Koekkoek zegt. Daarover bestaat geen enkele twijfel. Ik zeg graag toe dat ik deze Kamer daarover zal informeren op hetzelfde moment dat ik de Tweede Kamer daarover zal informeren.

Ik ben het met de leden eens dat een groot aantal zaken in de uitwerkingsnotitie terechtkomt. Je hebt de uitwerkingsnotitie nodig om aan te geven welke richting het wetgevingstraject straks moet inslaan. Zij is daarom van het grootste belang. Daarin moet de transparantie geregeld worden, evenals de verhouding tussen schoolbestuur en schooldirecties en de medezeggenschap. Ik hecht er zeer aan om deze zaken in de uitwerkingsnotitie op te nemen.

Als de Kamer deze notitie met mij wil bespreken en mij daartoe uitnodigt, kom ik, maar ik ga niet over de agenda van deze Kamer.

Mevrouw **Linthorst** (PvdA): Dan nodig ik de minister bij dezen daartoe uit. Als zoveel in de uitwerkingsnotitie komt te staan, willen wij die heel graag met de minister bespreken.

Minister **Van der Hoeven**: Ik wacht de uitnodiging af. De Kamer krijgt van mij de uitwerkingsnotitie. Ik hoor wel hoe het verder gaat.

Als wij een lumpsum invoeren, moet daarbij natuurlijk aan een aantal voorwaarden worden voldaan. Dat betekent dat je de risico's van tevoren onder ogen moet zien, zodat je weet waar je "ja" tegen zegt. Het gaat om het invoeren van de lumpsum terwijl wordt voldaan aan de voorwaarden die voor deze invoering gelden. Dat is ook de uitdaging voor het wetgevingstraject. Zo behoren wetten ook te zijn. Ze moeten goed zijn en uitvoerbaar en de situatie opleveren die het veld en de wetgever wensen. Ik hoop uiteraard dat deze Kamer het wetsvoorstel straks op zijn eigen merites beoordeelt en zich daarbij laat leiden door de vraag of datgene wat wij samen gaan regelen, goed is voor het veld en tot beter onderwijs leidt. Dat het moet leiden tot een goed of beter onderwijs moet in feite het enige criterium zijn bij discussies over onderwijswetten.

Ik heb goed geluisterd naar de opmerking van mevrouw Dupuis over de voorwaarden die voor haar gelden.

De heer Kox is ook in dezen consistent. Ik had al in de eerste termijn verwacht dat hij tegen zou stemmen. Dat heeft zijn partij aan de andere kant van het Binnenhof immers ook gedaan.

Mevrouw de voorzitter. Naar ik meen heb ik alle vragen beantwoord. Of ben ik er een vergeten?

Mevrouw **Linthorst** (PvdA): Ik heb gevraagd of de gelden voor het flankerend beleid onderdeel zijn van de lumpsum.

Minister **Van der Hoeven**: In de periode die voorafgaat aan de invoering van de lumpsum heb je flankerend beleid nodig om ervoor te zorgen dat iedereen de informatie krijgt die nodig is. Iedereen moet worden voorbereid op zijn werk. Het bedrag van 100 mln is bedoeld voor het mogelijk maken van de invoering van de lumpsum. Bij het flankerend beleid gaat het dus niet alleen om het vergroten van de competenties en de kennis van de schooldirecties en de schoolbesturen. Het gaat ook om een groot aantal andere dingen dat te maken heeft met de lumpsum. Zoals bekend, vind ik dat in die lumpsum de kleinescholentoeslag overeind moet blijven. Ook moet rekening gehouden worden met de gemiddelde personeelslasten en ouder personeel. Al dat soort zaken moet gefinancierd worden en daarvoor heb je dat wisselgeld van 100 mln nodig. Als wij dat geld niet

hadden, zou het zeer moeilijk zijn om overgangsregelingen en de herverdelingseffecten mogelijk te maken.

Mevrouw **Linthorst** (PvdA): Maakt dat bedrag onderdeel uit van de lumpsum, of is het geoormerkt?

Minister **Van der Hoeven**: Uiteindelijk wordt het een onderdeel van de lumpsum. 100 mln kun je niet als een geoormerkt bedrag overeind houden. Als de lumpsum straks is ingevoerd, wordt dat een onderdeel daarvan. Dat kan bijna niet anders. Dat geld is namelijk nodig om de herverdeeleffecten en de overgangsmaatregel mogelijk te maken. Als die overgangsmaatregel is beëindigd, is het geld niet weg. Dat zit dan in de lumpsum en dat blijft beschikbaar voor het primair onderwijs. Dat is toch het allerbelangrijkste.

Mevrouw **Linthorst** (PvdA): Voorzitter. Ter voorkoming van een derde termijn, stel ik nog een vraag. De minister zegt dat zij het geld nodig heeft voor de bevordering van de professionaliteit, competenties en dergelijke. Ik heb uit de stukken en de discussie begrepen dat dit geld bedoeld is om het schooldirecties en -besturen ook mogelijk te maken om de lumpsumfinanciering op een goede manier te kunnen hanteren. Ik hoor de minister nu zeggen dat het geld ook bedoeld is om herverdeeleffecten op te vangen, enz. Ik wil graag een helder antwoord op de volgende vraag. Hoelang zal het geld nodig zijn om de besturen en de directies in staat te stellen om als volwaardige partners in dat veld op te treden? Is de minister bereid om gedurende die periode die 100 mln te oormerken voor dat soort flankerend beleid?

Minister **Van der Hoeven**: Die 100 mln zijn in eerste instantie nog niet ter beschikking. Zoals mevrouw Linthorst ook weet, beginnen wij met een bedrag van 32 mln dat oploopt naar 100 mln. Die 100 mln blijven niet ter beschikking voor deskundigheidsbevordering, maar zij blijven wel ter beschikking voor het primaire onderwijs. Dat is het belangrijkst. Mevrouw Linthorst wil dat ik nu uitspreek voor welke periode dat bedrag beschikbaar is. Tot 2006, dus tot het moment van de invoering, moet je ervoor zorgen dat mensen ook opgeleid worden, zodat zij aan dat level playing field kunnen voldoen. Daarna blijft het geld beschikbaar in de lumpsum voor het primaire onderwijs. Dan hebben wij de maatregel ingevoerd. Vooralsnog hebben wij dat nog niet gedaan, want wij zullen eerst met elkaar die wetgeving moeten bespreken.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het wetsvoorstel wordt zonder stemming aangenomen.

De **voorzitter**: De aanwezige leden van de fractie van de SP wordt conform artikel 112 van het Reglement van orde aantekening verleend dat zij geacht willen worden zich niet met het wetsvoorstel te hebben kunnen verenigen.
**

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

*B
!NAVO!

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van:

- het wetsvoorstel Goedkeuring van de op 26 maart 2003 te Brussel totstandgekomen Protocollen bij het Noord-Atlantisch Verdrag inzake de toetreding van de Republiek Bulgarije, de Republiek Estland, de Republiek Letland, de Republiek Litouwen, de Republiek Roemenië, de Republiek Slovenië en de Republiek Slowakije (Trb. 2003, 53, 54, 55, 56, 57, 58 en 59) (28871).

De beraadslaging wordt hervat.

*N

Minister **Bot**: Mevrouw de voorzitter. Ik spreek mijn dank uit voor de aardige welkomstwoorden die mij zijn toegevoegd. Ik heb dat zeer gewaardeerd. Ook ik hoop dat er een goede samenwerking zal plaatsvinden tussen uw Kamer en mijn persoon. Ik dank de woordvoerders voor hun inbreng, die ik als zeer positief heb ervaren.

Ik begin met wat algemene opmerkingen, waarin ik alvast een antwoord op een aantal van de gestelde vragen verwerk. Er is veel gevraagd over de korte termijn waarop deze zitting plaatsvindt. Op de eerste plaats spreek ik mijn erkentelijkheid uit voor het feit dat de plenaire behandeling van het wetsvoorstel tot goedkeuring van de op 26 maart jongstleden tot stand gekomen protocollen inzake toetreding van de zeven invités nog voor het kerstreces kan plaatsvinden. Ik besef dat dit op korte termijn geschiedt, maar verschillende sprekers hebben al gezegd dat wij regelmatig tot de hekkensluiters behoren met ratificatieprocedures. Wij waarderen het daarom zeer dat het deze keer mogelijk is om, naar ik hoop, niet tot de hekkensluiters te behoren, al behoren wij wel tot de laatste vijf of zes. Vijftien NAVO-landen hebben het ratificatieproces reeds voltooid. Het is dus goed dat wij voor het kerstreces in staat zijn om hier een punt achter te zetten.

Tijdens de NAVO-top in Praag werd het besluit genomen om zeven NAVO-partners uit de Atlantische partnerschapsraad, het partnerschap voor vrede, uit te nodigen om lid te worden van het bondgenootschap. Hiermee werd bevestigd dat de landen voldoen aan de eerder in 1999 door de NAVO-top in Washington

gehanteerde uitgangspunten voor het zogenaamde opendeurbeleid van de NAVO. Ik noem dit, omdat een aantal woordvoerders heeft gevraagd naar de criteria. Dit houdt in dat de NAVO de toetreding van Europese landen in overweging neemt die op de eerste plaats bereid en in staat zijn, "willing and able", de verantwoordelijkheid van het lidmaatschap op zich te nemen, wier opname op de tweede plaats de algehele politieke en strategische belangen van het bondgenootschap dient en op de derde plaats de algehele Europese veiligheid en stabiliteit vergroot.

De heer **Van Gennip** (CDA): Ik neem natuurlijk graag de complimenten in ontvangst voor onze coöperatieve houding bij de afwikkeling. Ik weet niet of ik vooruitloop op toezeggingen die de regering nog wil doen. Mijn interruptie moet u zien als een poging om ons een volgende termijn te besparen. Ik zou het toch wel erg op prijs stellen als die complimenten vergezeld gingen van een boodschap van beterschap voor de toekomst.

Minister **Bot**: Ik zeg dat gaarne toe, maar ik voeg daaraan toe dat de Kamer mij zelf heeft gevraagd heeft om dit wetsvoorstel vanavond te behandelen, wat mij overigens zeer heeft verheugd. Ik kaats de bal dus een beetje terug. Ik voeg eraan toe dat ik de Kamer gaarne meer tijd gun om deze zaken grondig voor te bereiden. Dat zou ook voor ons veel beter zijn.

Voorzitter. Het Praagse uitbreidingsbesluit was en is van grote betekenis, zowel voor de betrokken landen zelf als voor de NAVO. Voor de betrokken landen betekent het NAVO-lidmaatschap een vervulling van een lang gekoesterde wens van lidmaatschap van het Atlantisch bondgenootschap. Dat bleek ook tijdens mijn eerste aanwezigheid in de NAVO, onmiddellijk na mijn beëdiging op 4 december jongstleden. De invités waren toen uitgenodigd om de plenaire raad te volgen en de daarop volgende lunch bij te wonen. Dat betekent dat wij ze op een zo vroeg mogelijk tijdstip betrekken bij de activiteiten. Door hun toetreding wordt een belangrijke verdere stap op weg naar de volledige integratie in de Euro-Atlantische structuren gezet, waarmee de democratische en economische hervormingen in die landen worden gestimuleerd en geconsolideerd en de stabiliteit in Europa wordt versterkt. Ik onderstreep dat, omdat verschillende woordvoerders mij gevraagd hebben of die landen er wel gereed voor zijn en of er veel manco's zijn. Als je ze uitsluit, zal het naar mijn mening langer duren voordat hervormingen tot stand komen dan wanneer je ze er op een redelijk vroeg tijdstip in laat, mits ze natuurlijk aan de criteria voldoen. Ook al zal het niet perfect zijn, de uitbreiding van de Europese Unie heeft laten zien dat het goed is, landen erbij te halen ook al hebben zij nog niet het gehele acquis geïmplementeerd. Je ziet dat dit veel sneller gebeurt als zij er eenmaal in zitten dan als je ze er buiten laat.

De heer **Pormes**(GroenLinks): Bedoelt u daarmee te zeggen dat de landen eigenlijk niet voldoen aan alle gestelde criteria en dat het beter is om deze nu al mee te nemen opdat zij er in een soort ontwikkelingstraject alsnog aan kunnen voldoen? Begrijp ik het zo goed?

Minister **Bot**: Nee, er zijn bepaalde minimumcriteria waaraan moet worden voldaan om te kunnen deelnemen aan de NAVO. Dit gezegd zijnde, weten wij allemaal dat die landen niet perfect zijn. Dat was ook het geval bij de toetreders tot de Europese Unie. Er zijn zwakke punten en er zijn sterke punten, maar alles afwegende is de NAVO tot de conclusie gekomen dat deze zeven landen nu voldoen aan de criteria. De NAVO heeft er vertrouwen in dat daar waar het nog niet helemaal perfect is op korte termijn een correctie kan worden aangebracht. De uitbreiding maakt naast NAVO's actieve bijdrage aan vredesoperaties op de Balkan en in Afghanistan duidelijk dat het bondgenootschap ondanks een moeilijke periode springlevend is. Niet voor niets koesteren zoveel landen in Centraal Europa en Oost-Europa de ambitie om lid te worden van de NAVO.

In antwoord op een vraag van de heer Van Gennip en anderen merk ik op dat de Russische Federatie zich, zoals bekend, heeft neergelegd bij de uitbreiding van de NAVO, met in begrip van de uitbreiding met de Baltische landen. Dat heeft de federatie niet alleen gedaan, omdat het bondgenootschap tijdens de top in Praag nog eens heeft benadrukt dat de besluiten van de top -- en ik denk met name aan het uitbreidingsbesluit -- niet gericht zijn tegen de veiligheidsbelangen van Rusland. Naar mijn stellige overtuiging heeft Rusland dat ook gedaan, omdat het beseft dat uitbreiding van het NAVO-bondgenootschap ook een daadwerkelijk Russisch belang is om de doodeenvoudige reden dat de uitbreiding bijdraagt aan de stabiliteit in Centraal Europa en Oost-Europa. Ik kom daarmee op de beantwoording van de vraag of dat niet leidt tot spanningen met de buurlanden. Ik denk dat het tegenovergestelde het geval is. Doordat die landen bij de NAVO worden betrokken, wordt een zone van stabiliteit gecreëerd, wat minder fricties met de buurlanden betekent.

De nieuwe leden treden niet alleen toe tot een militair bondgenootschap, maar ook en vooral, zo benadruk ik, tot een transatlantische waardegemeenschap. Toetreding tot het bondgenootschap vormt voor de zogenaamde invités tevens een verdere stimulans ter voltooiing van het hervormingsproces op het gebied van veiligheid en defensie. Uiteraard is het geen eenrichtingsverkeer in die zin dat het ook in het belang van de NAVO moet zijn. Hiernaar is, zoals reeds aangegeven, vorig jaar dan ook nadrukkelijk gekeken bij de besluitvorming over de keuze van de uit te nodigen landen. Deze kandidaat-lidstaten leveren elk op eigen wijze en naar eigen vermogen een bijdrage aan de versterking van de militaire capaciteiten, maar ook aan de vredesoperaties van de NAVO. Ik denk dat mijn collega van Defensie hierop nog zal ingaan. Met andere woorden, de invités zijn bereid en in staat zowel in woord als in daad tot een bijdrage aan de NAVO. Dit is een belangrijk gegeven. Zij zijn niet alleen als het ware consumenten van vrede en veiligheid, maar leveren hieraan ook zelf een bijdrage.

Het uitbreidingshoofdstuk van de alliantie wordt hiermee overigens niet gesloten. Het NAVO

opendeurbeleid, gebaseerd op artikel 10 van het Verdrag van Washington, blijft bestaan. Van verschillende kanten is ernaar gevraagd. Overigens kan India geen lid worden, omdat artikel 10 heel duidelijk stipuleert dat alleen Europese landen welkom zijn. Net als bij de huidige uitbreiding zal elke toekomstige aspirant-toetreder op zijn eigen merites worden beoordeeld en worden gemeten aan de eerdergenoemde uitgangspunten van de Washington-verklaring. Gevraagd is over welke landen wij dan praten. Ik denk dat het nu nog te vroeg is om daarover stellige uitspraken te doen, maar tijdens de eerdergenoemde NAVO-top van Praag is al aangegeven dat de huidige partners in het Partnerschap voor Vrede, Albanië, Kroatië en Macedonië, in beginsel in aanmerking zouden kunnen komen voor een toekomstig lidmaatschap. Zover zijn wij echter nog niet. Daarvoor moet eerst het hervormingsproces in deze landen behoorlijk voortgang maken. Ik hecht eraan om dit te onderstrepen zodat niet de indruk wordt gewekt dat wij maar toelaten zonder dat landen daarvoor gereed zijn.

Hoe interessant het ook is, het heeft weinig zin te speculeren over de vraag tot hoever de NAVO-uitbreiding kan gaan. Het NAVO-verdrag voorziet in beginsel in artikel 10 in de mogelijkheid dat andere Europese landen worden uitgenodigd, maar daarin zit geen automatisme besloten. Verdere toetredingen zullen iedere keer van geval tot geval aan een zelfstandig oordeel moeten worden onderworpen.

Er is ook gevraagd naar "wider NATO" en eventueel "wider Europe" - "wider NATO". Intussen blijft de NAVO investeren in de relatie met de partners, of het nu om Rusland, Oekraïne, de partners van de Euro-Atlantische Partnerschapsraad of de landen van de Mediterrane Dialoog gaat. In die zin wil ik de stelling verdedigen dat er al een "wider NATO"-beleid bestaat. Tijdens de NAVO ministeriële bijeenkomst op 4 en 5 december jongstleden is besloten dat dit "framework" nog verder moet worden uitgebouwd.

De voorbereidingen van de uitgenodigde landen liggen goed op schema. De "tailormade" benadering van de diverse "membership action plans" (MAP's) ten behoeve van de invités werpen dus hun vruchten af. Daarom gaat de regering er op basis van de beschikbare gegevens van uit dat alle zeven uitgenodigde landen de door de NAVO gestelde doelstellingen tijdig zullen halen.

Dit laat echter onverlet dat de aanpassingsprocessen in de uitgenodigde landen ook na de toetreding een punt van aandacht blijven. Toetsing vindt onder meer plaats in het kader van het reguliere NAVO-defensieplanningsproces.

Zoals aangegeven hebben 15 landen geratificeerd. Ik hoop dat Nederland in staat zal zijn dit zeer binnenkort te doen. Wij liggen op schema en ik hoop dat uw Kamer kan instemmen met het wetsvoorstel tot goedkeuring van de protocollen bij het NAVO-verdrag inzake de toetreding. Naar verwachting zal begin 2004 de ratificatie zijn voltooid. Dit is ruim voor de NAVO-top in Istanbul in juni 2004 waarop de landen officieel zullen toetreden.

De voltooiing van het ratificatieproces betekent overigens niet dat de zeven landen hun op toetreding gerichte inspanningen dan op een lager pitje kunnen zetten. Ik vind het goed om dit nog eens een keer te zeggen. Tot op het moment van werkelijke toetreding zullen wij de druk op de ketel houden, onder meer door toetsing van het "membership action plan". Na de toetreding vallen de nieuwe leden onder het regiem van het reguliere defensieplanningproces van het bondgenootschap. Dit wil zeggen dat hun inspanningen worden gevolgd en dat iedere keer wordt nagegaan of zij aan de doelstellingen voldoen. Zij zullen daarop worden aangesproken.

Samenvattend kan ik dus stellen dat de toetreding van de zeven nieuwe lidstaten een direct belang voor de NAVO is, bijdraagt aan de stabiliteit in Europa en aan de transatlantische band, een stevig politieke steun in de rug is van de nieuwe toetreders is en daarnaast ook nog eens voor de nodige waarborgen zorgt.

Ik zal nu ingaan op een aantal van de meer specifieke vragen. De heer Van Gennip heeft gesproken over het samenhangend beleid Rusland-Oekraïne. Ik heb al gezegd dat in het kader van "wider Europe" en in het kader van de opgerichte NAVO-Oekraïneraad en de NAVO-Ruslandraad het proces in gang is gezet. Mijn eerste kennismaking met die raad vorige week was zeer bemoedigend. Er was een goede dialoog met minister Ivanov. Ik geloof dat wij op deze manier laten zien dat het vredes- en stabiliteitsproces ook in het grotere Europa gestalte krijgt.

De heer Pormes heeft gevraagd naar de criteria. Ik heb die al genoemd: "able and willing", versterking van de NAVO en Europees belang.

De heer Pormes heeft, evenals enkele andere sprekers, gevraagd naar de vertrouwelijke informatie: kunnen NAVO-documenten openbaar worden gemaakt? De regering zou gaarne zien dat wij de Kamer zo openhartig en transparant mogelijk kunnen inlichten. Dit geldt zeker voor zo'n belangrijk proces als de uitbreiding. Uit mijn eigen ervaring bij zowel de Europese Unie als de NAVO weet ik echter dat je vaak gebonden bent aan regels waarmee je het niet helemaal eens bent, maar die nu eenmaal door alle leden gezamenlijk zijn opgesteld. Het blijkt vaak een buitengewoon moeilijk proces om dit soort regels te veranderen. Er zijn transparante landen zoals Nederland. Sommige landen hebben echter thuis een andere cultuur ten aanzien van de openheid van stukken. De NAVO is natuurlijk een militaire organisatie, waarin een cultuur heerst dat militaire zaken militair geheim moeten blijven. Daarmee kan niet te zeer mee naar buiten worden getreden. Bovendien gaat het hierbij om stukken die door de zeven toetredende landen zelf zijn aangeleverd. Wij hebben er alles aan gedaan om die stukken openbaar te maken en ze aan deze Kamer ter beschikking te stellen. Het spijt mij dat dit zo laat is gebeurd. Het verzoek van de Kamer heeft mij hedenochtend bereikt, waarna onmiddellijk het nodige is gedaan om te zorgen dat de stukken nog voor deze vergadering ter beschikking werden gesteld. Ik begrijp dat de Kamer graag had gezien dat dit eerder was gebeurd. In dit geval wist ik niet dat de Kamer hier prijs op stelde, maar de volgende keer zullen wij alles in het werk stellen om die vertrouwelijke informatie zo vroegtijdig mogelijk toe te sturen. In dat kader is het natuurlijk belangrijk dat de Kamer ons laten weten wat op welk tijdstip wordt gewenst. Zoals eerder gezegd, hoop ik

dat er een volgende keer sowieso meer tijd is om de Kamer in te lichten over een uitbreiding.

Er is gevraagd naar de veiligheidsdiensten in onder andere Tsjechië, Hongarije en Polen. In dat kader is ook gevraagd hoe het met het defense review process gaat. Wellicht wil mijn collega van Defensie daar nog iets over zeggen, maar ik wil daar zelf eventueel ook nog wel wat opmerkingen over maken.

Verder is gevraagd of de NAVO zich niet meer zou moeten concentreren op de vreedzame middelen zoals diplomatie, en minder gebruik zou moeten maken van militaire middelen. De NAVO is natuurlijk ook een politieke organisatie, die politieke dialoog nastreeft en is gericht op stabiliteit. Militaire middelen zijn eerder het laatste instrument en niet een eerste instrument. Dat mag ook blijken uit de crisisbeheersingsoperaties in Bosnië, Afghanistan en Irak. Deze zijn toch duidelijk gericht op stabilisatie en niet op inval en vechten. In dit kader is gevraagd of niet zou kunnen worden aangesloten bij de Europese Unie en wat daar gebeurt. Het is interessant te zien dat de Europese Unie juist dezelfde weg volgt. Uitgangspunt van het Europese veiligheids- en defensiebeleid is dat een buitenlands beleid slechts geloofwaardig is als daar een militaire poot aan vastzit. Vandaar dat op dit moment wordt gestreefd naar een defensiecapaciteit van 60.000 man, die binnen een bepaalde periode in staat moet zijn om gedurende een jaar actief te zijn. Zowel de Europese Unie als de NAVO volgt dus een dubbele strategie van enerzijds militaire paraatheid en anderzijds -- dat is de moderne NAVO -- het streven naar stabiliteit door in crisissituatie op te treden.

De heer **Pormes** (GroenLinks): In september 2002 is in de Amerikaanse National Security Strategy vastgelegd -- dit is formeel beleid van de Verenigde Staten -- dat de NAVO overal in de wereld zou moeten worden ingezet als hun belangen worden geschaad. Dit verhoudt zich niet tot de Nederlandse inzet om geweld niet preventief in te zetten. De Verenigde Staten hebben daarvoor openlijk gekozen. Kan de minister dit verklaren?

Minister **Bot**: Als wij nu gaan praten over preventieve inzet, raken wij in een ander chapiter verzeild. U heeft zelf gezegd dat u over vijf weken een uitvoerig debat wilt over de NAVO. Ik wil hierover vanavond gaarne van gedachten wisselen, maar het is een buitengewoon ingewikkelde materie. Wij komen daarbij namelijk te spreken over artikel 51 van de Verenigde Naties, de verhouding tot artikel 5 van de NAVO en de manier waarop wij preventief optreden of niet. Wij zouden dat punt moeten bewaren tot een ander debat.

De heer **Pormes** (GroenLinks): Laat ik mijn vraag dan beperken. Bent u met mij van mening dat er nogal wat licht schijnt tussen de opvatting van Amerika en die van ons?

Minister **Bot**: Ik geloof niet dat er licht schijnt tussen die opvattingen. Ik zeg alleen dat sprake is van een buitengewoon ingewikkelde materie waarop wij zelf ook studeren. Wij hebben aan de Adviesraad Internationale Vraagstukken gevraagd om zich daarover te buigen. Als wij er een advies over hebben, doe ik dat de Kamer gaarne toekomen.

De heer **Pormes** (GroenLinks): Het debat van volgend jaar wordt steeds interessanter.

Minister **Bot**: Het zal een zeer interessant debat worden. Ik kom er zodadelijk nogmaals op, omdat de heer Kox nogal wat vragen heeft gesteld over het beeld dat ik heb van de wereld over vijftig jaar.

De heer **Kox** (SP): Over vijftien jaar!

Minister **Bot**: Ze zeggen weleens dat in de politiek een week al een eeuwigheid is. Als u mij vraagt hoe ik de wereld over vijftien jaar zie, dan komen wij waarschijnlijk in een andere discussie terecht. Ik vond het wel aardig dat u zelf in reactie op een interruptie zei dat u niet kon voorspellen wat u in een bepaalde kwestie zou gaan doen. Die opmerking betrof een veel kortere termijn. Als u van mij verlangt dat ik zeg wat de NAVO over vijftien jaar doet, dan komen wij opnieuw terecht in het fundamentele debat dat ik graag wil uitstellen tot over vijf weken.

De heer **Kox** (SP): Om te bewijzen dat ik nog aardig wakker ben, zeg ik het volgende. Ik vind het positief dat u inschat dat een en ander op een kortere termijn zou gebeuren dan vijftien jaar. U gaf antwoord op de vraag van mijnheer Van Middelkoop. Als u binnen vijftien jaar ziet gebeuren dat de Verenigde Naties de baas worden van alle militaire machten van de wereld, eerder dan in de door mij gestelde termijn, maakt u mij een stuk gelukkiger. Volgens mijn voorspellingsvermogen duurt het allemaal iets langer dan vijftien jaar.

Minister **Bot**: Ik vrees ook dat het iets langer zal duren, maar ik vind het heel gevaarlijk daar op het ogenblik op in te gaan.

Voorzitter. Over de vertrouwelijk heb ik al wat gezegd. De Kamer kan erop rekenen dat ik in ieder geval alles wat mogelijk is zal doen om zo openhartig en openbaar mogelijk met de Kamer van gedachten te wisselen, met de stukken aan de basis. Ik dring daarop uiteraard ook aan bij mijn voorganger in zijn nieuwe functie. De heer Kox heeft ook gevraagd wie de vijand is, wat de bedreigingen zijn en wat er met de grotere NAVO zal gebeuren. Wordt zij steeds minder democratisch? Ik vraag mij af of ik daarop over een paar weken mag terugkomen. Dit punt betreft niet de toetreding van de zeven landen, maar de vraag hoe wij de NAVO zien en

wat wij ermee willen doen. Onder meer gegeven het uur zou ons dat wat ver voeren vanavond.

Gevraagd is waarom Zweden geen lid wordt van de NAVO en Estland wel. De landen zijn neutraal, maar ik wil het antwoord eigenlijk aan hen zelf overlaten. Zij zullen er goede redenen voor hebben om wel of niet lid te willen worden. Ik kan geen antwoord geven op de vraag. Het is aan landen zelf om te besluiten of men lid wil worden van de NAVO, op welke wijze en wanneer. Ze zijn natuurlijk van harte welkom, maar dan moeten zij hun neutraliteit opgeven. Ik krijg de indruk dat de landen er de voorkeur aan geven om dat voorlopig nog niet te doen.

De heer **Kox** (SP): Er zijn grote veranderingen geweest in de wereld. Die leiden ertoe dat voormalige Warschaupactlanden nu lid willen worden van de NAVO. Zij zijn daarvoor te respecteren. Waarom zien de neutrale landen de veranderingen in de wereld niet in zo'n mate dat zij de NAVO vragen om uitgenodigd te worden als lid? Natuurlijk laten wij de beslissing over aan de landen. Is het echter niet vreemd dat al die ongebonden landen niet tot de conclusie komen waartoe Estland, Letland en Litouwen wel komen?

Minister **Bot**: Dat geloof ik niet. De landen voelen zich kennelijk veiliger met hun eigen, overigens zeer uitvoerige verdediging. Wat landen als Finland en Zweden uitgeven is opmerkelijk. Ze zijn van harte welkom om toe te treden. Het is overigens grappig dat je een land als Finland de NAVO al langzaam ziet naderen. De landen zijn vele jaren neutraal geweest, hoewel zij enorme defensielast op zich hebben genomen. Men moet goed begrijpen dat het politiek gezien niet eenvoudig is voor de regering van zulke landen om snel tot de NAVO toe te treden. Ik merk overigens wel dat er bewegingen zijn in die landen om geleidelijk aan, zeker wat het politieke deel betreft, wat nauwer betrokken te zijn bij wat er omgaat en gebeurt. Nogmaals, het is aan die landen zelf om te besluiten of zij willen toetreden of niet en dan zullen zij hetzelfde proces doormaken waarmee wij nu de zeven toetreders tegemoet zijn getreden.

De heer **Kox** (SP): Ik heb begrepen dat het een kwestie is van inviteren. De NAVO is nog niet op het idee gekomen om die landen uit te nodigen.

Minister **Bot**: Het gezegde luidt "it takes two to tango" en ik zeg altijd "er zijn er twee voor nodig om handen te schudden". Als Zweden en Finland zouden aangeven dat zij graag lid zouden worden van de NAVO, dan krijgen zij onmiddellijk een uitnodiging. Vervolgens begint het proces van evaluatie en zullen wij wel zien waar het uitkomt.

Er is gesproken over weapons of mass destruction en het stationeren daarvan in de nieuwe lidstaten. Daarop zal de minister van Defensie ingaan. Voorts zal hij ingaan op de kosten van deze wapens. Hoe groot is de kans op conflicten tussen de nieuwe lidstaten en hun buurlanden? Ik denk zelf dat de toetreding eerder tot stabiliteit dan tot frictie in de regio zal leiden. Volgens mij zijn wij op het goede pad. In hetzelfde licht zie ik de kans op terrorisme en spanning in de nieuwe landen. Wat doen wij als er interne strubbelingen uitbreken? Ik wil erop wijzen dat de NAVO in het verleden een kalmerende rol heeft gespeeld. Ik denk dan bijvoorbeeld aan de spanningen tussen Griekenland en Turkije, die beide lid zijn van de NAVO. Waren deze landen geen NAVO-lid geweest, dan was de situatie wellicht moeilijker geweest en zou dit tot ernstiger uitbarstingen hebben geleid dan thans het geval is geweest. In de vijf jaar dat ik daar werkzaam ben geweest, heb ik het vredestichtende en stabiliserende karakter van deze organisatie meegemaakt.

Ik dank de heer Van Middelkoop voor zijn hartelijke woorden van welkom. Ik ben blij dat hij zo goed heeft gezien dat ik mij onderhield met de heer Chirac. Ik ken de heer Chirac reeds zeer lang en hij is altijd blij dat hij Frans met mij kan spreken, want het Engels gaat hem wat moeilijker af. Wij beginnen altijd onmiddellijk in het Frans over allerlei problemen. Dit echter even terzijde.

De heer Van Middelkoop heeft gevraagd hoe het precies zit met de hoofdkwartieren. Er zijn drie situaties denkbaar. Hierover is recent in de EU gesproken. Voordat de IGC als het ware uit elkaar viel, hebben wij 's morgens een Europese Raad gehad. Daar is gesproken over het Europese veiligheids- en defensiebeleid. Wij hebben nog eens uitvoerig van gedachten gewisseld over de hoofdkwartierenkwestie. Zoals bekend zijn wij daar tegen. De gevonden oplossing is heel simpel. Een separaat EU-hoofdkwartier in Tervuren is absoluut van de baan. Wij hebben nog eens uitdrukkelijk bevestigd gekregen dat er als het ware drie trappen zijn als er een operatie nodig is. De NAVO treedt als eerste op. Indien de EU een operatie wil uitvoeren, wordt vervolgens een beroep gedaan op middelen en capaciteiten van de NAVO, mede met het oog op de vorming van een kleine EU-planningscel. In het geval van een autonome EU-operatie wordt een beroep gedaan op reeds bestaande nationale of eventueel multinationale hoofdkwartieren. Alleen in laatste instantie, dus indien geen reeds bestaande hoofdkwartieren beschikbaar zijn, kan er een beroep worden gedaan op een door de EU-militaire staf te vormen kleine cel. Dat is dus geen apart hoofdkwartier, maar een beperkte ad-hocstaf die in het geval van een operatie aangevuld wordt met nationale stafofficieren. Om de NAVO in zijn waarde te laten en zijn rol te laten vervullen, heeft Nederland voor deze optie gekozen. Over de NATO Response Force zal de minister van Defensie spreken. Over de Bush-doctrine en de preventieve aanval heb ik al opgemerkt dat het misschien beter is om de adviezen af te wachten van de Adviescommissie Internationale Vraagstukken en de Commissie voor Volkenrechtelijke Vraagstukken. Zij houden zich hier op dit ogenblik mee bezig. De verhouding tussen artikel 51 en artikel 5 is een vrij indringend vraagstuk met betrekking tot de preventieve aanval. De vraag is hoe gereageerd moet worden op een aanval die wordt beschouwd als een aantasting van vrede en veiligheid en dus indirect als een aanval op jezelf. Het antwoord daarop krijgt u nog van mij.

Gevraagd is of landen als Bosnië-Herzegovina en de federatie Servië en Montenegro al uitzicht hadden op

lidmaatschap. Dat is niet het geval. Zij zitten in het voor-voor-voorportaal. Zoals u weet, is het voorportaal het "partnership voor peace". Daarna komt het "membership actionplan". Als je daaraan voldoet, mag je lid worden. Zij zitten nog niet eens in het "partnership voor peace", maar hebben wel gevraagd of zij daarbij mogen worden betrokken. Zij zitten dus als het ware voor de twee voorportalen. Daar wordt nagegaan of het uitzicht moet worden geboden en zo ja, hoe. Ik ben het helemaal met u eens dat deze landen verre van gereed zijn voor toetreding tot de NAVO. Er moet een heel evaluatieproces worden doorlopen, vergelijkbaar met wat deze zeven hebben doorlopen. Als een land uiteindelijk goed bevonden wordt, breekt de gelukkige dag aan dat ik hier weer mag staan en dat land bij u mag aanbevelen. Dat zal nog heel lang duren. Ik weet niet of ik zo lang minister mag blijven, want dat duurt nog zo'n zeven tot acht jaar.

Voorts is gevraagd naar het Balticum en het CSE-verdrag. De Russische federatie wil graag dat de NAVO zich voorafgaand aan de uitbreiding voor toetreding van de Balten tot dat CSE-verdrag uitspreekt, maar dat zou lijken op het stellen van voorwaarden vooraf. Wij zijn het daar niet mee eens. Wel hopen wij natuurlijk dat de Baltische staten en andere nieuwe toetreders voor zover relevant, na inwerkingtreding tot dat aangepaste CSE-verdrag zullen toetreden. Ik geloof dat alle Baltische staten hebben verklaard dat zij daar in principe toe bereid zijn. Voor degenen die hierin geïnteresseerd zijn, voeg ik toe dat zij geen opvolgerstaat van de Sovjet-Unie zijn. Zij kunnen dus niet gerekend worden tot de oud-Warschaupactlanden. Derhalve kunnen zij eerst toetreden tot het aangepaste CSE-verdrag indien alle ondertekenaars of hun rechtsopvolgers het aangepaste CSE-verdrag hebben geratificeerd. Er zijn tot dusverre slechts twee landen die dat CSE-verdrag hebben geratificeerd, Wit-Rusland en Kazakstan. Deze kwestie is dus op dit moment eigenlijk niet aan de orde.

De heer Hoekzema heeft nogmaals gesproken over de grote haast waarmee een en ander plaatsvindt. Ik heb gezegd dat ik dat betreur en dat ik hoop dat wij dat de volgende keer rustiger aan kunnen doen. Hij heeft het ook gehad over de hervormingstaken. Ik geloof dat ik daarop geantwoord heb. Op de vraag over de vertrouwelijkheid van de stukken heb ik eveneens geantwoord. Ik geloof voorts dat er op dit moment alles aan wordt gedaan om de relatie met Rusland in goede banen te leiden. Het laatste overleg tussen de NAVO en Rusland is mijns inziens ook uitstekend verlopen. Het was een goede aanzet.

Ik heb antwoord gegeven op de vraag van de heer Middel over de vertrouwelijkheid. Het is inderdaad zo gelopen dat zeven landen in een keer toetreden. Ik ben sinds twaalf dagen minister en sta nu voor u. De voorgeschiedenis is mij uiteraard bekend. Ik ben van mening dat wij de volgende keer een andere lijn moeten kiezen. Ik sta nu echter voor een fait accompli en kan dus niet anders. Ik geloof wel het beter is als wij de volgende keer een oordeel uitspreken over iedere nieuwe toetreder apart.

Ik geloof dat ik ook uitvoerig heb geantwoord op de vraag over Rusland en de Oekraïne. Ik geef nu dus het woord aan de minister van Defensie.

*N

Minister **Kamp**: Mevrouw de voorzitter. In aanvulling op hetgeen mijn collega van Buitenlandse Zaken naar voren heeft gebracht, wil ik graag ingaan op de opmerkingen van de diverse woordvoerders. De overige woordvoerders zullen het mij gunnen dat ik opmerk dat ik het als voorrecht ervaar om nu in een andere omgeving met mijn oud-collega's Middel en Van Middelkoop opnieuw over onderwerpen van gedachten te mogen wisselen die ons drieën interesseren.

De NAVO is een bondgenootschap van democratische staten. Dat is de kern van de waardegemeenschap waarover de minister van Buitenlandse Zaken zojuist gesproken heeft. Belangrijke normen daarbij zijn de verankering van de krijgsmacht in de civiele samenleving, de onderwerping van de degenen die leiding geven aan de krijgsmacht aan democratische controle en de transparantie van de defensieorganisatie. Als wij willen dat de vrije pers en geïnteresseerde burgers zich met defensiezaken bezighouden, moeten wij ervoor zorgen dat defensieorganisaties transparant zijn. Met elkaar vormen de NAVO-landen op dit moment een bondgenootschap, een militaire alliantie die in de wereld haar gelijke niet kent. Deze alliantie is erin geslaagd om de vrede en veiligheid in West-Europa in de tweede helft van de twintigste eeuw te garanderen; in een tijd dat niemand het idee had dat dit vanzelfsprekend of gemakkelijk was. Het is een alliantie die perspectief biedt op verdere vooruitgang voor de landen in Midden- en Oost-Europa. Die krijgen nu wat wij hier in West-Europa in de tweede helft van de twintigste eeuw al hebben gehad.

Het is ook een alliantie waarop de Verenigde Naties een beroep kunnen doen. De VN kunnen bij de NAVO naar voren brengen dat voor de bescherming van de mensenrechten of voor de handhaving van de internationale rechtsorde militaire ondersteuning of militair ingrijpen noodzakelijk is. Hoe belangrijk dat voor de Verenigde Naties is, heeft de secretaris-generaal van de VN Kofi Annan onlangs nog naar voren gebracht toen hij de NAVO en de lidstaten indringend gevraagd heeft betrokken te blijven en meer betrokken te raken bij wat er in Afghanistan gebeurt. Wat daar op dit moment door de NAVO wordt gedaan, is namelijk ontzettend belangrijk voor de wereldgemeenschap.

De heer **Pormes** (GroenLinks): Mijn probleem met dat zogenaamde transatlantische waardesysteem is dat wij dan opeens niet meer zelfkritisch zijn. Wij hebben het over de tweede helft van de vorige eeuw. Laten wij eens kijken naar de prestaties van de afzonderlijke lidstaten, bijvoorbeeld naar wat Portugal in de jaren zeventig heeft aangericht in Afrika, of naar wat Turkije de Koerden heeft aangedaan, of naar wat de Verenigde Staten in Vietnam hebben gedaan en ook daarbuiten. Zelfs Nederland kunnen wij bekritiseren op wat het in Nieuw Guinea heeft gedaan.

Natuurlijk willen wij de waarden waarover de minister spreekt, overeind houden. Wij moeten dan echter

wel zelfkritisch zijn, wij moeten een soort mechanisme hanteren om onszelf en de andere lidstaten te bekritiseren. Dat heb ik de afgelopen 50 jaar gemist. Ik zou graag willen horen hoe de minister denkt dit soort waarden ook in de toekomst te handhaven. Welk mechanisme heeft de NAVO om anderen daarop aan te spreken? Tot nu toe heeft dat immers niet echt geholpen!

Minister **Kamp**: Ik zou kunnen proberen om dat te weerspreken. Ik zou kunnen zeggen dat Portugal destijds in Afrika een situatie heeft gecreëerd waarvan ik niet zeker weet of die slechter is dan bijvoorbeeld op dit moment in Angola het geval is.

De heer **Pormes** (GroenLinks): Voorzitter. Hier maak ik echt bezwaar tegen. Het gaat er niet om of het daar nu slechter of beter gaat. Het gaat erom dat wij de waarden die wij hoog in het vaandel hebben, moeten toepassen. Ik denk dan aan wat in Afrika is gebeurd. Wij zijn het er dan allemaal over eens dat dat van geen kanten deugt.

Minister **Kamp**: Voorzitter. Ik weet niet precies waartegen de heer Pormes nu bezwaar maakt. Ik wilde proberen…

De heer **Pormes** (GroenLinks): Ik houd niet van bagatelliseren.

Minister **Kamp**: Ik wil proberen om datgene wat u zei te weerleggen met het aanbrengen van nuanceringen. Men zou kunnen zeggen dat de situatie in bepaalde landen in Afrika minder slecht was toen Portugal daar nog actief was. Eigenlijk ben ik het wel met de heer Pormes eens. Ik vind ook dat wij tegenover elkaar in de tweede helft van de twintigste eeuw onvoldoende kritisch zijn geweest. Dat ervaren wij niet alleen in West-Europa. Ook de Amerikaanse president heeft gezegd dat er weliswaar bepaalde doelen voor de lange termijn waren en dat om die doelen te realiseren partnerschappen zijn aangegaan met dictaturen, maar dat dat niet had gemoeten. Nu wil hij dat ook niet meer. De opmerking van de heer Pormes is dan ook terecht. Het is juist dat hij ons een spiegel voorhoudt.

De dreiging van deze tijd is meer diffuus dan die van voorheen. Voorheen had de NAVO duidelijk te maken met een vijand en die vijand was het communisme. De communistische landen waren de landen rondom de Sovjet-Unie. Nu is de dreiging evenwel meer diffuus. Voor de veiligheid in Europa en in Nederland is de uitvoering van en de deelname aan crisisbeheersingsoperaties het allerbelangrijkste op militair gebied. De bijdrage die wij met onze internationale militaire missies leveren aan het stabiliseren van een situatie of het oplossen van internationale of interne conflicten is in de allereerste plaats belangrijk voor de mensen die te lijden hebben onder die conflicten. Onze bijdrage biedt die mensen weer een nieuwe kans. Naar mijn mening is het van het grootste belang voor de veiligheid in de NAVO-landen dat wij erin slagen om crises elders in de wereld in een vroeg stadium op te lossen. Als wij de ontwikkeling een wending in de goede richting kunnen geven, dienen wij daarmee op de lange termijn het belang van ons land, van ons volk en bevorderen wij de veiligheid en de stabiliteit hier.

Voorzitter. Ik meen dat het belangrijk is dat wij nu kunnen vaststellen dat de toetredende landen al naar vermogen bijdragen aan missies van de NAVO en dat zij proberen te doen wat wij nu het belangrijkste vinden, de vrede en de veiligheid in de wereld bevorderen met crisisbeheersingsoperaties. Terecht ervaren zij dat als belangrijk en doen zij wat zij op dit gebied kunnen. Op de Balkan gebeurt het nodige met de operatie in Bosnië. Met deelname aan de ISAF zijn sommige landen actief in Afghanistan. De operatie in Irak is geen NAVO-operatie, maar ook daaraan dragen landen uit het voormalige Oost- en Midden-Europa een steentje bij, vooral als het gaat om ondersteuning van de acties in de Poolse sector. Ik meen dat het van belang is dat alle landen die uitgenodigd zijn om deel uit te maken van de NAVO, bezig zijn met deelname aan de NATO Response Force. De NATO Response Force is het paradepaardje van de NAVO. Voor deelname daaraan worden normen gesteld. Het gaat erom dat je onder hoge druk met elkaar zo goed mogelijk kunt samenwerken om zo snel mogelijk en met zo min mogelijk schade doelen te bereiken. In de NATO Response Force wordt ook al met de nu toe tredende landen samengewerkt.

Mevrouw de voorzitter. Ik meen dat de NAVO van niet te onderschatten invloed is op de inrichting van de maatschappelijke veiligheidsstructuren in de toetredende landen en ook op de democratische ontwikkelingen daar. Mijn collega van Buitenlandse Zaken heeft daarover al gesproken. De NAVO steekt veel energie in toetredingsprogramma's. Zij stimuleert en ondersteunt regeringen bij de herziening en soms de herstructurering van hun nationale veiligheidssectoren. Wij weten allen dat in de voormalige communistische landen daarmee van alles mis is. Veel ziekt nog door, zoals door de heren Middel en Van Gennip is gezegd. Waar verbeteringen moeten worden doorgevoerd, geeft de NAVO aan wat er moet gebeuren en hoe. De NAVO doet dat door de planning en de begroting voor de onderscheiden NAVO-landen openlijk te bespreken en hierover in het openbaar van gedachten te wisselen. Zij zegt dat de defensieorganisaties transparant moeten zijn, niet alleen voor de bevolking in het eigen land, maar ook voor de andere landen, zodat een goede vergelijking mogelijk is. Alleen door zo te werken kunnen wij de belangrijke doelstellingen van de NAVO-landen met betrekking tot het veiligheidsbeleid realiseren. Ook de nationale parlementen in de toetredende landen worden bewust gemaakt van hun rol en hun invloed als controle-instantie van hun regering. Daar is vaak nog geen grote democratische traditie. De manier waarop de NAVO-landen met elkaar in de samenwerkingsorganen van de NAVO bezig zijn, is een belangrijke ondersteuning voor de parlementen in die landen.

Ik vind het verder van groot belang dat wij duidelijk maken dat wij voortdurend bezig zijn om publieke steun voor ons optreden te verwerven, en dat wij ook voortdurend bezig zijn om publiek en media maximaal te informeren. Ik verwacht dat door de toetreding tot de NAVO het belang van de nationale territoriale

verdediging, waar de toetredende landen nu nog voor een groot deel op gericht zijn, naar de achtergrond zal verdwijnen, en dat men steeds meer ziet dat voor die territoriale verdediging de NAVO is bedoeld. Men kan verder gaan, men kan samen met de andere NAVO-landen elders in de wereld ontwikkelingen in een vroeg stadium keren en in de goede richting laten verlopen.

De NAVO heeft een aantal landen uitgenodigd. Die landen zijn uitgenodigd, omdat zij hebben aangegeven dat zij graag uitgenodigd willen worden. De NAVO heeft dan ook de mogelijkheid om voorwaarden te stellen aan die landen die graag toe willen treden. Wij hebben gezegd dat de landen bereid en in staat moeten zijn, de verantwoordelijkheden van het lidmaatschap op zich te nemen. De landen moeten ook bereid zijn, de algemene politieke en strategische belangen van de NAVO te dienen, om daaraan bij te dragen. De opname van die landen in de NAVO moet eraan bijdragen dat de algehele Europese veiligheid en stabiliteit worden vergroot. Als dat eenmaal aan de orde is, begin je met partnership for peace en daarna krijg je het membership action plan. Op die manier kunnen de landen op een gegeven moment zover komen dat zij worden uitgenodigd.

Maar als ze dan worden uitgenodigd, wordt het volgende aan hen voorgelegd. Dan wordt de landen duidelijk gemaakt dat er concrete afspraken moeten worden gemaakt om in die landen tot hervormingen en aanpassingen te komen. Die gaan zeer ver. Het zijn hervormingen en aanpassingen op vier gebieden: politiek en economisch, militair, beschikbare financiële middelen en veiligheid. Ik noem een paar voorbeelden waarmee wij ons in die landen mogen bemoeien, en waarover wij met die landen afspraken willen maken. Als het gaat om politieke en economische afspraken: wij willen hervormingen op het gebied van corruptiebestrijding, hervormingen op het gebied van het rechtssysteem, wij willen dat de georganiseerde misdaad bestreden wordt, wij willen dat de grensbeveiliging op orde is, wij willen wapenexportcontrole, wij willen bescherming van minderheden, wij willen dat er democratische controle is over de strijdkrachten, wij willen macro-economische stabiliteit, wij willen economische hervormingen, en wij willen hervormingen van de defensiebudgetten. Daarnaast willen wij dat de bevolking in het land ook bewust betrokken is bij waarvoor de NAVO staat, en wat de NAVO wil bereiken.

Ik noem een paar voorbeelden op militair gebied. Wij willen dat de landen hervormingsplannen maken voor hun legers om te zorgen dat zij actief deel kunnen nemen aan de NAVO-missies, waarbij wij de standaarden heel hoog hebben gelegd. Wij willen dat zij regelingen treffen om zich op een verantwoorde manier van overtollig personeel te ontdoen. Wij willen dat er een goed personeelsbeleid wordt gevoerd. Wij willen dat zij zich ontdoen van overtollige wapensystemen en materieel. Over al dit soort zaken kunnen wij afspraken maken met landen die graag deel willen uitmaken van de NAVO. Die afspraken worden ook gemaakt. Voor een deel moet men die afspraken nakomen voordat men lid kan worden, voor een deel gebeurt dat in de jaren kort daarna. Al met al leidt het natuurlijk tot een spectaculaire verbetering van de situatie in landen die op dit moment nog niet goed is. De heren Middel en Van Gennip hebben daarvan een omschrijving gegeven.

De heer **Middel** (PvdA): Ik vind dit prachtige opsomming van wat we allemaal kunnen met de landen die zich hebben aangemeld als lid. Dat kunnen we dus ook doen met landen die al lid waren. Waarom hebben wij dat nooit gedaan ten aanzien van Turkije?

Minister **Kamp**: Ik denk dat voor Turkije geldt wat voor andere landen ook gegolden heeft en misschien voor een deel nog geldt, namelijk dat het daar niet perfect is. In de NAVO-landen is het ook niet perfect. Ik kan zo een paar NAVO-landen noemen waar allerlei kritische opmerkingen over te maken zijn. Het gaat er echter om dat je elkaar meeneemt en dat je een doel zet in de nabije toekomst, waarbij je, als je dat bereikt, er met zijn allen beter van wordt. Ik denk dat ook in een land als Turkije sprake is geweest van een spectaculaire vooruitgang. Als je kijkt naar de mensenrechten in Turkije, de manier waarop men met de minderheden omgaat, naar de wijze waarop de politie daar optreedt en hoe er binnen het leger opgetreden wordt en als je dat vergelijkt met 25 jaar geleden, zie je dat ook in Turkije sprake is van een spectaculaire vooruitgang. Ik zal straks aangeven dat er wat betreft de drie landen die onlangs zijn toegetreden en de zeven landen die nu toe gaan treden, als u dat wenst goed te keuren, nog veel gedaan moet worden. Bij de NAVO-landen is al heel veel gebeurd, maar ook voor een aantal NAVO-landen is zeker nog verbetering mogelijk.

De heer **Van Gennip** (CDA): Als ik dat zo allemaal hoor en als ik zie hoe de hooiwagen wordt opgetast met wat wij allemaal willen, vraag ik mij weleens af of er überhaupt nog landen zijn die lid willen worden van de NAVO en of wij het wel willen blijven. Ik zie namelijk veel dingen waar wij nog niet geheel aan voldoen. Ik wil er nog een tas bovenop leggen. Willen wij ook zover gaan dat wij het idee van specialisatie nog eens goed onder de loep nemen en erkennen dat 26 landjes niet die territoriale ambities waar kunnen maken, maar dat wij met elkaar dat collectieve veiligheidssysteem met ieders eigen specialisatie voor een belangrijk gedeelte wel zullen kunnen waarmaken?

Minister **Kamp**: Wat ik heb gezegd over afspraken die gemaakt moeten worden, over hervormingen en aanpassingen die nodig zijn, politiek, economisch en militair, en over de financiële middelen en veiligheidszaken, is niet een wensenlijstje. Daar worden heel concrete afspraken over gemaakt. Met de landen wordt doorgenomen wat zij willen en wat wij vinden dat er bij hen aan de hand is en hoe wij het willen en of zij bereid zijn om daarmee in te stemmen. Als dat zo is, wordt het vastgelegd in een protocol. Binnen een paar aantal jaren moet dan vooruitgang worden geboekt. De heer Van Gennip heeft aangegeven wat hij belangrijk vindt. Dat is ook belangrijk. Als landen vragende partij zijn en wat van

ons willen, hebben wij het recht om daar voorwaarden aan te verbinden. Dat moeten wij maximaal benutten. Ik denk dat wij door dat te doen, handelen in de geest die u heeft bepleit in uw inbreng.

De heer Van Gennip heeft ook gesproken over taakspecialisatie. Dat gaat erg ver. De NAVO is een samenwerkingsverband van individuele landen. Ik denk dat als wij in Europa te weinig presteren op militair gebied en te weinig rendement uit onze defensie-euro's halen, dat komt omdat wij te veel apart doen en onvoldoende samenwerken. Het zal niet snel gebeuren dat Nederland alleen de onderzeeboten doet, dat Engeland de mariniers doet, dat Frankrijk dit doet en Duitsland dat doet. Het is wel duidelijk dat met die steeds intensievere samenwerking, met het defensieagentschap dat in oprichting is, met het maken van afspraken met toetredende landen, landen zich meer en meer zullen concentreren op die dingen waar ze sterk in zijn en op welke punten ze een meerwaarde hebben voor de NAVO. Ik denk dat er uiteindelijk sprake zal kunnen zijn van specialisatie door NAVO-landen. Wij hebben wat dat betreft echter nog wel een lang proces te gaan.

De heer **Pormes** (GroenLinks): Het is een mooi lijstje dat de minister heeft genoemd en ik ben het ermee eens dat dat soort doelstellingen gerealiseerd moeten worden. Het lijkt een beetje op de normen en waarden die wij ook stellen als het gaat om de Europese Unie. Er is echter een groot verschil. Bij de Europese Unie is het niet vrijblijvend. Ik heb toch stellig de indruk dat het bij de NAVO wel redelijk vrijblijvend is. Er moet uiteraard geprobeerd worden afspraken te maken, je stelt een deadline vast en je probeert de landen te motiveren, te enthousiasmeren, te ondersteunen en advies te geven. Op een gegeven moment ontstaat er echter een situatie waarbij je zegt: wij hebben dat soort afspraken gemaakt, maar er is nog niet echt sprake van vooruitgang. Wat dan? Wij kunnen ze er niet uit zetten. Over welke mogelijkheden beschikken wij nog meer dan uitsluitend motiveren, enthousiasmeren, samenwerken enz.? Misschien kan de minister meteen mijn tweede punt met betrekking tot de militaire hervormingen meenemen, waarnaar ik heb gevraagd. We kunnen de tweede termijn dan kort houden. Het gaat om de modernisering van de Russische MIG's van Polen en Tsjechië. Ik heb dat overigens niet uit het vertrouwelijke rapport gehaald. Het stond gewoon in de Volkskrant van mei 2003. Past die modernisering wel of niet binnen de NAVO? Hoe kijkt de minister daar tegenaan?

Minister **Kamp**: Wat bedoelt u precies?

De heer **Pormes** (GroenLinks): Er is erg veel geld geïnvesteerd in het moderniseren van al die Russische MIG's. Ik kan mij voorstellen dat de NAVO streeft naar het compatible maken van allerlei gevechtsvliegtuigen en andere militaire apparaten. Ik heb bij het streven naar één militair apparaat als de NAVO dat soort beelden.

Minister **Kamp**: Voorzitter. Het is duidelijk. Mag ik om te beginnen opmerken dat het uitzetten van een land uit de NATO niet het eerste is waaraan wij denken? Als wij een probleem met Drenthe hebben, denken wij ook niet aan het uitzetten van Drenthe uit Nederland. Als wij een probleem hebben met Duitsland over het Stabiliteitspact, denken wij ook niet aan het uitzetten van Duitsland uit de Europese Unie. Ik heb lang niet zoveel ervaring als mijn collega van Buitenlandse Zaken op dit gebied en ik zal dat ook nooit krijgen. Mijn ervaring heeft mij echter wel iets duidelijk gemaakt. Wanneer je in een grote groep landen bij elkaar zit, voortdurend concrete afspraken met elkaar maakt, over het uitvoeren van die afspraken laat rapporteren en met elkaar van gedachten wisselt over al die rapporten, dan gaat daar een grote disciplinaire werking van uit. Wij zullen op die manier in de NAVO op het gebied van het gemeenschappelijke belang kunnen bereiken wat wij willen bereiken. Mijnheer Pormes, als u het belangrijk vindt dat dergelijke voorwaarden aan de landen gesteld worden, dat zij aan deze voorwaarden voldoen en de resultaten bereiken die wij willen, dan is het van groot belang dat een voorstel tot uitbreiding van de NAVO en de verworvenheden die we aan toetredende landen kunnen bieden, de steun van uw fractie zullen krijgen. Ik hoop daar zeer op.

De heer **Pormes** (GroenLinks): Dat is duidelijk, voorzitter. Als de minister mij kan overtuigen, sta ik geheel achter hem, zoals mijn fractie achter een heleboel voorstellen in deze Kamer staat. Maar dat wil niet zeggen dat wij afstand nemen van ons standpunt met betrekking tot de functie van deze Kamer. Het gaat mij erom dat wij binnen de Europese Unie wel degelijk allerlei waarborgen hebben dat dit soort doelstellingen gerealiseerd gaat worden. Als landen zich niet aan bepaalde afspraken of richtlijnen houden, kunnen zij een boete krijgen of zij kunnen zelfs naar het Hof gaan. Mijn probleem is echter dat landen zoals Hongarije pas in het jaar 2009 gaan voldoen aan de door de NAVO gestelde eisen.

Minister **Kamp**: Ik vind dat u daar een punt heeft, mijnheer Pormes. De NAVO groeit van oorspronkelijk 16 landen via uitbreiding met 3 en daarna met 7 landen uit naar 26. Daar zit een aantal landen bij dat nog een flink proces heeft door te maken. Ik ben ervan overtuigd dat het op de wijze, zoals ik die zojuist beschreven heb, moet kunnen. Mocht blijken dat dit niet zo is, dan zal er iets anders moeten gebeuren. We kunnen niet accepteren dat de dingen die wij belangrijk vinden, de normen en waarden waarvoor we binnen de NAVO staan, door een land genegeerd worden. Het moet duidelijk zijn hoe de relatie met zo'n land zich verder ontwikkelt. Ik zie dit als een aandachtspunt, dat u aan mij meegegeven heeft.

Voorzitter. De heer Pormes zei verder dat je vraagtekens kunt zetten bij de modernisering van de MIG's. De 10 landen die toetreden tot de NAVO hebben het nodige aan militair materieel. Het is niet reëel om van hen te vragen om alle fregatten, tanks, pantservoertuigen en vliegtuigen weg te gooien en door te gaan met het spul dat ze van ons hebben gekocht, omdat ze dan zo goed in

onze standaarden passen. Het is goed om te proberen het materieel dat ze bezitten en dat nog een aantal jaren gebruikt kan worden, aan te passen aan en misschien in te passen in onze standaarden, zodat een soort overbrugging wordt gemaakt. Ik sluit niet uit dat het voorbeeld van de MIG's daartoe kan dienen. Ik moet wel zeggen dat een land dat de beschikking heeft over MIG's, namelijk Tsjechië, onlangs heeft besloten om nieuwe jachtvliegtuigen te kopen. Daarbij zijn alleen Amerikaanse en Zweedse jachtvliegtuigen in beeld. Ze hebben dus niet de neiging om nieuwe MIG's te kopen. Misschien is dat een geruststelling.

Ik wil opnieuw aangeven dat de invloed van de NAVO op de inrichting en de democratische ontwikkeling van de maatschappelijke structuren in de toetredende landen absoluut niet moet worden onderschat. De NAVO is een organisatie waarin militairen met elkaar zeer gedetailleerde afspraken maken. Zij zitten met elkaar in comités, gaan bij elkaar op bezoek, organiseren oefeningen en nodigen anderen daarvoor uit. Elkaars resultaten worden beoordeeld en besproken. Van deze praktische samenwerking van militairen gaat een zeer positieve invloed uit op de democratische ontwikkeling in de toetredende landen.

De invloed van het bondgenootschap op zijn buurlanden moet ook niet worden onderschat. Mijn collega van Buitenlandse Zaken heeft al gesproken over het contact dat wij met Rusland hebben. Rusland vraagt er niet om, lid te mogen worden van de NAVO, maar de Russische minister is bij iedere bespreking die ik binnen de NAVO als minister van Defensie voer, aanwezig. Hij neemt met ons de actualiteiten door, luistert naar ons en stelt ons vragen. Dat gebeurt ook andersom. Als hij een nieuw rapport heeft over de defensieorganisatie in Rusland, biedt hij ons dat aan. De volgende keer kan daarover dan gesproken worden. Je merkt dat op die manier tussen de NAVO en Rusland een band ontstaat. Op een land zoals de Oekraïne is van alles aan te merken, maar de Oekraïne heeft wel gevraagd om lid te mogen worden van de NAVO. Wij hebben gezegd dat zij daar nog een heel eind vandaan zijn, wij hebben hun voorgelegd wat wij allemaal van hen vragen en hun gevraagd of zij bereid zijn om daaraan te voldoen. De Oekraïne zegt daar "ja" op. Op dit moment worden al die zaken samen met de Oekraïne ontwikkeld, zodat de Oekraïne in aanmerking kan komen voor een partnership for peace en daarna misschien voor het membership action plan. Dat zijn allemaal ontwikkelingen die je in een buurland van de NAVO op gang brengt. Die hebben naar mijn mening een zeer stabiliserende invloed op de ontwikkelingen in ons continent.

De heer Pormes heeft mij gevraagd waarom ik van mening ben dat wij drie of vier jaar lang een pas op de plaats moeten maken en waarom ik dat niet heb gezegd voordat de drie landen en later de zeven landen uit Midden- en Oost-Europa toetreden. Ik heb niet gezegd dat wij drie of vier jaar lang een pas op de plaats moeten maken. Toen wij in de NAVO spraken over hetgeen wij volgend jaar in Istanbul moesten gaan doen, heb ik wel gezegd dat wij ons in Istanbul niet weer moesten concentreren op een verdere uitbreiding van de NAVO, maar ons moesten realiseren dat inmiddels tien landen flinke stappen moeten zetten voordat zij op het gemiddelde NAVO-niveau komen. Het is voor ons zeer belangrijk om eerst te proberen met die landen te bereiken wat wij willen bereiken. Pas als dat goed op gang is gekomen, kan aan een verdere uitbreiding worden gewerkt. Hoe lang dat gaat duren, een, twee, drie of vier jaar, weet ik niet. Dat varieert per land. Ik heb voor Istanbul het signaal willen geven dat ik net heb verwoord.

De heer **Pormes** (GroenLinks): Het ANP-bericht van 1 december is dus niet juist? Daarin staat het als volgt: "Kamp: voorlopig geen verdere uitbreiding NAVO". Dat wordt dan verder onderbouwd. Dat klopt niet?

Minister **Kamp**: Ik ben steeds verantwoordelijk voor mijn eigen woorden. De interpretatie van die woorden laat ik graag aan anderen die daarvoor worden betaald.

De heer **Pormes** (GroenLinks): Goed, dan heeft u dat uit de wereld geholpen.

Minister **Kamp**: Wat ik heb gezegd en bedoeld is wat ik net op een vraag naar voren heb mogen brengen.

Er is gesproken over het fundamentele debat en over de rol van de NAVO. Ik zal daar nu niet op ingaan, behoudens de opmerking dat een krachtige militaire organisatie om crises in de wereld in een vroeg stadium te bezweren, onmisbaar is om de ernstigste schendingen van mensenrechten in de wereld en de ernstigste aantastingen van de internationale rechtsorde te kunnen pareren. De veiligheid en de democratie in West-Europa kunnen worden gegarandeerd door de NAVO. Vervolgens speelt de NAVO nu haar rol met betrekking tot de toetredende landen uit Midden- en Oost-Europa. Ik wijs voorts op hetgeen de NAVO op dit moment in de wereld kan betekenen en ook op het belang dat de NAVO als militaire organisatie voor de Verenigde Naties heeft. Dat is van het grootste belang voor alle delen in de wereld waar mensen in de verdrukking komen, waar staten falen, waar sprake is van een grootschalige aantasting van mensenrechten en waar mensen niets meer hebben om op voort te kunnen bouwen. Daar kan de NAVO een basis leggen voor wederopbouw. Dat is van het grootste belang voor de mensen aldaar.

De heer Kox maakte een enigszins smalende opmerking over het terrorisme. Hij zei: wie is nu de vijand van Estland en Roemenië? Zeg eens wie die vijand is? Is dat nu het terrorisme? Ik geloof dat het niet verstandig is om het gevaar van het terrorisme te onderschatten. In New York waren gewoon mensen aan het werk in een kantoorgebouw toen daar een vliegtuig naar binnen vloog. In Casablanca zaten mensen in een restaurant toen dat restaurant opgeblazen werd door terroristen. In Istanbul zaten mensen in een synagoge en waren het voorbijgangers die opgeblazen werden. De dreiging die van terroristen uitgaat, van hun aanslagen maar ook van datgene wat zij met die aanslagen proberen te bereiken, is een reële dreiging voor landen die democratie, vrede, veiligheid en

vooruitgang hoog in het vaandel hebben. Ik denk dat het zeer verstandig is dat landen zich verenigen en proberen om dat gevaar te pareren.

De heer **Kox** (SP): Ik dank de minister voor deze opsomming, maar die was niet nodig, zeker niet met het oog op de klok, omdat er geen misverstand over die dreiging bestaat. Ik heb geen enkele twijfel over de noodzaak om ons te wapenen tegen terrorisme. Ik heb gevraagd: is er behoudens dat terrorisme nog een andere vijand? Is die duidelijk? Volgens mij is die vijand er niet, maar de minister moet deze vraag beantwoorden. Vervolgens heb ik gezegd dat de definiëring van terrorisme een groot probleem is. Ik was niet de enige op de NAVO-assemblee die dat probleem zag. Als je je vijand niet duidelijk kunt definiëren, heb je een probleem. Dat laat echter allemaal onverlet dat de wandaden die worden gepleegd, allemaal even verschrikkelijk zijn. Mijn vraag is alleen: kan men zich daar met een groot leger tegen wapenen? Kun je je wapenen tegen mensen die zichzelf in een bom veranderen of die met een scheermesje je nek afsnijden? Dat denk ik niet. Ik denk dat daar andere methodes voor gezocht moeten worden. Er bestaat echter geen misverstand over dat je er iets tegen moet doen. Het gaat om de vraag: wat is de juiste methode?

Minister **Kamp**: De kansen en de steun die terroristen vroeger hadden in landen als Afghanistan en Irak waren zodanig dat daarvan voor de hele wereld een enorme bedreiging uitging. Op het moment dat tegen die regimes in deze landen wordt opgetreden, er een democratisch regime komt dat in de internationale rechtsorde wordt ingepast, men bezig is met opbouw, men respect heeft voor mensenrechten en er mensen aan de macht komen die hun macht ontlenen aan het volk, is er sprake van een belangrijke verbetering. Ik zou zo graag willen dat als de NAVO zich voor dat soort zaken inzet, zij dan ook de steun zou kunnen krijgen van de fractie van de SP in de Eerste Kamer. Dat lijkt mij van het grootste belang. De NAVO is met dit soort concrete zaken bezig. Daarvan profiteren mensen in de wereld. Ik denk dat ook de steun van de SP daarvoor van belang is.

De heer Kox heeft gelijk dat ik op dit moment geen vijand kan benoemen. Ik kan niet zeggen: er is een vijand die heet China, die heet Rusland of noem maar een ander land en daar moet de NAVO zich tegen verdedigen. De NAVO windt daar ook geen doekjes om. Zij heeft gezegd: als wij de situatie in de wereld analyseren, zien wij de eerste tien jaar geen grootschalige aanval op ons grondgebied plaatsvinden. Er zijn geen tegenstanders die dat kunnen doen. Waarom kan de NAVO die conclusie nu trekken? Dat kan zij, omdat zij in de afgelopen 40 à 50 jaar een geloofwaardige verdedigingsorganisatie is geweest die anderen heeft ontmoedigd en die anderen, toen het erop aankwam, heeft weerstaan. Dan verandert de situatie in de wereld. Het is belangrijk dat wij die geloofwaardige verdediging als garantie voor onze vrijheid en democratie in stand houden en dat wij maximaal gebruik maken van de mogelijkheden om in internationaal verband, bijvoorbeeld onder de vlag van de VN, bij te dragen aan crisisbeheersingsoperaties, die voor mensen in slechte delen van de wereld van levensbelang zijn. De heer Kox doet hier min of meer smalend over en ik zou niet weten waarom ik dat zou moeten accepteren.

De heer **Kox** (SP): Misschien is het mijn Tilburgse tongval, maar ik heb niet de indruk dat ik smalend over wat dan ook doe. Wij hebben het over serieuze zaken. Ik heb u mijn mening gegeven en u komt met een reactie daarop. Over zaken als leven en dood en vrede en veiligheid moet je niet smalend doen. Het zal je maar gebeuren dat je er zelf mee te maken krijgt.

Minister **Kamp**: U zegt dat u de NAVO niet wilt uitbreiden, maar opheffen.

De heer **Kox** (SP): Ik had het over "opheffen" in de dialectische zin van het woord, in de zin van verheffen en dan komen wij precies op het terrein van de VN. Dat is een optie, maar daar hoeft u het niet mee eens te zijn. Het is overigens niet alleen mijn mening; ook een aantal neutrale landen is die mening toegedaan. Het heeft te maken met mijn visie. Die kunt u delen of afwijzen, maar u mag niet zeggen dat ik die visie niet mag hebben.

Minister **Kamp**: Het is voor de VN op dit moment niet mogelijk om op te treden in Afghanistan en daarom spreekt de heer Annan de NAVO-landen aan. De situatie daar moet verder verbeterd worden. Hij vraagt ons om te helpen door daar door te gaan met ons werk. Dan kunnen wij wel zeggen dat de VN dat over vijftien jaar moeten doen, maar op dit moment hebben de mensen in Afghanistan problemen die opgelost moeten worden. Waarom zou de NAVO dan niet op uw steun mogen rekenen? U vraagt mij of landen als Zweden, Finland, Ierland en Oostenrijk het verkeerd zien. U pikt de enige vier landen in Europa eruit die niet meedoen aan de NAVO-samenwerking. Ik kan u 26 landen opnoemen die er wel aan meedoen. De vier landen die u net hebt genoemd, maken wel deel uit van de EU. Zij zijn in EU-verband bezig met het samenstellen van een internationale troepenmacht van 60.000 man, die een jaar lang ingezet kan worden voor crisisbeheersingsoperaties. Zij zijn bezig met het samenstellen van een rapid reaction force.

De heer **Kox** (SP): U hoeft mij geen dingen te vertellen die ik al lang weet.

Minister **Kamp**: Ik reageer op wat u hebt gezegd. U vraagt mij of de mening van die vier landen zoveel slechter is. Ik zeg daarop dat die landen meewerken aan een troepenmacht van 60.000 mensen en aan een rapid reaction force van 20.000 mensen. Op dit moment zijn zij in EU-verband bezig met het samenstellen van kleine militaire taakgroepen van 1500 man die op verzoek van de VN bijvoorbeeld in Afrika ingezet kunnen worden. Die landen

zijn ook bezig met het opstellen van een Europese Grondwet, waarin een wederzijdse bijstandsclausule moet worden opgenomen, vergelijkbaar met die van de NAVO. Wat in de NAVO gebeurt, wordt door die landen op een vergelijkbare wijze in de EU naar voren gebracht.

De heer **Kox** (SP): U moet mij niet…

De **voorzitter**: Mijnheer Kox, u hebt nog een tweede termijn. Ik verzoek u om de interrupties nu te staken.
**

De heer **Kox** (SP): Wilt u de minister dan vragen om mij niet voortdurend dingen te vertellen waar ik niet om vraag en antwoord te geven op de vragen die ik heb gesteld?

De **voorzitter**: Dat is een vraag die u mij stelt. Ik verzoek u om uw vragen verder in tweede termijn te stellen. Misschien kan de minister met het oog op de klok iets beknopter reageren.
**

Minister **Kamp**: Ik ben inhoudelijk ingegaan op het betoog van de heer Kox. Ik zal zeker proberen om de vragen verder wat beknopter te beantwoorden.

De heer Kox heeft mij ook gevraagd hoe groot de kans is dat kernwapens in de nieuwe landen komen. In 1997 hebben wij in NAVO-verband uitgesproken dat wij niet het voornemen hebben om kernwapens in de toetredende landen te plaatsen. Wij zien ook de noodzaak daarvan niet in. Er is geen sprake van concrete plannen. Wij noemen dat de drie No's. Wij hebben daartoe in 1997 met elkaar besloten en die afspraak geldt onverminderd.

De heer Van Middelkoop stelde aan de orde artikel 100 van onze Grondwet. Daarin staat dat de regering een besluit om troepen naar het buitenland te zenden tijdig ter kennis van het parlement brengt en dat dit de gelegenheid krijgt er zijn opvatting over te geven. Hij zegt: als de regering een NATO response force opstelt die snel moet reageren, dan komt artikel 100 van de Grondwet in het gedrang. Hij heeft voorts gezegd: het is eigenlijk een beetje slap dat u als minister hebt gezegd dat de Kamer dat zelf maar eens moet gaan uitzoeken met een werkgroep. Daarvan is absoluut geen sprake. Ik heb de Kamer gezegd hoe ik vind dat het moet gebeuren. Ik heb namens de regering mijn eigen analyse gegeven. Ik heb gezegd dat wij daarnaast de Adviescommissie voor internationale vraagstukken om een advies hebben gevraagd, dat wij zodra dit advies er is zullen toetsen of de door mij gegeven analyse juist is dan wel aanpassing behoeft, dat wij dit naar het parlement zullen brengen en er dan graag met de Kamer over willen spreken om te bezien of wij tot een gezamenlijke conclusie kunnen komen. Toen hebben enkele fracties in de Kamer gezegd: ja, maar, minister het kan wel zijn dat jullie bezig zijn met jullie eigen opvatting en de AIV en het kan best dat er wat moois uit komt, maar wij vinden het zo belangrijk, dat wij er zelf ook een werkgroep voor willen instellen. Ik heb toen gezegd: ik laat het graag aan het parlement over om te bepalen of het een werkgroep wil instellen, mocht u het op prijs stellen dat wij u daarvoor materiaal leveren, dan zal ik dat graag doen. Dat is de werkelijkheid geweest.

De heer Van Middelkoop heeft ook aan de orde gesteld de eventuele toetreding van Bosnië, Servië en Kroatië en hij heeft gevraagd hoe het daarmee staat. De heer Bot, mijn collega van Buitenlandse Zaken is daarop ingegaan. Ik weet dat er van alles op te merken is over Bosnië-Herzegovina. Dat is inderdaad nog geen volwaardige staat. Er is ook het nodige op te merken over Kroatië en er is veel op te merken over Servië. Echter, die landen zien het perspectief om in de toekomst eens deel te gaan uitmaken van de NAVO als een belangrijke mogelijkheid om in hun eigen situatie verbeteringen aan te brengen. Daar zijn ook mensen die de goede lijn willen volgen, maar die een steuntje in de rug nodig hebben tegenover anderen die dat niet willen. Ik denk dat wij wat kunnen bereiken door hulp en enig perspectief te bieden, bijvoorbeeld eerst via het Partnership for Peace en daarna een membership en actionplan. Op het ministerie van Defensie in de hoofdstad van Servië komt een Nederlandse officier te werken die zal proberen vanuit onze cultuur en ervaring dingen over te dragen en zaken de goede kant op te brengen. Ook in Zagreb, de hoofdstad van Kroatië, gaat een Nederlandse officier werken op het ministerie van Defensie. Wij hopen op die manier ontwikkelingen in die landen te kunnen versnellen.

De heer Hoekzema heeft net als de heer Van Gennip gevraagd naar de zienswijze van de regering op de consequenties van de uitbreiding van de NAVO voor de consensus die er altijd moet zijn tussen de NAVO-landen. Ik zal er niet uitgebreid op ingaan. Op dat punt realiseren wij ons als NAVO zeer goed dat wij door een transformatieproces moeten gaan. De manier waarop wij in het verleden met 16 landen hebben gewerkt, kan niet in de toekomst met 26 landen worden voortgezet. Wij moeten kijken naar de efficiency en effectiviteit van onze eigen organisatie. Wij moeten meer delegeren en mandateren aan de secretaris-generaal. Er moet een sterke reductie komen van het aantal NAVO-comités. Er moet een stroomlijning komen van de ministeriële bijeenkomsten. Wij hebben op dat punt de problemen in beeld gebracht en zijn vast van plan om daarop binnen de NAVO op korte termijn verbeteringen te realiseren.

Ik weet niet hoever ik moet ingaan op wat de heer Middel heeft gezegd, sprekend over een aantal landen die onlangs tot de NAVO zijn toegetreden: Hongarije, Polen en Tsjechië. Hij heeft er op onderdelen vraagtekens bij gezet. Ik denk dat dit terecht is. Wij kunnen vaststellen dat men in Hongarije behoorlijk is opgeschoten. Hongarije is bezig met het al in het jaar 2005 instellen van een beroepsleger. Als je wilt meedoen aan crisisbeheersingsoperaties, kan dat niet met dienstplichtigen. Dan heb je een beroepsleger nodig. Die actie is dus van groot belang. Zij hebben hun defensiebudget op peil gebracht. Zij hebben ook een behoorlijk percentage van het defensiebudget voor investeringen uitgegeven. Ik denk dat wij positief kunnen zijn over de ontwikkelingen in Hongarije, hoewel het tempo van modernisering nog wat achterblijft.

In Tsjechië gaat het wat langzamer. Het beroepsleger komt daar in 2010 in beeld. Ik heb het voorbeeld van de jachtvliegtuigen al genoemd, want ook in Tsjechië zijn belangrijke verbetering waar te nemen.

De problemen in Polen zijn groter. De financiële ruimte is beperkt. Een groot deel van de landmacht die nog steeds in stand wordt gehouden ten koste van veel geld, is maar zeer beperkt inzetbaar. Voor de plannen die Polen heeft en moet hebben om in de NAVO-structuur te kunnen worden ingepast, zijn de financiële middelen ruim onvoldoende.

Tussen de landen die nu toetreden zijn er grote verschillen. Slovenië gaat erg goed. Slovenië is een land dat nu al zonder problemen in de NAVO zou kunnen meedraaien.

In Bulgarije zijn er grote problemen. Die betreffen ook de overheidsorganisatie. Er is sprake van corruptie binnen de overheidsorganisatie en het juridische apparaat. De omvorming van het ouderwetse leger naar een modern kleiner leger gaat heel moeizaam.

Over de andere landen: Estland, Letland, Litouwen en Slowakije zijn kritische opmerkingen te maken. Wij moeten ons echter steeds bewust zijn van de uitgangspositie van deze landen, de stappen die zij al hebben gezet, het einddoel dat zij hebben geaccepteerd en onze mogelijkheden om in samenwerking met hen dicht bij dit einddoel te komen.

Dit leidt mij tot de conclusie dat wat wij hier doen van belang is voor Europa als geheel, voor de huidige NAVO-landen, maar ook voor de bevolking in de betreffende landen. Ik denk dat de NAVO een van de mogelijkheden is voor de bevolking in die landen om op zo kort mogelijke termijn verbeteringen te bereiken en uiteindelijk een positie te verwerven die vergelijkbaar is met onze positie. Naar mijn mening kunnen zij na een achterstand van enkele tientallen jaren daarop recht doen gelden.

*N

De heer **Pormes** (GroenLinks): Mevrouw de voorzitter. In de brief werd u aangesproken als mijnheer de voorzitter, maar de bewindsman noemde mij mevrouw Pormes. Zo houden wij het in evenwicht.

De **voorzitter**: Dit was een vertrouwelijke brief.
**

De heer **Pormes** (GroenLinks): Mevrouw de voorzitter. Ik dank de bewindslieden voor hun openhartige manier van communiceren. Ik vind dat zij hun beleid met veel overtuiging hebben verdedigd. Dit stemt mij tot grote tevredenheid, omdat dit goed is voor de sfeer, maar ook voor het debat dat wij nog zullen voeren over de toekomst van de NAVO. Ik ben hun daarvoor erkentelijk.

De meerwaarde van dit debat is dat wij een stuk dichter bij elkaar zijn gekomen. Helaas niet zo dicht dat wij kunnen instemmen. Dat is jammer, maar wij zijn nog niet helemaal overtuigd. Dit heeft ook te maken met het probleem dat de uitbreiding van het transatlantisch bondgenootschap naar ons idee doelbewust een instrument is geweest van Amerika om de zelfstandigheidsdrang van sommige Europese NAVO-leden te "counteren". Dit is een lastige kwestie.

De situatie in Afghanistan heeft dit aangetoond. Er is weliswaar een beroep gedaan op artikel 5, maar de NAVO-partners die bereid zijn mee te werken, worden niet bij de operatie betrokken. Er wordt alleen gekeken naar de NAVO-partners die in staat zijn een bijdrage te leveren in materieel, etc. Er heersen dus heel selectieve gedachten bij de inzet van NAVO-leden.

Mijn fractie blijft, net als in het verleden, kritisch. Het debat van volgend jaar zal meer perspectief kunnen bieden.

*N

De heer **Kox** (SP): Voorzitter. Ook ik bedank de bewindslieden voor de gegeven antwoorden. Ik zal hen dan ook maar gelijk bedanken voor alle antwoorden die zij hebben gegeven op niet gestelde vragen. Laten wij dat als een exposé zien voor degenen die daarin geïnteresseerd zijn.

De minister van Buitenlandse Zaken zegt te vinden dat het proces van ratificatie in de toekomst sneller moet verlopen. Ik ben blij met die opmerking. Dit mag echter niet ten koste gaan van de procedure. Als onze regering iets afspreekt, moet het parlement op dat punt snel zaken doen.

Ons probleem met de uitbreiding is niet dat zeven landen bij de NAVO willen komen, hoewel er voldoende vragen zijn te stellen over die landen. Die landen willen graag lid worden. De SP-fractie vindt uitbreiding van de NAVO echter geen verstandige zaak omdat zij -- in dat opzicht wijkt onze mening af van die van de bewindslieden -- de NAVO geen stabiel bondgenootschap vindt. De nieuwe NAVO, die is ontheven van zijn vroegere, duidelijke taak, is een bondgenootschap in verwarring. In dat kader verwijs ik naar enkele zaken die zich hebben voorgedaan, die daarvoor een aanwijzing vormen. Het uitbreiden van zo'n bondgenootschap, zonder duidelijk doel, zonder duidelijke tegenstander en zonder duidelijke strategie, is zeer onverstandig. Door het geven van meer mogelijkheden en middelen wordt de onbalans alleen maar versterkt. De minister van Defensie mag dan natuurlijk zeggen: dat zie je helemaal verkeerd, want wij verwachten dat het zich wel goed ontwikkelt. Hij mag dat denken, maar hij zou zich niet moeten laten besmetten door het Bush-virus: als je het niet met mij eens bent, heb je ongelijk. Het past hem niet om te smalen en te bagatelliseren. De ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie hebben alle recht om hun positie te verdedigen. Over degenen die het niet met hen eens zijn, mogen zij echter niet zeggen: ach, jullie kan het allemaal niet zoveel schelen. Mij interesseert vrede en veiligheid voor ieder mens op de wereld net zoveel als minister Kamp! Ik hoop in ieder geval dat dit hem veel interesseert. Hopelijk zullen

wij in een toekomstige ontmoeting hier -- die zal zeer binnenkort zijn -- op een zakelijke toon met elkaar kunnen discussiëren. Ik betwist minister Kamp niet het recht op een eigen mening, en hij moet dat ook niet bij mij doen want dat vind ik niet erg plezant. Mijn fractie zal tegen het wetsvoorstel stemmen.

*N

De heer **Hoekzema** (VVD): Voorzitter. Ik dank de ministers voor hun uitgebreide beantwoording van de vragen. Deze beantwoording heeft bepaald geen geweld gedaan aan de instemming met het wetsvoorstel die ik zojuist in eerste termijn al noemde. Mijn fractie zal dus instemmen met het onderhavige wetsvoorstel.

*N

De heer **Middel** (PvdA): Voorzitter. Ik heb nog enkele conclusies en kanttekeningen. De bewindslieden hebben een heel betoog gehouden. Mijn complimenten gaan met name naar minister Bot, die hier voor het eerst staat; het lijkt alsof hij al jaren bezig is. Ik had zelfs de neiging om hem niet te interrumperen, uit beleefdheid omdat het zijn eerste keer was. Hij hield een krachtig betoog; ik hoop dat hij op deze manier doorgaat. Van minister Kamp weten wij natuurlijk al dat hij wat kan.

Ik had bij het betoog van minister Kamp de indruk wij al begonnen waren met het grote NAVO-debat. Dat kwam niet alleen door de inbreng van de Kamer. Eén opmerking van de minister van Defensie wil ik nog even memoreren: de NAVO is niet alleen militair, het gaat ook om de overdracht van waarden en normen. Militairen hebben daarin een heel belangrijke taak, maar zij werken samen met anderen. Deze minister is van een andere partij; ik behoor tot de oppositie. Het mooie aan deze minister is echter dat hij in dit land laat zien dat politici de baas zijn ten aanzien van defensieaangelegenheden; volgens mij is hij de eerste minister van Defensie sinds Vredeling in het kabinet-Den Uyl die dat zo doet. De krijgsmacht heeft de politiek te volgen. Ik hoop dat dit besef ook in die andere NAVO-landen opgeld doet, zodat ook daar politici de baas worden over de krijgsmacht. Verder hoop ik in dat verband dat niet zozeer krijgsmachtmensen over en weer waarden en normen overbrengen, maar dat vooral politici dat doen. Wat dat betreft is er een taak voor de minister van Defensie en zijn collega's. Het debat daarover wil ik graag begin februari voeren, in het kader van de begrotingsbehandeling.

Ik plaats een kleine kanttekening bij het antwoord van de minister van Buitenlandse Zaken. Hij spreekt over "erbij of niet erbij". Als dingen in de nieuwe landen niet helemaal fris zijn, kan het juist vanwege het lidmaatschap van de NAVO de goede kant op gaan. Je kunt ook de andere kant in ogenschouw nemen. Ook degenen die niet zo fris zijn in hun handelen, zullen zich in dat handelen gelegitimeerd weten als zij worden geaccepteerd door democratische staten, zoals Nederland, die al jarenlang in de NAVO zitten. Ik kan de redenering van de minister dus volgen, maar er is altijd een andere kant en die wil ik hem voorhouden, hoewel dat misschien overbodig is. Er wordt gezegd dat de nieuwe landen bijdrage aan een zone van stabiliteit en dat zij niet alleen consumenten van vrede zijn, maar dat zij er zelf aan bijdragen. Dat kan allemaal wel waar zijn en het kan wel goed gaan met Rusland, maar dat geldt zolang Poetin er zit en hij goede vriendjes is met Blair en Bush en een aantal anderen. Je weet echter niet hoe snel het daar kan omslaan. Als diplomaat en als iemand die al veel langer meeloopt dan ik, weet de minister heel goed hoe snel de situatie in Rusland zich kan wijzigen. Ik ben daarom niet helemaal gerustgesteld door zijn antwoord. Ik verwacht niet een heel betoog, maar ik wil graag de andere kant zien.

De minister heeft naar aanleiding van het vertrouwelijke stuk over de transparantie gezegd dat militaire zaken soms geheim moeten blijven. Hij wil er alles aan doen om het anders te laten worden, maar in het antwoord zat al besloten dat hij dat wel kan vinden, maar dat het toch niet lukt. Misschien moeten wij ons erbij neerleggen; ik weet het niet. Wel verneem ik graag van de minister als hij stappen onderneemt, welke dat dan zullen zijn. Over het toelaten van zeven landen in één keer zegt de minister dat hij inderdaad een andere lijn moeten volgen. Hij volgt dus de opvatting die ik ventileerde. Hij geeft echter niet aan hoe hij een en ander denkt te kunnen bewerkstelligen.

De **voorzitter**: Wilt u afronden?
**

De heer **Middel** (PvdA): Dat wilde ik net doen. Ik heb nauwelijks geïnterrumpeerd en ik wil geen beslagleggen op de tijd. Ik zal mijn fractie adviseren om voor het wetsvoorstel te stemmen.

*N

Minister **Bot**: Mevrouw de voorzitter. De heer Middel heeft een vraag gesteld over Rusland en het eventuele risico dat de situatie daar omslaat. Dat is in theorie inderdaad mogelijk. Toen ik in Turkije zat, zei een oude en wijze minister van Buitenlandse Zaken dat je altijd moest opletten op de beer. Of hij nou sliep, aardig of boos was, je wist nooit van te voren hoe hij precies zou reageren. Ik geloof dat wij juist om die reden in de NAVO alles in het werk stellen om juist de stabiliteit tussen NAVO en Rusland te bewerkstelligen. De NAVO-Rusland Raad is natuurlijk niet voor niets ingesteld. De dialoog die net op gang is gekomen, moet een kans krijgen. Ik wil daarvan dus weer de andere kant zien door te zeggen dat wij net begonnen zijn. Wij hadden tien of vijftien jaar geleden niet kunnen voorspellen dat de Russische generaals aan allerlei overleggen deelnemen, zoals de minister van Defensie

heeft gezegd, en dat er nu ook op politiek niveau een NAVO-Rusland Raad is.

Nogmaals, dit is het begin van het traject. Juist omdat je in Rusland niet helemaal zeker bent op welke manier de situatie kan omslaan en wanneer. Wij zien dat de heer Poetin nu ook weer bepaalde maatregelen neemt, waardoor je aan het democratisch gehalte van het land kunt twijfelen. Ik geloof dat democratie gestimuleerd moet worden en dat je dat beter kunt doen op de manier waarop wij dat doen, dan door hen erbuiten te laten. Ik vind dat sprake is van een hoopvol begin. Ik heb het overleg nu één keer meegemaakt en ik vond dat de dialoog buitengewoon constructief was, ook al omdat wij voor het eerst in zo'n kader kritiek kunnen uitoefenen op wat er gebeurt. Wij hebben gesproken over de situatie in Moldavië en Georgië en over beloftes die zij hadden gedaan in het kader van de CSE om bepaalde troepen op te heffen en munitiedepots te ontruimen. Daarover is een gezonde discussie ontbrand die anders niet mogelijk zou zijn geweest. Juist door de kritiek kunnen wij de Russen er waarschijnlijk toe krijgen om hun leven te beteren. Ik kan alleen maar herhalen dat het niet aan één land ligt of documenten wel of niet vertrouwelijk zijn. De voorzitter van de Defense review committee heeft laten weten dat hij vanwege de vertrouwelijke inhoud geen toestemming kon geven voor openbaarmaking van bijvoorbeeld DPC-documenten. Het bureau van de secretaris-generaal heeft laten weten dat bepaalde documenten niet openbaar kunnen worden omdat zij NATO-restricted zijn. Er wordt namelijk verwezen naar andere gerubriceerde documenten. De timetables for the completion of reforms zijn opgesteld door de zeven toetredende landen zelf. Dat zijn wel degelijk gerubriceerde documenten waarop de NAVO-veiligheidsvoorschriften van toepassing zijn. Deze zeven toetreders zijn door de ambassades ter plaatse benaderd met de vraag of zij bezwaar hadden tegen de openbare toezending van de betreffende stukken. De landen hebben er vervolgens in toegestemd dat deze vertrouwelijk zouden worden toegestuurd.

Met andere woorden: wij zitten in een bepaalde procedure. Bij de EU is alles openbaar, tenzij. Aangezien de NAVO in eerste instantie een militaire verdedigingsorganisatie is, is alles vertrouwelijk, tenzij. Het grote probleem is om daar doorheen te breken. Als de zeven landen toestemming krijgen om toe te treden en wij ratificeren waarna het proces zich voltrekt in Istanbul, dan is het iedere keer een kwestie van overleg met de 26 lidstaten of de regels opgerekt kunnen worden. De vraag is onder welke omstandigheden dat gebeurt en wat dat betekent voor het toesturen van documenten. Nogmaals, de zeven toetreders hebben toestemming gegeven om deze documenten vertrouwelijk ter inzage te geven en wij kunnen iedere keer door dat proces gaan. Wij kunnen echter ook in NAVO-kader via de secretaris-generaal vragen of het mogelijk is om af te wijken van een aantal van die regels in gevallen van toetreding. Juist hierbij is het zo belangrijk dat in het democratisch proces beoordeeld kan worden of de toetredende landen inderdaad aan alle criteria voldoen. Het is toch te gek om los te lopen dat wij documenten waarvan de toetredende landen zelf zeggen "die mag je zien" alleen vertrouwelijk mogen toesturen met de restrictie dat er niet openlijk over gediscussieerd mag worden. Ik deel deze mening van de Kamer en ik heb ook gezegd hoe ik dat wil aankaarten. Ik kan alleen niet garanderen dat ik succes zal hebben, want de NAVO werkt bij consensus. Dat is dus een buitengewoon moeilijk proces. Ik heb deze discussie meegemaakt in de EU en de NAVO, dus ik weet wat mij boven het hoofd hangt. Dat zal mij overigens niet afschrikken.

Alle zeven toetreders worden tegelijk behandeld. Voor de toekomst zal ik, voor zover dat aan mij ligt, mijn best doen om dit gescheiden te doen zodat de Kamer daarover apart haar oordeel kan uitspreken. Desnoods kan de Kamer dan zeggen: gegeven de informatie die ik ontvangen heb, vind ik dat dit land nog niet voldoet. Dat is een volgend stadium. Ik ben twee weken minister en wordt geconfronteerd met een wetsvoorstel dat thans op tafel ligt. Ik kan de Kamer alleen ten warmste aanbevelen om dat goed te keuren.

De heren Pormes en Kox kunnen niet instemmen met het wetsvoorstel, hetgeen ik zeer betreur. De heer Pormes vindt dat de uitbreiding de consequentie is van pogingen van de Verenigde Staten om de zelfstandigheidsdrang te kantelen. Ik deel die mening niet. Zoals ik heb gezegd, was hier sprake van twee kanten: degenen die aanvragen en degenen die toestemming geven. De zeven landen wilden dolgraag lid worden. Dat is wel duidelijk geworden. Net zo goed als het duidelijk is dat de landen die op het ogenblik in de wachtkamer zitten, ook graag willen toetreden. Nogmaals, aan de ene kant zijn er aanvragers en aan de andere kant zijn er de huidige leden die daarop "ja" moeten zeggen. Zij moeten evalueren. Vervolgens vindt er een ratificatieproces plaats waarbij op democratische wijze beoordeeld kan worden of het hele voortraject van interne evaluatie of zo'n land geschikt is, correct is verlopen. Vervolgens ontstaat er een situatie van vertrouwelijkheid met de bijbehorende documenten. Ik zal daaraan doen wat ik kan. Ik betreur dat u tot die conclusie komt. Ik deel hem niet, want ik geloof dat beide kanten echt bereid zijn geweest om aan dit proces mee te werken. Wij hopen dan ook dat de zaak in Istanbul voor elkaar komt.

Het bondgenootschap zou niet stabiel zijn. Ik geloof juist dat het een zeer stabiel bondgenootschap is en dat het die stabiliteit bevordert. De minister van Defensie heeft dit ook uitvoerig betoogd. In mijn ogen draagt dit er met name toe bij dat aan de randen van de NAVO een situatie ontstaat waardoor fricties met buurlanden worden vermeden. Wij creëren voor Rusland een stabielere situatie, omdat nu duidelijk is hoe de machtsverhoudingen liggen en omdat duidelijk is dat wij er niet op uit zijn om agressief op te treden, maar juist willen optreden op grond van de gehele, nieuwe NAVO-strategie. Nogmaals, dat komt over zes weken ter sprake. In ieder geval behelst die strategie dat er meer stabiliteit, meer vredesoperaties en meer politieke dialoog komen. Ik wil hier op dit late uur niet al te zeer ingaan. Ik zeg alleen maar dat dit bondgenootschap in mijn ogen stabiel is en dat wij dat vooral zo moeten houden.

Ik geloof niet dat ik vragen over het hoofd heb gezien, dus laat het hierbij.

*N

Minister **Kamp**: Mevrouw de voorzitter. Ook ik ben verheugd dat de heer Van Gennip al in de eerste termijn heeft laten blijken dat hij instemt met ons voorstel en dat de heren Middel en Hoekzema dat ook hebben gedaan. De zelfde vreugde betreft hetgeen de heer Van Middelkoop heeft gezegd. Het is belangrijk dat wij deze steun hebben gekregen. Wij hadden die steun ook graag gekregen van de fracties van GroenLinks en de SP. Ik hoop dat ik de gelegenheid krijg om een bijdrage te leveren aan de gedachtewisseling over de NAVO van de collega van Buitenlandse Zaken met de Eerste Kamer. Ik zeg graag tegen de heer Pormes dat de nieuw toetredende landen niet worden misbruikt door Amerika om hun zelfstandigheidsdrift te onderdrukken. Zij zeggen juist tegen ons dat zij hun net verworven zelfstandigheid graag behouden en van mening zijn dat de NAVO daarvoor belangrijk is. Daarom willen zij daarvan deel uitmaken.

Niet alleen landen die in staat zijn om een bijdrage te leveren in Afghanistan, worden echt bij de zaken betrokken. In Afghanistan, maar eigenlijk overal waar de NAVO actief is, wordt geprobeerd om alle landen op de een of andere manier erbij te betrekken. Kan een land een taak voor zijn rekening nemen, dan verwelkomen wij dat; kan een land dat niet, dan proberen wij dat land te incorporeren in onze bijdrage. Zo zijn wij zijn in Bosnië actief met Bulgaren en Roemenen. Zij maken deel uit van het Nederlandse bataljon. In Afghanistan zijn de Litouwers op dezelfde manier actief. Andere toetredende landen zijn ook op die wijze actief. Alles is er dus juist op gericht om de nieuwe landen er vanaf het allereerste moment zo veel mogelijk bij te betrekken. Dit wordt geïllustreerd door het feit dat zij pas in juni volgend jaar tijdens de NAVO-raad in Istanbul zullen toetreden, terwijl zij dan al twee jaar lang bij alle vergaderingen aanwezig zijn geweest en kennis hebben genomen van alle voor hen relevante stukken. Ik denk dus dat er voor mijn collega van Buitenlandse Zaken en mij kansen zijn om tot een constructieve gedachtewisseling met de heer Pormes te komen tijdens het debat over de NAVO.

Toen de heer Kox vroeg of in mijn ogen de vier neutrale landen die geen lid wilden worden van de NAVO, gek waren en of zijn fractie dat volgens mij ook was omdat zij de NAVO niet wil uitbreiden, maar opheffen, zei ik enigszins smalend dat dit een gevolg was van een verkeerd begrip van mijn kant. De heer Kox heeft net opgemerkt dat hij niet wilde zeggen dat de NAVO moest worden opgeheven in de zin van "beëindigd", maar opgeheven in de zin van "op een hoger plan tillen". Ik ben het hiermee van harte eens. Ik wil de NAVO namelijk voortdurend op een hoger plan tillen. Het is fijn dat de SP-fractie in ieder geval het bestaan van de NAVO in de huidige omvang steunt. Wij zullen ons graag inspannen om de heer Kox alsnog van het nut van de uitbreiding te overtuigen.

De heer **Kox** (SP): Ik vraag mij af wat "smalend" in uw dialect betekent. Ik heb geprobeerd duidelijk te maken wat mijn mening is over de huidige stand van zaken en wat daaraan te doen valt. Wat is nu die drang in u dat u wilt demonstreren dat u vindt dat ik er niets van snap en dat u het wel weet? Waarom kunnen wij er niet op een normale manier over spreken? De oplossing van de NAVO is één oplossing, mijnheer de minister. Er zijn ook andere oplossingen mogelijk. Ik mag toch hopen dat wij daarover in een land als Nederland kunnen spreken en samen kunnen zoeken naar de beste oplossing. Mijn partij is voor opheffing van de NAVO. Ik bedoel dat echter niet plat. Met het oog op de toekomst vind ik dat wij de NAVO op een andere manier moeten ontwikkelen. Wij moeten niet iets in stand houden dat overleefd is, maar naar nieuwe structuren zoeken. Daar hoeft de minister het niet mee eens te zijn, maar waarom probeert hij voortdurend aan te geven dat hij de wijste jongen van de klas is en dat iedereen die het niet met hem eens is, er langs zit? Dat is niet nodig, dat is zelfs niet nodig om kwart over één 's nachts!

Minister **Kamp**: Het is toch niet zo dat de heer Kox hoopt dat er op zijn inbreng geen tegenwoord van de zijde de regering komt? Als ik opmerk dat de heer Kox heeft gezegd dat de NAVO moet worden opgeheven, komt de heer Kox naar voren en zegt dat hij dat in overdrachtelijke zin heeft bedoeld.

De heer **Kox** (SP): In dialectische zin heb ik gezegd. Een opheffing, een verheffing, je kunt iets kwijtraken en op een bepaalde manier toch zaken overeind houden. De minister kan toch wel begrijpen dat ik dát gezegd heb?

De **voorzitter**: Heren, u vervalt beiden in herhaling. Ik vraag de minister, zijn betoog te vervolgen.
**

Minister **Kamp**: Ik had begrepen dat het bedoeld was op de wijze die ik zojuist heb verwoord, maar kennelijk was het ook zo niet bedoeld. Dat betekent dat ik mij de volgende keer nog meer zal inspannen om de inbreng van de heer Kox goed te begrijpen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het wetsvoorstel wordt zonder stemming aangenomen.

De **voorzitter**: De aanwezige leden van de fracties van GroenLinks en de SP wordt conform artikel 112 van het Reglement van orde aantekening verleend dat zij geacht willen worden zich niet met het wetsvoorstel te hebben kunnen verenigen.

Ik sluit de vergadering niet dan nadat ik de minister van Buitenlandse Zaken gefeliciteerd heb met zijn eerste optreden in dit huis. Ik hoop dat hij nog vaak terug mag komen op een iets vroeger tijdstip.
**

Sluiting 1.13 uur.